

Col. r. dr. Constantin Moșincat

**STRIGĂTUL DE DURERE AL ROMÂNILOR.
ATROCITĂȚILE HORTHYSTE
ÎN ARDEALUL OCUPAT
(1940-1944)**

Editura

TIPO MC

ORADEA, 2017

Motto:

*„În istoria ardealului au fost nenumărate manifestațiuni timp de sute de ani, al căror principiu fundamental era întotdeauna ca poporul ardelean nu admite să se aducă **VREO HOTĂRÂRE PRIVITOARE LA Transilvania** fără a fi întrebat. Și din motivul că adeseori s-a încercat a se hotărâ în mod arbitrar, peste voia lui, poporul din Ardeal a făcut în o sută de ani trei revoluții, ceea ce nu s-a întâmplat în istoria niciunui popor de țărani.*

*Protestez în contra încercării ce se face și de astă dată de a se hotărâ asupra soartei Ardealului fără a fi întrebat poporul român din Ardeal...Soarta Ardealului nu poate fi determinată la masa verde și nici între patru pereți, oricât de distinse ar fi persoanele întrunite. Soarta Transilvaniei trebuie să fie hotărâtă de însuși **POPORUL ROMÂNESC DIN ARDEAL** și de curente care mișcă acest popor, iar nu de persoane care nu sunt în funcție de voința națională.*

Drept consecință, protestez împotriva faptului ca Consiliul de Coroană să se pronunțe în ce privește arbitrajul de la Viena, care în realitate este un dictat.

*Sunt de părere să **NU SE ACCEPTE** hotărârea adusă la Viena, ci să o respingem cu toată hotărârea și cu orice risc.*

Protestez ca să se repete cu Transilvania ceea ce s-a întâmplat cu Basarabia și Bucovina..

Mai bine o înfrângere în lupte, decât o retragere rușinoasă, decât pierderea unei provincii fără o lovitură de tun”.

**Iuliu Maniu, declarație din Consiliul de Coroană
30 august 1940**

Col. r. dr. Constantin Moșincat

**STRIGĂTUL DE DURERE AL ROMÂNILOR.
ATROCITĂȚILE HORTHYSTE
ÎN ARDEALUL OCUPAT
(1940-1944)**

Volum dedicat
Profesorilor și comandanților
precum și colegilor, promoția 1972,
din Liceul militar *Ștefan cel Mare*
din Câmpulung Moldovenesc,
la revederea de 45 de ani,
cu îndatorată recunoștință
și toată prețuirea.
15 septembrie 2017

Editura

TIPO MC

ORADEA, 2017

ISBN 978-973-88123-3-8

**Coperta 1 – Harta ciuntiri teritoriale nord-vestul
Transilvaniei anexată de Ungaria 1940**

**Coperta 4 – citat Constantin Visarion - comandantul
Regimentului 2 Infanterie Fortificații**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MOȘINCAT, CONSTANTIN

Strigatul de durere al românilor: **Atrocitățile**

horthyste în Ardealul ocupat: / col. r. dr. Constantin
Moșincat (1940-1944) - Oradea : Tipo MC, 2017

ISBN 978-973-88123-3-8

Conține bibliografie

94

Respectuoase mulțumiri

Tuturor acelor care ne-au ajutat la descoperirea unor
documente și mărturii arhivistice.

Unele documente din Arhiva Episcopiei Ortodoxe Oradea au
fost depistate și puse la dispoziție de **Ioan Aurel Popovici**.

Traducerea textelor din limba maghiară au fost făcute de

dr. Bujor Dulgău

CUVÂNT ÎNAINTE

sau despre ce

SĂ ȚINEM MINTE!

Atât în scurta și trunchiata perioadă a ultimelor zvâcniri ale democrației interbelice (toamna 1944 - toamna 1947), cât și în anii `80 ai secolului trecut, etichetați ca ai naționalismului ceaușist, în comemorarea evenimentelor din 1940 - 1944 se folosea, ca o supapă de refulare a durerilor, expresia: "**lertăm dar nu uităm!**". Era vorba de suferințele generate de atrocitățile individuale și de grup, veritabile pogromuri locale, pe care autoritățile maghiare ocupante le-au săvârșit deliberat împotriva românilor, evreilor și slovacilor din Ardealul de nord, pierdut prin Dictatul de la Viena. Românii au receptat această formulă de încadrare a perioadei în istoria lor, în loc de-a se răzbuna, la fel de sângeros, contra conașionalilor maghiari din rândurile cărora s-au recrutat călăii părinților, fraților, mamelor și copiilor lor. Mai ales răzbunare împotriva celor care încă trăiau alături de ei, dovediți fiind că au dirijat și participat la atrocități!

Motivația era alambicată. La început, pentru că țara era condusă de minoritari, iar în anii `80 deoarece regimul trâmbița rezolvarea problemei minorităților și impunea o frăție indiscutabilă bazată pe internaționalismul proletar.

Era bine, era rău? O întrebare care ar necesita mai profund discutată pentru urmările ei reale și de vitrină! Totuși, formula românească "**lertăm, dar nu uităm!**" se încadra perfect în psihologia și mentalul nostru. Oameni

pașnici, iertători, pătrunși de frica lui Dumnezeu, de simțul echilibrului – românii, de cele mai multe ori, resping vendeta, mai ales împotriva "străinului" de lângă el. Chiar dacă-l acuză de toate relele pe care i le face, nu o dată dovedibile.

Totuși, prin pana specialiștilor istorici, din categoria cărora cu onoare face parte dl. col. (r.) dr. Constantin Moșincat, doctor în Istorie al Universității din Oradea (coordonator prof. univ. dr. Viorel Faur), vremurile trecute, cu bune și cu rele, cu bucurii și neazuri, trebuie scrise și readuse periodic în mentalul noilor generații. Cu atât mai mult cu cât există astăzi și pentru mâine șansa ca greșelile și orgiile trecutului să se repete.

Neorevizionismul maghiar al zilelor noastre, propagat nu numai în cadrul Uniunii Europene ci și în propria noastră țară, prin guvernul, partidele Ungariei și structurile extremiștilor maghiari, cetățeni din țara noastră – capătă, pe an ce trece, o escaladare care parcă copiază perioada anilor 1930-1940. În același timp, guvernării români parcă copiază impotența decizională a epocii interbelice a lui Carol al II-lea. Din păcate neofascismul dă semne de revigorare în vestul, centrul și nordul Europei. La începutul lunii august 2012, la festivalul de muzică de pe insula Kismarosy – Veroce din Ungaria, au fost prezenți mii de tineri militanți ai doctrinei neofasciste din Ungaria, Germania, Marea Britanie etc., inclusiv tineri maghiari din România, membrii ai „Tineretului Maghiar din cele 64 de comitate”, care l-au inspirat recent și pe Anders Brevik în atentatul de pe insula Utoia. Potrivit unui corespondent al revistei engleze „The Sun” acolo, în locația amintită din Ungaria vecină, la doar câțiva zeci de km de Oradea, tinerii neofasciști au rostit discursuri împotriva evreilor, musulmanilor, popoarelor ne ariene, au comercializat cărți despre Hitler, însemne naziste ștanțate pe tricouri și bijuterii ieftine, au intonat cântece extremiste

specifice anilor 1933 - 1940¹. Se pare că de aici își alimentează ideile un orădean de-al nostru, deputat europarlamentar, când incită parte din tinerii săi conaționali la acțiuni antiromânești, drapate, pentru captarea bunăvoinței Uniunii Europene, cu declarații de dragoste față de lumea evreiască de astăzi, uitând de păcatele înaintașilor săi din 1944, inclusiv din Oradea, când evreii din Ungaria au fost trimiși în lagărele de exterminare de la Auschwitz, Birkenau, în așa zise „tabere de muncă”.

În dezamorsarea neofascismului de astăzi, prin condamnarea regimurilor fasciste ale Europei interbelice, se înscrie și ceea ce face dl. Constantin Moșincat, în ultimii douăzeci și cinci de ani, ca organizator a numeroase sesiuni științifice naționale dedicate anilor 1930-1944, și editează un nou volum în care revine asupra atrocităților horthyste din Ardealul ocupat al anilor 1940-1944. Nu este primul volum dedicat acestei teme, dar acum face o sinteză a surselor arhivistice, presei și bibliografiei edită, dedicate perioadei istorice în discuție, după cum pune în circuitul științific și documente de arhivă inedite. Firesc, ca în orice lucrare științifică, autorul interpretează evenimentele cu uneltele istoricului avizat, dar și a militarului român patriot și echilibrat prin mesajul pe care-l transmite cititorilor, mai tineri sau mai cu experiență de viață.

Nu am să fac o prezentare a capitolelor cărții. Ar fi școlăresc. În fond, o carte se prezintă singură, alături de autor, iar acesta are o operă bine articulată, temeinic argumentată, pe această tematica, și nu numai, atât de dureroasă! Meritul autorului de a descoperii noi documente din arhive diferite este exemplificat și de astă dată, bibliografia istorică devine mai bogată, mai diversă cu această nouă lucrare riguros documentată.

---

¹ Vezi: 04.08.2011, *You Tube, The Sun*

Pe lângă cele punctate mai sus, apreciez consecvența autorului în completarea cu noi dovezi arhivistice a punctului său de vedere. Fără documentul care înregistrează ca o fotografie realitatea momentului, scrierea Istoriei riscă să treacă în fabulație, în politică și minciună.

Cartea este adresată memoriei tatălui și socrului său care au satisfăcut serviciul militar sub comanda regentului Horthy. Apoi o dedică foștilor săi profesori și colegi de liceul militar, la a 45-a lor întâlnire de la absolvire, cu toții foști ofițeri ai Armatei Române. Un gest mai mult decât frumos, încadrat în tradiție.

Poate, alături de alte volume dedicate diferitelor momente și etape din evoluția Armatei Române de-a lungul epocilor istorice, această carte să argumenteze, în atmosfera zilelor noastre, necesitatea imperioasă a refacerii forței de rezistență armată a națiunii, după cum, odată, aici în Ardeal se formase acea „conștiință națională favorabilă apărării graniței de vest”.

Vremurile adună nori pe cerul Patriei. Românii trebuie să-și refacă armata populară, pe lângă cea de profesioniști. Ea se cere dirijată nu numai de ofițeri de carieră, buni cunoscători ai strategiilor militare și armelor momentului, ci și de oameni politici responsabili și cu viziune națională și europeană, chiar mondială.

Altfel, putem cădea în capcana anilor 1940, cu suferințele mult amplificate – până la sfârtecarea definitivă a Țării de către ”prieteni” din jur!

Prof. univ. dr. Mihai D. Drecin

Membru corespondent al
Academiei Oamenilor de Știință din România

INTRODUCERE LĂMURITOARE

Arhivele sunt prin excelență depozitarele unor documente de referință. Cele ale serviciilor secrete completează informația civilă, uneori comentată. Serviciile secrete doar consemnează faptele, comentarea acestora revenind instituțiilor statale și mai târziu interpretate de cercetătorii interesați. Pe astfel de documente, cele mai multe inedite, se bazează rândurile referitoare la o temă extrem de actuală.

Obiectivul demersului nostru constă în dezvelirea adevărului și îndreptarea responsabilității numai asupra acelor care se fac vinovați de faptele reprobabile comise. Nu căutăm vrajba, ură sau himere dar nici nu putem asista impasibili la denaturarea, falsificarea și/sau denaturarea adevărului de mai noua iredentă maghiară, prin omisiune interpretativă, sau prin apel la „drepturi” minoritare discriminatorii. Cu atât mai mult cu cât rănille pricinuite în 1940 încă nu s-au cicatrizat pe dea-ntregul.

Documentele inedite pe care le prezentăm reprezintă izvorul **strigătului de durere** la care au fost forțați, maltratați și umiliți românii, din Ardealul ocupat, de administrația horthystă între 5 septembrie 1940-25 octombrie 1944. În lucrarea de față prezentăm - din unghiuri de vedere diferite - germeii care au generat isterica răbufnire și răzbunare a ocupanților unguri asupra românilor nevinovați, în evoluția și principalele ei momente din timpul evacuării părții cedate din Transilvania, sub ocupația horthystă și după eliberarea Transilvaniei. Prigonirea românilor și exterminarea evreilor a fost adevărata esență a politicii horthyste.

Argumentele aduse, prin documente infailibile ce poartă și semnătura reprezentanților horthyști, sunt de natură a șterge alibiurile confecționate de cei care le voiau neștiute și uitate. Documentele sunt grăitoare dovezi ale punerii în practică a politicii de revanșă și răzbunare față de **valahii** care și-au permis să atârne opinca, în mod sfidător, pe Parlamentul de la Budapesta, în 1919. Crezul lui Dűcsö Csaba a fost însușit și multiplicat în tot atâtea cazuri câte omoruri, schingiuiri, bătăi, maltratări și dstrugeri de simboluri naționale – statui și biserici - au fost semnalate. Și mai trebuie dedus că nu toate s-au așternut oficial pe hârtia reclamației și că cercetarea primară făcută de administrația horthystă a aplicat, unde s-a putut, principiul „corb la corb nu-și scoate ochii”.

Își poate cineva imagina că urmașii pedepsiților, prin sentințele tribunalelor instituite pentru sancționarea crimelor de război, au recunoscut vina înaintașilor lor? Mult miram-aș! În fond nu le pasă, în orgoliul lor grofesc, de drama românilor. Este suficient să analizăm declarații recente ale reprezentanților lor, să le vedem reacțiile extremiste în condiții normale când „nem tudok romanul – adică, **nu știu românește**” este spus de tineri în România anilor 2017! Au uitat prea repede, sau au vrut ei, ungerii, ca despre aceste lucruri să nu se mai vorbească, că vezi doamne nu-i în spirit european. N-am face-o dacă din trecut s-ar fi învățat ceva. Dar atâta vreme cât trecutul este falsificat prin trufie, fală și o pretinsă superioritate culturală contrară realității, câtă vreme victimele n-au avut nici măcar dreptul la creștineasca cruce, de la căpătâi, nu putem să ascundem faptele reprobabile din perioada horthystă sub preșul uitării adevărul.

Violenta instalare a regimului horthyst a traumatizat pe românii ardeleni. Drama lor a avut un dublu aspect: au fost abandonați de regele lor, Carol al II-lea, după ce au trudit vreme de două decenii la consolidarea României Mari, și apoi maltratați fizic cu brutalitate - prin bătăi și schingiuri - molestați psihic și moral de batjocura ungurească. Brutalitatea în retragere a bolșevicilor lui Bela Kun, din 1919, a fost întregită de regimul de groază și teroare a lui Horthy, din sângeroasa toamnă a anului 1940! Văile Ardealului s-au transformat în „**văi ale plângerii**”, iar dealurile și munții în adevărate „**Golgoate ale umilinței și deznădejdii**”.

Expulzarea intelectualilor, funcționarilor și fruntașilor români a fost esența politicii horthyste. Cruzimea ghetourilor și lagărelor de exterminare a evreilor, din care prea puțini au mai supraviețuit, este cutremurătoare. Au asumat și luat ungerii asupra lor responsabilitatea prigoanei românilor și holocaustului evreiesc din Ardealul administrat de Horthy? Până în prezent NU!

Se știe că horthyștii, de la Tratatul de pace de la Trianon până în 1940, au dus o politică agresivă de revizuire a prevederilor acestuia, sfidând dreptul internațional privind opțiunea românilor ardeleni la autodeterminare. În timpul ocupației s-a făcut orice pentru maghiarizarea românilor, discriminarea economică, rechiziții abuzive, persecuții de tot felul, internări forțate în tabere de muncă, concedieri, retrageri de brevete și licențe, anulări de pensii, pedepse grele în armată,

arestări și condamnări pentru orice gest considerat antimaghiar. După descoperirea masacrelor săvârșite în primii ani de ocupație, schingiuirile morale și despuierea românilor de bunuri s-au metodizat, s-au legiferat, s-au generalizat și s-au camuflat sub diferite feluri. În satele și comunele curat românești – de pildă - erau numai învățători unguri. Nimic în administrație, cultură și chiar biserică nu a rămas neatins. Până și credința românilor era amenințată. Adesea erau „sfătuiți” să renunțe la ortodoxie și să treacă la catolicism. Rezultatele administrației horthyste le-am sintetizat pe ani, după cum au fost prezentate de reprezentanții Armatei, în sintezele informative și contrainformative.

Dreptatea ungurească murise demult, de pe vremea lui Matei Corvin, după cum cu regret constata preotul Ioan Moța, atunci când trecea pe lângă statuia din Cluj a regelui, în drumul său spre a-și ispăși pedeapsa în închisoarea din Vacz: „egüt veled meg halt az igasag- adică odată cu tine a murit dreptatea”. Dezertările din armată ale românilor aveau drept cauze: bătaia și pedepsele grave, insultele, jignirea sentimentului național. Ungurii erau siguri că nici un fel de anchetă nu se va efectua în armată fapt pentru care erau fără milă față de români. Incidentele provocate la frontiera trasată prin Dikțatul de la Viena aveau ca scop destabilizarea și crearea situațiilor conflictuale, încordate, incidente în care cei responsabili să nu poată fi identificați, iar vina să fie aruncată, musai, pe români. Anchetele au dovedit, în cele mai dese cazuri, că majoritatea incidentelor au fost provocate de unguri, care au căutat tertipuri pentru a-și ascunde vina. Constatăm că, prea ușor, s-au dat verdicte pentru deposedarea românilor de bruma lor de avere. Dreptul horthyst era discreționar în favoarea ungarilor, patronajul fiind girat de guvernul ungar. Litigiile erau superficial judecate, declarațiile ungarilor având totdeauna relevanță, fiind mereu tranșate în favoarea lor.

Această carte semnalează doar un **strigăt de durere** al românilor supuși regimului fascisto - horthyst de deznaționalizare, de lovire și spintecare a sufletului celor obligați a-l suporta între septembrie 1940 și octombrie 1944. El chiar s-a prelungit, ungurii convertiți de noua administrație sovietică mult după această dată de regimul socialist-muncitoresc (la care s-au lipit ungurii pentru a-și pierde urma și identitatea horthystă), cu aspecte perfide până în actualitate. Astăzi asistăm la înăsprirea relațiilor româno-maghiare din cauza ungarilor care manifestă o falsă și disimulată democrație și un comportament european

doar declarativ tolerant. A se vedea sfidarea cu prilejul preluării președinției europene când a prezentat harta Ungariei Mari, după cum a fost și încercarea eșuată a deputatului bihorean Szabo Ödon de declarare a satului Târcaia sat martir, în loc să se recunoască că civilii din sat s-au alăturat armatei bolșevice și opus armatei române, în 1919.

Cum se poate oare depăși momentul de tensiune?

Aproape simplu: recunoașterea publică și așezarea unor plăci, cruci comemorative în toate localitățile martir, acolo unde brutalitatea horthystă a fost prezentă, căci n-am face nimic potrivit istoriei normale. Documentele pe care le publicăm, peste care s-a așternut colbul timpului, reflectă, în bună măsură, starea de spirit, modul cum au acționat armata, autoritățile și cum a rezistat populația românească din Ardealul cedat în acei ani de supliciu, durere, deznădejde, revoltă și speranță.

Această carte o rostuiți pentru memoria tuturor știuți și neștiuți, amintiți și pomeniți în fața altarelor neamului. Jertfa lor, poate zadarnică, o preamărim, căci moara timpului nu macină adevărul. Îl reamintim pentru ca nicidecum să nu fie repetat.

Autorul

Oradea, 30 August 2017

BLOCUL REVIZIONIST EUROPEAN ÎNTRE 1930 – 1940

Tratatele de pace din 1919-1920 au consemnat victoria aliaților și au trasat noile frontiere în funcție de interesele *arbitrilor* lumii dar și a unor realități demografice și istorice. Divergențele apărute între state și grupări de state, ca urmare a problemelor rămase nesoluționate, sau care au nemulțumit o parte dintre acestea, au creat cele două curente: revizionist și antirevizionist a *statu-quo-ului* teritorial. Deoarece tratatele de pace prevedeau o serie de obligații privitoare la plata despăgubirilor de război, de reducere a efectivelor militare și dimensionarea armatei și a producției de război, desființarea serviciului militar obligatoriu, demilitarizarea completă a unor zone din limita frontierelor, pacea părea a fi într-un echilibru.

În perioada 1936 – 1939 întreaga Europă se afla sub puternica influență a politicii revizioniste și revanșarde promovate de Germania nazistă, Ungaria horthystă, Italia și alte state cu pretenții teritoriale nesatisfăcute prin tratatele de pace. Această politică a produs importante schimbări atât în politica externă a României, cât și în opțiunile ei de apărare. Volens-nolens, până la sfârșit, înțelegerile politice și militare, angajate de România au fost doar simple dorințe. Efectul lor practic a fost în bună parte anulat prin politica și acțiunea agresivă a Germaniei, acceptată și tolerată de marile puteri garante ale securității colective.

Tratatul de pace de la Trianon², semnat cu Ungaria, pe 20 iunie 1920, fixa efectivele armatei ungare la 35.000, fără aviație și artilerie grea, cu unități formate pe bază de voluntariat, cu durata serviciului de 12 ani. Clauze speciale reglementau nivelul de înarmare, învățământul și producția de armament. Aplicarea acestor măsuri nu era favorabilă noilor planuri de revizuire a frontierelor, fapt pentru care, prin toate

---

² Vezi modul cum s-au organizat forțele ungurești pentru revizuirea tratatului, Constantin Moșincat, *Iredenta maghiară la granița de vest a României*, Editura Tipo MC, Oradea, 2011

mijloacele posibile, într-un cor general, se clama *Justice for Hungarie!*

Primii care au sărit în ajutorul învinșilor au fost kongresmenii americani, care nu au ratificat tratatele Conferinței de pace de la Paris. S.U.A., de altfel, s-au izolat, fiind preocupate doar de soarta lor financiară și de chestiunile Extremului Orient. Franța a încercat să-și asigure dominația în Europa, încheind o serie de acorduri bilaterale cu țările din zona limitrofă Dunării, dorind să realizeze o *Confederație danubiană*, cu scopul de contracarare a conceptului german de *Mitteleurop*. Anglia, nemulțumită de prestigiul și influența de care se bucura Franța, consecventă politicii sale de *balanță a forțelor*, a sprijinit refacerea economică a Germaniei, alunecând pe panta politicii de conciliere față de statele revanșarde. Rivalitatea anglo-franceză a dus la subminarea autorității politice a Societății Națiunilor, la pierderea prestigiului acestui for internațional. Tratatul de prietenie de la Rapallo, încheiat de tânărul statul sovietic cu Germania, a fost apreciat ca unul din cele mai controversate acte politice din perioada interbelică³.

Cercurile revizioniste din *Germania* s-au situat în fruntea statelor revanșarde: Italia, Ungaria, Spania, Bulgaria, prin refuzul de plată a despăgubirilor de război, prin ieșirea de sub autoritatea politică a Societății Națiunilor, cu sprijinul monopolurilor britanice și nord-americane. Criza economică și politică prin care trecea Germania a favorizat ascensiunea forțelor șovine, revanșarde, fasciste. Liderul regimului național-socialist german, Adolf Hitler, prin discursuri îndrăznețe și acțiuni fulger, a impus politica de forță, acceptată atâta vreme cât frontierele și interesele marilor puteri nu au fost atinse. Cea mai puternică și perfidă armă folosită de Germania, pentru atingerea scopurilor sale, a fost propaganda. Prima grijă a lui Hitler, după instalarea sa la guvernare, în 30 ianuarie 1933, a fost aceea de eliminare a tuturor adversarilor politici, în plan

---

³ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic, 1919-1939*, Editura Militară, București, 1981, p. 24

intern și câștigarea spațiului vital, în plan extern. Pentru realizarea acestor obiective s-au construit instituții și devize potrivite concepției lui Göbbels. Pentru ca acestea să-și atingă scopul și să contribuie la întărirea regimului, se impuneau stabilirea unor măsuri represive⁴. Devize ca *dreptul poporului german, voința și onoarea sa*, deși nu aveau nici o acoperire reală, au creat sistemul capabil să modeleze conștiințele poporului german, în sensul de a urma cu loialitate regimul impus de Führer. Ministerul propagandei, creat de Göbbels, transformat în *artilerie psihologică*, a reușit să asigure exclusivitatea gândirii elitiste pe seama conducătorului și al acțiunii necondiționate pe seama poporului.

Politica economică germană nu a fost clar formulată, reușind să creeze senzația unei „dezvoltări sănătoase”⁵, într-un spirit naționalist german superior, de armonie socială. Frontul german se muta, prin instituțiile de propagandă folosite (presă, radio, cinematograf, discursuri), spre noile teritorii de alipit și exploatat. Politica rasistă și economică germană își culegea roadele pe măsură ce populația resimțea lipsa subzistentelor. Extinderea spre est a intereselor germane a fost determinată de existența populației mai rarefiate și de faptul că marile puteri erau dispuse să cedeze aceste zone de influență. Cedarea ușoară a Cehoslovaciei, de exemplu, a sporit încrederea germanilor că statele mici pot fi mai ușor manevrate, că neînțelegerile dintre acestea pot fi folosite în interesul german, pentru exploatarea resurselor de hrană și carburanți. În buletinele informative ale atașajilor militari ai României s-a arătat tendința de extindere spre est a politicii germane. Teama de bolșevism a Germaniei a fost înfrântă, în prima fază, prin apropiere de U.R.S.S., pe baza unor alianțe, ceea ce prevestea răul de mai târziu. Exportul de

---

⁴ Marin Badea, Gheorghe Unc, *Germania, în Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, Editura Militară, 1974, p. 335

⁵ *Ibidem*, p.341. La procesul de Nürnberg, Gustav Krupp avea să declare că sub conducerea lui Hitler cu toții „se simțeau mai degrabă bine decât rău. Noi voiam un sistem care să funcționeze bine și care să ne dea ocazia să muncim în liniște”(Ibidem, p. 342).

propagandă, organizată pe baze științifice, indica că „pericolul se apropia de noi”⁶. Pentru ca Germania să își poată atinge scopurile politice trebuia mai întâi, să câștige bătăliile cu clasa muncitoare, cu biserica catolică și cu evreimea, bătălii în care Hitler reprezenta „adevăratul spirit sfânt al națiunii”⁷. *Mein Kampf* se răspândise cu rapiditate în Germania și în afară, devenind o veritabilă pledoarie pentru propaganda rasistă. Cu ajutorul presei, ideile *rasei pure* pătrunseseră în estul Europei și fuseseră promovate în special de etnicii germani folosiți sub forma *Coloanei a V - a*⁸. Germania ariană trebuia să domine, politic și economic, și apoi să cucerească militar spațiul vital al popoarelor din est, mai puțin dense pe kilometru pătrat. Prin expansiune Germania urmărea atât satisfacerea necesarului de produse agro-alimentare cât și lupta anticomunistă.

Pentru atingerea acestor obiective, armata⁹, Partidul Național Socialist și guvernul reprezentau tripticul de putere. Promovând oameni noi, pentru care bastonul de mareșal reprezenta supremul interes, Hitler trece la atac, având la bază diabolicele planuri de război: cu *Planul Otto* (12 martie 1938) anexează Austria; cu *Planul Verde* ocupă regiunea sudetă, cu folosirea coloanei a V – a, și apoi dezmembrează Cehoslovacia (15 martie 1939), cu *Planul Alb* (1 septembrie 1939) de atacare a Poloniei, în prelungirea căruia au fost invadate Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg, Franța; iar cu *Planul Barbarossa* (definitivat la 18 decembrie 1940 - amânat până pe 21 iunie 1941) de atac împotriva U.R.S.S. Toate făceau parte din *Planul Germaniei Mari*, în partea concepției practice de

---

⁶ Arhivele Militare Române (în continuare: A.M.R.), *fond Ministerul de Război, Cabinetul Ministrului*, dos. 197, f. 552

⁷ Marin Badea, Gheorghe Unc, *op. cit.*, p. 354

⁸ *Ibidem*. Coloana a V – a acționat la comandă germană, în alte țări, cu misiuni de intimidare, teroare și asasinat: I.G. Duca (30 12 1933), premierul României, asasinat de Garda de Fier; Dollfuss (25 iulie 1934), cancelarul Austriei; Louis Barthou, ministrul de externe francez, sunt exemple suficiente pentru a argumenta această teză.

⁹ *Ibidem*, p. 379. Hitler socotea armata „cel mai prețios și mai superb bun în viitorul război total”.

germanizare a teritoriilor cucerite, idee care aparținea lui Heinrich Himmler, programată pentru 20 de ani în Europa de est¹⁰.

În relația cu România, Hitler a avut o atitudine oscilantă, uneori pentru sprijinirea intereselor noastre – amintim promisiunile făcute delegațiilor oficiale –, alteori s-a arătat dezinteresat de aceste teritorii – cum a fost cazul cu Basarabia și Bucovina din tratatul Ribbentrop – Molotov¹¹, și chiar împotriva noastră în rezolvarea diferendu-ului cu Ungaria. În ansamblu, însă, considerăm că aceste relații pot fi socotite mai degrabă favorabile nouă, datorită interesului german față de grâul și petrolul românesc, decât revendicările ungarilor asupra Transilvaniei.

Deznodământul din 30 august 1940 nu trebuie pus exclusiv pe seama Germaniei, pentru a justifica neputința și lipsurile manifestate de propaganda făcută de România¹².

În Ungaria, imediat după război, grupările fasciste secrete, teroriste, odată cu instalarea dictaturii horthyste, s-au constituit în peste 70 de alte organizații și partide situate pe aceeași platformă revizionistă. Întreaga activitate de educare a tineretului în spirit revizionist a fost întreținută de biserica catolică, într-o conlucrare perfectă cu statul – ca forță fizică – și biserica –, reprezentând forța morală. Biserica catolică a devenit, de altfel, principalul finanțator al Institutului Național de Credit și al mai multor partide creștine din Ungaria¹³.

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 398

¹¹ Constantin Moșincat, *Informativ și contrainformativ în preajma în preajma ultimatumului sovietic și al dictatului de la Viena*, în *Aletea*, Oradea, nr.4/1994, p. 28-32

¹² Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea Nord-Vestului României și consecințele asupra județului Bihor*, Editura Tipo MC, Oradea, 2005, p. 47

¹³ Augustin Deac, Gheorghe Bodea, Ungaria, în *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, Editura Militară, 1974, p. 33. Astfel s-au înființat: Partidul Creștin Unit, Partidul Crucilor cu Săgeți, Partidul Reînnoirii Ungare, Asociația Levente, Partidul Unității, Frontul Național, Partidul Național Socialist Ungar, Frăția de sânge a dublei cruci și altele.

Pentru susținerea și propagarea ideilor revizioniste în Ungaria și în alte țări din Europa și America fuseseră finanțate tipărirea unor broșuri și ziare, fiind difuzate la radio emisiuni cu caracter revendicativ. Printr-o intensă propagandă a fost susținută politica externă de apropiere de Germania și Italia, cu scopul final al refacerii Ungariei Mari, ca factor al răspândirii și întăririi fascismului în Europa. Prin Acordurile de la Roma, din 17 martie 1934, Italia și Austria recunoșteau și susțineau toate pretențiile revizioniste ale Ungariei horthyste. Cu ocazia vizitei la Berlin, din septembrie 1935, președintele Consiliului de Miniștri, Gömbös Gyula a obținut acordul hitleriștilor de a-și pune în aplicare planurile revizioniste, în paralel cu expansiunea germană. Această coincidență se datora obiectivelor identice, de politică externă, de luptă pentru revizuirea tratatelor de pace. *Nyilas Kereszt* (Crucile cu Săgeți) a reprezentat coloana a 5 – a în Ungaria, subvenționată și dirijată de la Berlin, organizație prin intermediul căreia guvernul și Horthy și-au promovat interesele.

Cele dintâi rezultate s-au înregistrat în urma primului arbitraj de la Viena, din 2 septembrie 1938, când puterile Axei au dat Ungariei o parte din teritoriul de sud al Slovaciei și o parte din Ucraina Subcarpatică, un teritoriu de 12400 km² și peste un milion de oameni, făcându-se astfel un pas pentru refacerea Ungariei "ciuntite", după cum declarase Horthy¹⁴. Conform planurilor revizioniste ale Ungariei, după primul succes german armat de ocupare a Cehoslovaciei, următorul era atacarea României și ocuparea Transilvaniei. Realizarea acestui obiectiv a început prin acțiuni armate demonstrative la granița de apus a României și cu activarea grupurilor revizioniste ungurești recrutate pe teritoriul Transilvaniei. Declarațiile făcute direct lui Hitler, cu prilejul întâlnirilor acestuia cu Horthy, se refereau la avantajele pe care le-ar avea Germania dacă *problema vitală* a Ungariei ar fi rezolvată. Misiunea istorică a Ungariei de apărare a Europei în fața Răsăritului, fără a stăpâni Carpații, nu era posibilă în opinia lui Horthy. În acest

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 52

fel, regentul Horthy încerca să-și asigure partenerii cu un aliniament favorabil pentru răfuiala de mai târziu cu sovieticii. Gândul său era însă la o agresiune comună, cu scop de acaparare sau de împărțire a prăzii. Henrik Werth, șeful Marelui Stat Major al armatei maghiare, a trimis membrilor guvernului planurile sale cu privire la începerea acțiunii de pregătire a operațiunilor militare împotriva României. Textul proiectului prevedea pregătirea operațiunilor militare și realizarea lor practică la momentul oportun. Începerea unor atare activități pregătitoare necesita un timp mai îndelungat. Aceste pregătiri, independent de situația internațională, trebuiau păstrate în strict secret, cu atât mai mult cu cât ele nu puteau fi „operate pe loc”¹⁵. În acest scop, Henrik Werth a propus pregătirea acțiunilor de sabotaj din România în domeniul transporturilor și al telecomunicațiilor, precum și în industria de armament, crearea organizațiilor unitare de autoapărare în Ardeal, pregătirea pe bază de nuclee a unei răscoale în rândul populației maghiare de lângă graniță și începerea unei largi activități propagandistice¹⁶. În esența sa, planul militar ungar, propus de Werth, urma aceeași zgomotoasă linie propagandistică. Realismul le-a fost impus de mobilizarea armatei române, din martie 1939, de informațiile culese prin spionii infiltrați în Transilvania și cu ajutorul iredentiștilor înrolați voluntari. În fapt, ungurii s-au temut să atace singuri România.

Trăind în vraja revizuirii teritoriale, guvernul ungar a fost incapabil să aducă la un numitor comun intențiile sale de neutralitate cu scopurile practice. De la sfârșitul lunii august 1939 Ungaria și-a reluat și intensificat activitatea în direcția pretențiilor sale asupra Transilvaniei până la atingerea acestui scop, în august 1940, în urma Dictatului de la Viena.

În *Bulgaria* apăruseră regrupări în jurul *Ligii militare*, care-și propusese ca obiectiv revizuirea tratatelor de pace. Ca

---

¹⁵ Juhász Gyula, *A Teleki, Kormány külpolitikája (1939-1941)*, (*Politica externă a guvernului Teleki*), Akadémiai Kiado, Budapest, 1964, p. 33

¹⁶ *Ibidem*, p. 34

organizație a tinerilor ofițeri, care-și arogase dreptul de „arbitru în stat”¹⁷, fără program politic, *Liga* era gata să servească oricui ar fi promovat ideile sale naționaliste și revanșarde. Scena politică bulgară a fost dominată, în primul deceniu postbelic, de militari care, în cele din urmă, s-au impus prin Uniunea Legiunilor Naționale, organizație de tip fascist, instalată la putere după lovitura de stat din 19 mai 1934. Gheorghiev, cu oameni cunoscuți, pe care i-a promovat pe baza aderenței la partid, nu reușise stabilizarea țării. În plan extern bulgarii s-au pronunțat pentru cooperarea cu statele din Înțelegerea Balcanică. Fără bază socială și cu sprijinul parțial al armatei, Gherghiev a fost înlăturat de regele Boris II, prin instalarea dictaturii monarho-fasciste, din noiembrie 1935. Principiul fără de partide devenise fundamental, chiar dacă, în 1938, s-au organizat alegeri comunale și parlamentare. Pe plan extern, principalul țel urmărit de regimul monarho-fascist era revizuirea tratatului de la Neuilly sur Seine. În momentul în care Hitler acționase în forță, pentru revizuirea tratatelor, în Bulgaria se reaprinseseră speranțele că apropierea politică, ideologică și economică îi vor aduce satisfacția teritorială dorită, cu sprijin german. Din această cauză cercurile politice bulgare au început propovăduirea politicii progermane, revizioniste, în raport cu țările vecine. Datorită scepticismului cercurilor guvernamentale bulgare în victoria germană într-un viitor război, politica externă a acesteia s-a orientat spre rezolvarea diferendelor pe calea tratativelor, cu o linie de neutralitate și neangajare pozitivă față de Germania și Italia. O asemenea orientare a fost public exprimată, pe 15 septembrie 1939, când Bulgaria și-a declarat neutralitatea. Relațiile politico-diplomatice româno-bulgare, dintre 1938 – 1940, au fost marcate, în special, de pretențiile teritoriale vizând Dobrogea care s-au materializat, în septembrie 1940, prin Tratatul de la Craiova.

Imediat după succesul german privind Cehoslovacia, Boris al II-lea întreprinde o vizită la Berlin, unde are o întâlnire

---

¹⁷ Crișan Iliescu, Bulgaria, în *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, p. 178

cu mareșalul Göring, sub pretextul de a discuta chestiunea livrării a 32 tunuri de 105 mm, și a artileriei antiaeriene comandate. În realitate au fost angajate discuții privitoare la furnizarea de alimente în cazul unui conflict și despre garanțiile germane în cazul revendicărilor bulgare. Din discuțiile purtate printre studenții bulgari, prezenți la studii în Germania, s-a cules informația referitoare la sprijinul promis bulgarilor pentru comunitatea din Dobrogea precum și autonomia bulgaro-germanilor din sudul Basarabiei. Și din acest punct de vedere se întrevedea o nouă etapă de dobândire a revendicărilor revizionistilor bulgari. Situația politică creată după succesul cehoslovac a determinat Bulgaria, pe fondul slăbiciunii sale militare, să sere și să aștepte sprijinul german. În mediile diplomatice și militare românești pericolul bulgar nu a fost socotit unul major, acesta fiind, pe bună dreptate, asociat cu cel german.

Evenimentele menționate descriu gruparea blocului european revizionist, al cărui centru de putere a fost deschis de axa Berlin – Roma - Tokio. Celelalte state revizioniste au aderat la acest bloc pentru a-și revendica, cu sprijinul lui, pretențiile teritoriale față de vecini.

După descoperirea organizației teroriste din Ardeal, din toamna anului 1939 și a nucleelor de la Sighet (Ianuarie 1940), Valea lui Mihai (Februarie 1940), Andrid (Iunie 1940), etc., (total 172 persoane, unele condamnate altele expulzate în Ungaria) Serviciul român de informații urmărind respectarea înțelegerii intervenite între cele două state pentru detensionarea situației, dar și acțiunile duse de oficialitatea maghiară, ajunge la concluzia că pe teritoriul țării, s-au format noi nuclee teroriste, reușind să identifice un astfel de nucleu la Oradea¹⁸.

Trecându-se la arestarea membrilor componenți ai acestui nucleu, în ziua de 14 August 1940, din cercetările întreprinse au rezultat următoarele:

---

¹⁸ A.M.R. , *fond 5417*, dos. 922, f.4-16. Nota informativă datată 22 august 1940

1. Statul maghiar nu a renunțat la menținerea și organizarea acțiunii teroriste în România;

2. Pentru organizarea acesteia a întrebuițat elemente din organizația „Rongyos Garda” trimise în țară cu pașapoarte valabile pe nume false;

3. Misiunea acestora era de a produce acte teroriste ca: distrugeri de cale ferată, poduri, șosele, incendieri de păduri și sate românești, otrăviri de fântâni, etc., pentru a se împiedica evacuarea armatei, autorităților și populației românești, din regiunile ce se presupunea că vor fi cedate Ungariei;

4. De asemenea de a incendia satele cu populație germană, urmând după aceia ca prin colportare de zvonuri și prin răspândirea de manifeste (ce urmau să sosească din Ungaria), să arate că autoritățile românești sunt acelea care au provocat asemenea acte.

Totodată în misiunile acestora se mai prevedea ca în eventualitatea în care tratativele româno-maghiare nu ar duce la rezultate favorabile să se declanșeze acțiunea teroristă pentru a se crea o stare de panică în mijlocul populației, fapt care să determine intervenția armatei ungare. Din interogarea celor arestați aflăm cum se făcea instructajul membrilor teroriști din „Rongyos Garde”. Membrii organizației întrebuițați în acțiune în 1940, au fost lăsați un timp liber, după care prin înștiințări individuale, considerate *Ordine de Chemare*, au fost adunați la Budapesta, în str. Kinczi ut. 29 (sediul secției teroriste pentru România), în grupe de câte 5 persoane. La acea adresă au fost luați în primire de locotenentul activ *Kovacs Tivador*, de față fiind și membrii din Serviciul de Spionaj Maghiar, cu sediul la *Cazarma Hadik*. Introduși înăuntru li s-a comunicat că trebuie să înceapă acțiunea în România, să se ducă peste trei zile în cartierul Budafok, la *cazarma de pioneri*, pentru a fi instruiți asupra mânăuirii materialului exploziv.

La cazarma de pioneri căpătau instrucțiuni teoretice din partea unui inginer specialist în distrugeri, care era însoțit totdeauna de locotenentul *Kovacs Tivador*, de modul cum trebuie aranjat materialul exploziv la o șină de cale ferată pentru

a se putea provoca o distrugere. Aceste instrucțiuni teoretice durau, în cazarma de pioneri din Budafok, două zile, cu pauză de o zi între ele, timp în care se instruia altă grupă. După acest instructaj teoretic erau introduși într-o casă (de cărămidă roșie), proprietatea Marelui Stat Major ungar, în dosul fabricii de chibrituri din Budafok, unde inginerul șef le-a dat explicații asupra modului de *aranjarea materialului exploziv în cazul unui sistem de dare a focului cu întârziere și asupra distrugerilor ce se pot face la lucrări care sunt în rambleu sau în debleu*. După terminarea acestor instrucțiuni, erau chemați din nou în str. Kinczi ut. 29 unde, după ce li s-au înmănat pașapoarte și banii necesari pentru drum, li s-au dat instrucțiuni pe hartă asupra regiunii unde trebuie să opereze, fixându-li-se totodată și orașul în care trebuie să acționeze. Asupra datei când trebuie să declanșeze acțiunea și regiunea unde trebuie să se execute distrugerea, urmau să fie comunicate prin oamenii de legătură din minoritatea maghiară.

Cum se organizau aceste nuclee.

În prima decadă a lunii Iulie a venit la Oradea, cu pașaportul Nr. 96.642, eliberat la Budapesta, D-rul Kuba Augustin, cu profesiunea declarată procuror la calea ferată maghiară, care a descins la Hotelul „Rymanoczi”. Numitul a intrat în legătură cu femeia *Gizela Aschner*, proprietara unui atelier fotografic din Oradea și cu *D-rul Hallas*, avocat, tot din acest oraș pe care-i cunoscuse nu cu mult timp în Ungaria. Fiind în relații de prietenie cu *Gizela Aschner*, a făcut acesteia o vizită la atelierul fotografic pe care-l conducea, cu care ocazie răsfoind un album de fotografii a dat peste fotografia numitei *Aranyossy Kato*, domiciliată în Oradea, B-dul Regele Ferdinand Nr. 38. Fiind în căutare de elemente cu care să înjghebeze nucleul de la Oradea, D-rul Kuba Augustin cere numitei *Gizela Aschner* să-i prezinte pe această fată motivând că, după fotografie, pare a fi o figură interesantă, mai ales că este în căutarea unei tovarășe de viață.

În ziua de 20 Iulie 1940, prin intermediul Gizelei *Aschner*, D-rul Kuba Augustin este prezentat, la ștrandul

municipal din Oradea, fetei Aranyossy Kato, căreia, nu după mult timp, îi propune să meargă în Ungaria, unde numitul intenționează să o ia în căsătorie. Neputându-si scoate pașaport și încercând, fără reușită, a o trece clandestin frontiera pe la Episcopia Bihorului, în ziua de 25 Iulie 1940, Dr. Kuba Augustin a plecat la Budapesta, rămânând ca Aranyossy Kato să se ducă și ea ulterior, după scoaterea actelor și după ce va primi înștiințarea telefonică a acestuia.

În ziua de 31 Iulie 1940, Gizela Aschner a primit o telegramă semnată *Dr. Hallas*, care se afla de asemenea la Budapesta, pentru Aranyossy Kato, prin care aceasta era invitată să se ducă la Budapesta. Gizela Aschner comunică sosirea acestei telegrame, însă în ziua de 1 August pleacă la Budapesta, cu pașaport românesc, având viza maghiară căpătată, deși numita era de confesiune mozaică, în urma intervenției Episcopiei Romano-Catolice din Oradea (anexa 2). Ajunsă la Budapesta, la hotelul „Britania” a găsit un bilet scris de Dr. Hallas, pe care era indicat *să fie căutat* D-rul Augustin, *sub numele adevărat de Szalkay Laszlo*, la adresa Szent Istvan Park 17/III/3. În ziua de 5 August Gizela Aschner este înștiințată de către supusul maghiar Takayer, un bun prieten al D-rului Kuba, care se afla la Cluj, că vine la Oradea spre a se întâlni cu acesta, fapt pentru care venea a doua zi de la Budapesta. În ziua de 8 August, prin punctul Episcopia Bihorului a sosit D-rul Kuba Augustin, fiind primit la frontieră de către Aranyossy Ecaterina (Kato). D-rul Hallas, însoțit de supusul ungar Walter Henrich, bănuieț a fi în realitate căpitanul Szepukty, instructor în organizația „Rongyos Garda”, venit în țară cu o zi mai înainte, în aceeași zi părăsind țara numitul Takayer, în urma unei comunicări a acestora.

La Oradea, D-rul Kuba Augustin a tras din nou la Hotelul „Rymanoczi”, comunicând de această dată femeii Aranyossy Kato că așteaptă în curând să-i vină de la Budapesta niște pachete, despre al căror conținut i-a mărturisit mai târziu, anume că au ecrasită, dându-i misiunea ca împreună cu D-rul

Hallas să le ridice din vagoanele trenului care venea din Ungaria.

Prin intermediul și cu ajutorul acestei femei, D-rul Kuba Augustin trebuia să găsească atât elementele care să transporte, dintr-o localitate în alta materialul exploziv, cât și oamenii care să primească în depozit aceste materiale.

Pentru scoaterea materialului din vagoane Aranyossy Ecaterina recurge la ajutorul părinților săi, iar pentru depozitare indică pe coproprietarul unui magazin de vulcanizare din Oradea, Moldovany Francisc și pe femeia Costa Elisabeta, dispărută în Ungaria, soția frizerului Costa Gheorghe.

Compunerea organizației teroriste din Oradea.

Din compunerea acesteia au fost identificați ca făcând parte următorii:

1. D-rul Kuba Augustin, pe numele adevărat, Maior Szalkay Laszlo, bănuț a fi ofițer de Stat Major, dispărut în Ungaria, conducătorul organizației;

2. Walter Henrich, numele adevărat necunoscut, bănuț a fi căpitanul Szepukty, dispărut în Ungaria;

3. Takayer, numele adevărat necunoscut, dispărut în Ungaria, cu misiunea de a organiza nucleul din Cluj;

4. Moldovany Gabor, numele adevărat Baboș Gabor, însărcinat cu organizarea nucleului Sibiu, arestat;

5. Aranyossy Kato, născut la 28 Martie 1919, în Cluj, de profesie casnică, origine etnică maghiară, cetățenie română, domiciliată în Oradea, B-dul Regele Ferdinand Nr. 38, a fost recrutată în organizația teroristă în ziua de 20 Iulie 1940, prin intermediul fotografei Gizela Aschner, din Oradea, de către D-rul Kuba Augustin (Maior Szalkay Laszlo) din Budapesta.

A fost cea mai importantă și de încredere membră a organizației, având misiunea de a supraveghea scoaterea materialului exploziv din vagonul ce venea de la Biharkeresztesz. A fost la Episcopia Bihorului să primească materialul exploziv, dar nu l-a putut scoate, din cauză că i s-a părut a fi observată de un gardian public. S-a dus cu D-rul Kuba în nenumărate rânduri la gara Oradea pentru a observa venirea

diferiților curieri din Ungaria a controlat în vagoane trimiterea dinamitei. A fost în legătură cu Walter Henrich și Takayer Edo, veniți cu pașaport din Ungaria, plecați în Ungaria, membri ai organizației teroriste. A înlesnit trecerea în Ungaria, prin Salonta a D-rului Kuba, în ziua de 14 August a.c. Arestată.

6. *Carol Aschner*, de profesie fotograf, domiciliat în Oradea, B-dul Regele Ferdinand Nr. 26, născut la 16 August 1900 în Bratislava (Slovacia), de origine slovacă, cetățean român, de religie mozaică, este acela în casa căruia pe la jumătatea lunii Iunie 1940 a primit pe Dr-ul Kuba și Takayer Edo ce veneau din Ungaria, împreună cu soția lui Gizela. Tot în casa lui s-au întâlnit de mai multe ori Dr. Kuba, cu Dr-ul Hallas, moșier din Oradea, Str. Aristide Demetriad Nr. 2, membru important în organizația teroristă. Știa că soția lui a plecat la Budapesta la hotel „Britania” pentru a se întâlni cu Dr-ul Kuba, în realitate maiorul Szalkay Laszlo din Ungaria, având a-i comunica acestuia ceva în legătură cu Aranyossy Kato. A găzduit pe Takayer, membru în „Rongyos Garda” când i-a telefonat să-l aștepte la gară, că vine de la Cluj. Știa că soția lui a trecut în Ungaria fără să aibă viza Ungariei, numai pe baza unei telegrame trimisă de D-rul Hallas din Budapesta, cu care s-a adresat unui Căpitan David la frontiera ungară, din Serviciul de Informații maghiar. Arestat.

7. *Aranyossy Rebeca*, născută la 15 Septembrie 1887, în comuna Bonțida, jud. Cluj, de profesie casnică, domiciliată în Oradea, B-dul Regele Ferdinand Nr. 38, este aceea care a primit de la fiica ei Kato un pachet cu ecrasită cu capse, fitil alb și negru, cârlige, un revolver cu 50 cartușe, pe care i le-a înmănat lui Moldovany Francisc. Arestată.

8. *Moldovany Ferencz*, născut la Oradea la 23. II. 1893, de profesie vulcanizator, domiciliat în Oradea, Str. G-ral Praporgescu Nr. 6, a fost recrutat de Walter, membru al organizației „Rongyos Garda”. Este membru de încredere în organizația teroristă din Oradea, condusă de D-rul Kuba Augustin. La locuința lui s-a găsit îngropat un pachet cu 3

calupuri ecrasită, 6 capse, 2 bucăți fitil Bikford și 3 m fitil ordinar, 2 cârlige, un revolver Browning cu 50 cartușe. Arestat.

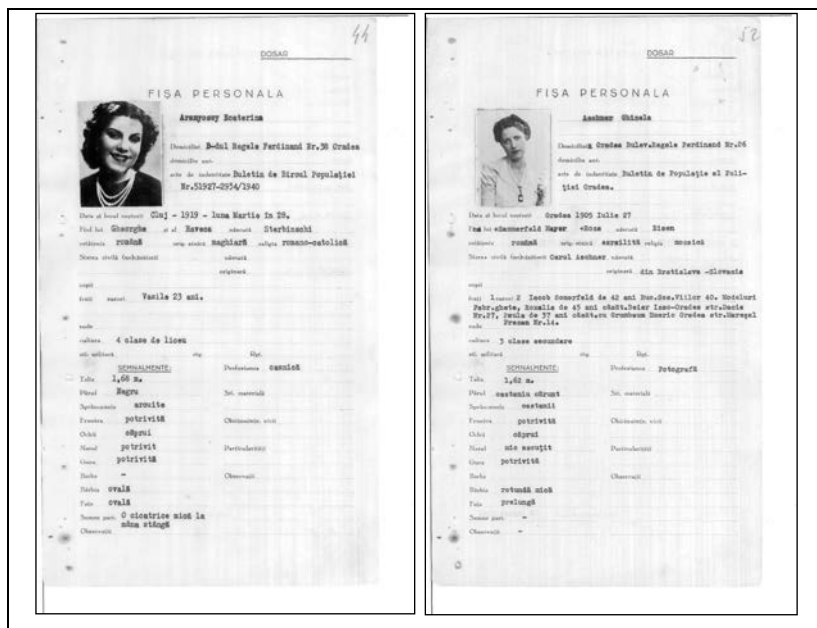
9. *Costa Gheorghe*, născut la 20 Aprilie 1896 în Oradea, de profesie frizer, de origine etnică și cetățenie română, domiciliat în Oradea, Str. G-ral Holban Nr. 34, este acela în casa căruia Walter, dispărut, a adus, însoțit fiind de Aranyossy Kato, un pachet cu dinamită, destinat nucleului din Huedin și pe care soția lui, Costa Elisabata, l-a ascuns. Soția lui făcea dese vizite în Ungaria, iar în ziua de 13 August 1940, acesta împreună cu cei 2 copii ai săi, au plecat în Ungaria la Biharkeresztesz. Arestat.

10. *Dr. Hallas Wilhelm*, născut la 17 Septembrie 1885 la Deva, de origine etnică evreu și religie mozaică, domiciliat în Oradea, Str. Aristide Demetriad Nr. 2, este acela care a fost în permanentă legătură atât în țară cât și la Budapesta, cu Dr. Kuba Augustin. Având cunoștință de misiunile acestuia nu s-a sfiit să facă felurite intervenții pe la autorități fie pentru obținerea de pașaport lui Aranyossy Kato, fie la frontieră pentru a crea anumite avantaje D-rului Kuba Augustin. Arestat.

11. *Kirali Coloman*, născut la 21 Octombrie 1906 în Oradea, cetățean român, de origine maghiară, domiciliat în Oradea, Str. Regele Ferdinand Nr. 10, de profesiune șofer, este acel care a adus pe Aranyossy Kato și încă o doamnă la gara Episcopia Bihorului pentru a primi pe Dr. Kuba. A fost șoferul D-rului Kuba în timpul cât acesta a stat în Oradea. A condus Dr. Kuba și Dr. Hallas la Borș, care dorea să treacă pentru 15-20 minute în Ungaria, ca să aibă o convorbire telefonică. Este șoferul mașini lui Moldovany în pivnița căruia s-a găsit îngropată dinamita cu amorsele necesare și un revolver cu 50 de cartușe. Arestat.

12. *Arranyossy György*, născut la 17 Octombrie 1887 în com. Jucul de Jos, jud. Cluj, cetățean român, de origine etnică maghiară, domiciliat în Oradea, B-dul Regele Ferdinand Nr. 38, de profesie croitor, pentru doamne, a fost recrutat în organizația teroristă de fiica sa Kato.

A fost la Episcopia Bihorului cu fiica sa Kato pentru a lua dinamita ce sosea în vagonul unguresc ce venea de la Biharkeresztesz. A trebuit să ducă pachetul cu dinamită și pistolul cu cartușele de la casa lui, unde îl lăsase Kato la Moldovany, unde s-a și găsit. N-a putut să-l ducă, deoarece între timp a venit Moldovany să-l ia, neputând însă i l-a dus soția lui. Arestat.

13. *Aschner Gizela*, născută la 27 Iulie 1905 în Oradea, de origine etnică maghiară, cetățenia română, religie mozaică, domiciliată în Oradea, Str. Regele Ferdinand Nr. 26, este aceea în atelierul căreia Dr. Kuba Augustin, în realitate maiorul ungar Szalkay Laslo, se întâlnea cu Aranyossy Kato și Dr. Hallas și Takayer.

A fost la Budapesta, unde s-a întâlni cu Dr. Kuba, cu care ocazie acesta i-a dat adresa lui exactă din Budapesta, indicându-i că este maior în armata maghiară.

În ziua de 14 August 1940 a fost la întâlnire cu Dr. Kuba, când acesta se pregătea să fugă în Ungaria. Arestată.

14. *Komarony Adam*, numele conspirativ, pe care are eliberat pașaportul, necunoscut, fost în grupul ungarilor ce au luptat în Finlanda sub numele de Tolvary Sandor.

Este venit cu misiunea de a organiza nucleul din Timișoara, neidentificat până în prezent.

15. *Tamas Istvan*, posesorul pașaportului maghiar Nr. 400.707, născut în com. Morosgesi în anul 1904, cu misiunea de a organiza nucleul din Huedin. Arestat.

16. *Timar Mihaly*, numele conspirativ sub care are eliberat pașaportul necunoscut, cu misiunea de a organiza nucleul Brașov, neidentificat până în prezent.

17. *Hidvegi(?)*, numele conspirativ necunoscut, stegar în organizația „Rongyos Garda”, cu misiunea de a organiza nucleul în regiunea Oradea. Neidentificat.

18. *Astaloș Șandor*, numele conspirativ necunoscut cu misiunea de a forma nucleul în Secuime. Neidentificat.

Toate aceste elemente au primit instrucțiuni ca trecerea în România să o facă prin punctul de frontieră Biharkeresztész, unde vameșii și poliția de frontieră ungară aveau ordinele necesare pentru a le facilita trecerea. De asemenea intrarea lor în țară se făcea individual și la diferențe de cel puțin o zi.

Cum se transporta materialul exploziv?

Introducerea materialului exploziv în țară se făcea prin vagoanele de cale ferată ale trenului care venea din Ungaria prin Episcopia Bihorului. La punctul de frontieră maghiar Biharkeresztész se introducea într-unul din compartimentele vagoanelor de clasa II sub canapea câte un pachet, de fiecare tren, cu material exploziv format din:

- 3 calupuri de dinamită a 1 kg.
- 1 revolver Browning 7,65 mm cu 50 cartușe.
- materialul pirotehnic respectiv (capse, fitil).
- cârligele necesare fixării acestui material.

Compartimentului în care se găsea acest material i se făcea, la plecarea din gara Biharkeresztész, în plafon un semn ce consta dintr-un cerc cu o cruce. La sosirea trenului în stația Episcopia Bihorului agenții nucleului terorist din Oradea se

urcau în tren, căutau compartimentul cu semn și ridicau explozivul pe care îl transportau la Oradea, predându-l D-rului Kuba Augustin. Până la prinderea grupului au sosit prin Episcopia Bihorului, pentru D-rul Kuba Augustin două pachete cu material exploziv, fiecare cu conținutul specificat mai sus, dintre care un pachet a fost dat în păstrarea numitului Moldovany Francisc din Oradea, găsit la perchezițiile efectuate, iar al doilea a fost dat în păstrarea numitei Costa Elisabeta, soția frizerului Costa Gheorghe, plecată în Ungaria. Acest al doilea pachet era destinat a fi trimis nucleului ce se forma în localitatea Huedin, fără a fi găsit.

Pentru materialul explozibil ce urma să mai sosească, D-rul Kuba Augustin a dat, în ziua de 12 August 1940, o telegramă la Budapesta, semnată Kato, prin care cerea trimiterea de insulină, adică ecrasită.

Prin descoperirea acestui nucleu, se învederează odată în plus că statul maghiar departe de a căuta să păstreze o atitudine de lealitate față de țara noastră, continuă a conduce o acțiune de subminare care îmbracă forma terorismului. Și pentru a-și salva chiar și în ultimă instanță agenții au recurs la acoperirea cu acte care să-i discolpe pe făptași¹⁹.

---

¹⁹ De la episcopatul Satu-Mare, Oradea, 1471-1940.

Consulatul Regal Maghiar Cluj.

Cu onoare vă rugăm să binevoiți a acorda pentru doamna Karoly două vize de tranzit. Este necesar să amintesc că doamna Aschner Karoly a anunțat deja autoritatea competentă că intenționează să se boteze, deci poate fi considerată de pe acum ca fiind creștină catolică. Afară de această numită a avut întotdeauna o atitudine cât se poate de bună față de biserica noastră, a sprijinit cu drag și cu devotament oricând așezământul nostru bisericesc, așa că suntem convinși că domnul consul va soluționa favorabil cererea și va acorda vizele cerute pentru doamna Aschner Karoly, deoarece pentru dânsa aceasta înseamnă existența, trebuind să plece necondiționat la Pozsony, pentru a-și aranja situația de cetățenie, ori aceasta nu se poate face decât trecând prin Ungaria.

În speranța că se vor avea în considerare cele amintite mai sus și deci cererea va fi favorabil rezolvată, vă salutăm cu deosebită stimă.

Oradea la 28 Mai 1940

Oficiul episcopal Ss/Zitzmann Ferenc.

EXPANSIUNEA GERMANĂ SPRE GURILE DUNĂRII

După dezmembrarea Cehoslovaciei, Germania urmărea expansiunea spre sud-estul Europei, cale considerată de Berlin ca fiind cea mai ușoară și mai favorabilă de controlat. Realizarea ei însă se va desfășura după un program limitat, mărginindu-se într-o primă fază numai până la gurile Dunării. Dintre factorii care au făcut ca însăși statul major al armatei germane să încline pentru o asemenea acțiune, în primul rând, pe această direcție, amintim ca cei mai importanți: lipsa forțelor opozabile; posibilitatea stăpânirii rezervelor de petrol și cereale ale României. Expansiunii germane nu i s-ar putea opune decât Ungaria și România. Ungaria putea fi ușor atrasă de partea Germaniei pe chestiunea revendicărilor teritoriale pretinse pe seama României. Astfel, printr-o eventuală acțiune contra României, revendicările maghiare ar fi mascat, față de celelalte mari Puteri europene, adevăratele tendințe ale Germaniei, armata ungară, înarmată și susținută de unități germane, formând în realitate avangarda armatei Reich-ului. România, după părerea germană, incomplet înarmată, va capitula ușor în fața unui atac dat prin surprindere de către armata maghiară, susținută de cea germană. România, cu bogatele sale resurse în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare pentru continuarea expansiunii germane spre est sau spre sud. Pentru o acțiune către est (Ucraina), Germania urma să deschidă prin România o poartă mult mai largă decât gâtul strâmt al Ucrainei subcarpatice, străbătut pe întreaga sa lungime numai de o singură autostradă. Metoda nu provoca direct nici Polonia și nici U.R.S.S., ale căror armate, bine dotate, ar fi putut da mai mult de lucru armatei germane²⁰.

Pregătirea expansiunii germane către sud-est s-a experimentat cu ocazia anexării Austriei și regiunii Sudete, care

---

Directorul biroului bisericesc județean

²⁰ A.M.R., *fond 948*, dos. 323, f. 38

au dat conducătorilor Germaniei posibilitatea de a verifica și perfecționa o nouă metodă în politica de expansiune pe continent. Pe de altă parte, „principiul autodeterminării popoarelor”, care a servit ca bază marilor puteri aliate la încheierea tratatelor de pace din 1919-1920 și pe care Germania l-a relansat în 1939, a servit ca pretext pentru *susținerea drepturilor minorităților etnice germane și altor naționalități de a hotărî singure de soarta lor*²¹. Acest procedeu a fost întrebuițat cu scopul de a-și atrage simpatia statelor cu revendicări teritoriale și de a provoca dezordine în cele vizate prin agitarea minorităților conlocuitoare. Pe de altă parte, printr-o intensă propagandă și subvenții bine susținute, s-a înlesnit infiltrarea, determinând curente și mișcări extremiste de dreapta, favorabile Germaniei.

Astfel, **în Ungaria**, Germania a reușit să înjghebe „organizația națională socialistă”, sub conducerea maiorului Szálasi. Această grupare, deși a fost dizolvată și conducătorul ei închis, a subzistat sub conducerea colonelului în rezervă Hubay. Ea tindea să grupeze în jurul său întregul tineret intelectual al maghiarilor neutilizat de către stat și majoritatea țăranimii maghiare lipsite de pământ. Dirijarea masivă a țăranilor către această grupare, care susținea o radicală reformă agrară în folosul lor, s-a produs în special după anexarea regiunilor ocupate de la Ceho-Slovacia, când guvernul maghiar, sub influența puterniciei opoziții făcute în Parlament de către latifundiarii ai Ungariei, a redus aproape complet reforma.

În România, utilizând aceleași metode, a stabilit strânse legături cu grupările extremiste de dreapta: „Partidul Național Creștin” și „Mișcarea Legionară”, favorabile unei apropieri și chiar unei alianțe cu Germania²². Din informațiile serviciilor

---

²¹ *Ibidem*, f. 40

²² Constantin Moșincat, *Politica de apărare a vestului României (1930-1940)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007, p.43-52; Idem, *Aspecte inedite privind acțiunile grupului etnic german*, în *Pietre de hotar*, vol. 3, Editura Tipo MC, Oradea 2003, p. 65-71.

secrete rezultă că Germania a trimis, în ultimul an, pentru organizațiunile de mai sus și pentru Partidul Germaniei din România, o subvenție de 20 milioane mărci (circa 800.000.000 lei). Cu ajutorul minorității germane din România și a numeroșilor agenți special formați și trimiși în țara noastră ca turiști, oameni de afaceri, specialiști etc., Germania aduna informațiuni detaliate despre resursele din România, întreprinderile industriale, comerțul și activitatea statului pe orice teren, întocmind statistici, hărți și dări de seamă. La München funcționa un *Institut* care se ocupa cu strângerea a tot felul de date asupra statelor din Europa Centrală și Orientală, la care, crezând că este vorba de un institut cu caracter științific, au colaborat și numeroși specialiști de la noi din țară.

În cadrul politicii externe, Germania urmărea îndeaproape politica și relațiile statelor vizate cu alte puteri, intervenind ori de câte ori acestea întreprindeau vreo acțiune defavorabilă politiceii sale. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu ocazia soluționării problemei ceho-slovace, când Germania a împiedicat Ungaria să ocupe Ucraina subcarpatică și să realizeze frontiera comună cu Polonia. Germaniei nu-i convenea acest lucru, deoarece Ungaria și Polonia, printr-o eventuală frontieră comună, ar fi înfăptuit un bloc ungaro-polon care putea să se opună unei eventuale acțiuni germane către sud și est. Apoi, Ungaria și-ar fi sporit populația de la 8 la 13 milioane locuitori și, în această situație, probabil că nu i-ar fi convenit să devină satelitul politicii și intereselor comune. Printr-o anexiune a Ucrainei Subcarpatice și Slovaciei, Ungaria ar fi închis în granițele sale aproape 5 milioane de minoritari. Aceștia i-ar fi complicat situația internă și i-ar fi răpit o mare parte din libertatea de acțiune, de care avea nevoie pentru realizarea celorlalte revendicări. În această situație, nu era exclus ca Ungaria să fi încercat să se înțeleagă și să se apropie mai mult de vecinele sale, Iugoslavia și România, perspectivă ce nu putea fi pe planul Germaniei. Prin crearea Ucrainei Subcarpatice, Germania și-a asigurat o bază de acțiune în vederea expansiunii

sale către Est. Cu privire la Cehoslovacia, Germania a lucrat asiduu la includerea sa la Reich.

În ceea ce privește România și Polonia, Germania a făcut tot posibilul pentru izolarea lor de marile puteri din Apus. În legătură cu aceasta, subliniem diligențele depuse pe lângă Marea Britanie și Franța, pentru a obține direct sau indirect libertatea de acțiune în estul și sud-estul Europei. Pe de altă parte, Germania a acționat pentru o cât mai strânsă apropiere de Iugoslavia și în vederea unei colaborări viitoare cu Bulgaria contra României. În acest sens, a avut loc o conferință între șefii statelor majore german și bulgar, probabil pentru stabilirea condițiilor unei asemenea colaborări.

În plan economic, Germania și-a intensificat legăturile comerciale, în special, cu statele din bazinul dunărean, restabilind treptat, în aceste regiuni, influența economică dinainte de 1914. Marile lucrări cu caracter economic, în curs de execuție în 1939, cum era canalul Rhin – Main – Dunăre, care urma a străbate întreaga Germanie, legând Marea Nordului cu Marea Neagră, cel de-al III-lea Reich au cerut enorme sacrificii materiale, cu menirea de a grăbi restabilirea hegemoniei economice germane asupra regiunilor grupate în jurul acestui mare canal. Era interesant și îngrijorător, în același timp, faptul că, în legătură cu organizarea bazinului Dunărean, economiștii germani, în frunte cu ministrul economiei Reich-ului, au lansat „principiul spațiului unitar economic”, cu semnificația justificatoare că numai aceste state împreună formau spațiul unitar economic, deci nici un alt amestec în bazinul dunărean, nu era admis decât al statelor grupate în jurul său²³.

---

²³ Pentru detalii vezi: Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum la dictat. Anul 1940*, vol. I, București, Editura Europa Nova, 2000, Jipa Rotaru, *Marele Stat Major - garant al eforturilor diplomatice românești de apărare a integrității teritoriale în perioada interbelică*, în *Omagiul istoricului Ioan Scurtu*, Focșani, 2000, p. 359-389; Alesandru D. Dușu, „Maiestate! Țara se prăbușește. Încă din 1934 g-ralul Ion Antonescu denunța putregaiul regimului carlist”, în *Dosarele istoriei*, nr. 5, p. 57-60; Constantin Moșincat, *Politica de apărare a vestului*

În plan cultural s-a întreprins o vastă activitate, în special în Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia și Turcia. Studenți din aceste țări au fost primiți cu simpatie în universitățile germane și chiar sprijiniți de către statul german, prin acordarea de burse și alte avantaje. Aceștia, întorși în țările lor, au devenit pionii culturii și politicii germane.

Din punct de vedere militar, Germania a contribuit la înarmarea statelor cu care întrevedea o colaborare militară în acțiunile sale viitoare (Bulgaria și Ungaria). Privind la statele vizate a le asupra sau ciunti teritorial, se informau pentru a le cunoaște cât mai bine, sub toate raporturile. S-au adunat informații militare asupra statelor din sud-estul Europei; s-au pregătit proiectele și condițiile de conlucrare cu acestea, în vederea expansiunii către gurile Dunării.

În concluzie se poate constata că expansiunea Germaniei în sud-estul Europei a fost pregătită cu mult zel, nu numai pe teritoriul său, ci chiar și pe teritoriul statelor vizate de această expansiune. Această pregătire s-a făcut prin infiltrarea ideilor și principiilor naziste, cu scopul de a spori, pe de o parte, simpatiile politice în favoarea sa, iar pe de altă parte, de a crea agitații și a dezagrega forțele de rezistență ale acestor națiuni (exemplu: Austria, Ceho-Slovacia, Ungaria și România). În România asemenea tendințe au fost demascate, mai cu seamă cu ocazia desființării „Gărzii de fier”, când România a fost atacată în forma cea mai violentă.

Realizarea expansiunii germane spre est, forma obiectul a două concepții diferite în cercurile conducătoare germane: *Concepția politică*, definită de cancelarul Hitler în „*Mein Kampf*” și pusă pe plan internațional imediat după executarea Acordului de la München, și anume: *expansiunea imediată și directă germană în Ucraina, prin formarea, sub protectoratul german, a unui stat ficțiune al Ucrainei; și Concepția strategică*

României (1930-1940). Documente, Editura Tipo MC, Oradea, 2007; Idem, *Apărarea frontul de vest și evacuarea unităților din zona fortificațiilor reflectate în documente inedite*, în *Pietre de hotar*, vol. 5, Editura Tipo MC, Oradea 2005, p. 151 – 166.

a Statului Major german, care opunea penetrației directe în Ucraina, ca primă etapă de realizat, o altă etapă, premergătoare concepției politice, și anume: *penetrația spre gurile Dunării, pentru a realiza o puternică bază strategică și economică în vederea expansiunii ulterioare, fie spre est, fie spre sud*²⁴.

Studiul făcut de specialiștii militari români sublinia ca sigură hotărârea Germaniei de punerea în aplicare a planului său expansionist spre Est. Împingerea persistentă a Italiei spre un conflict armat cu Franța în Mediterană, nu era altceva decât o iscusită manevră germană, pentru ca să-și „asigure spatele și să-i dea mână liberă în acțiunea sa spre Est și spre sud-est. Italia nu juca decât un rol de „briliant secund”, la remorca politicii pangermaniste”²⁵.

Dacă informația nu putea să indice, cu certitudine, intenția germană de acțiune, logica și bunul simț descoperea ușor direcția pe care expansiunea germană urma s-o aplice în prima sa etapă. Cea mai probabilă intenție a Germaniei de penetrație spre sud-est, prin România, era socotită etapa cea mai ușoară și mai sigură pentru a stăpâni gurile Dunării. Totodată se facilita **creierea** unei baze de operații (strategică și economică) la Marea Neagră. În acest fel se putea trece ușor la ultima și cea mai grea etapă în expansiunea spre Est și spre Sud. Obiectivul principal și imediat al Germaniei era România. Această interpretare se baza atât pe o informație foarte secretă pe care o posedea, cât și pe aspectele petrecute după înființarea statului ucrainean sub protectoratul Germaniei, deoarece penetrația germană spre Est nu era posibilă decât prin forță, prin război, ori acesta trebuia evitat pentru moment. Războiul pentru realizarea statului ucrainean (stat ficțiune) ar fi angajat aproape totalitatea forțelor germane spre Est într-un război lung, costisitor și nesigur, Germania găsindu-se în fața a circa 100-125 divizii polono-sovietice.

Cum Germania nu avea spatele asigurat, pentru ca să poată duce până la sfârșit un război victorios, care - din cauza

---

²⁴ A.M.R., *fond 948*, dos. 323, f. 48

²⁵ *Ibidem*, f. 50

forțelor dispersate pe un spațiu enorm – s-ar fi prelungit dincolo de o limită scontată și ar fi favorizat intervenția franco-engleză. Ipotezele prevedeau că angajarea într-o asemenea acțiune, în deplină siguranță, nu era posibilă fără o înțelegere mutuală cu Franța și Anglia. Angajarea Germaniei cu totalitatea sau marea majoritate a forțelor sale spre est ar fi fost egală cu o definitivă zdruncinare a axei Roma – Berlin, Italia rămânând izolată, descoperită și înșelată în speranțele ei de sprijin din partea Germaniei, a revendicărilor ei în Mediterană și Africa.

Situația financiară și economică a Germaniei era de așa natură că nu-și putea permite asemenea aventură într-un război de lungă durată. Deci, era exclusă această perspectivă pentru anul 1939. Deși, este adevărat, Hitler a anunțat, în mod teoretic, această etapă prin „*Mein Kampf*”, totuși el nu a detaliat practic etapele anterioare pentru a ajunge la ea, iar amenințarea și actele pe care le-a inițiat în această direcție nu păreau decât simple diversiuni pentru realizarea surprinderii în direcția arătată.

Penetrația spre sud-est, la gurile Dunării și Marea Neagră, era însă considerată de Marele Stat Major german ca mult mai ușoară, mai sigură și mai bogată în rezultate, pentru că: „Ungaria, sprijinită în revendicările ei revizioniste și mărită, va fi un aliat care va accepta o tutelă germană, sperând ca, mai târziu, să-și recapete, poate, libertatea de acțiune. România, chiar dacă se va opune cu forța armată, nu va putea să reziste până la sfârșit (izolată fiind) forțelor germane. Germania urma să-și păstreze, chiar în eventualitatea unei acțiuni, majoritatea forțelor sale în interior (peste 100 divizii) și nu era nevoită să întreprindă această acțiune decât cu maximum 20 divizii infanterie, diviziile motorizate și o importantă parte din aviația sa. Menținându-și majoritatea forțelor în interior statul german era capabil să sprijine, printr-o amenințare directă, dorințele de expansiune italiene în Mediterană și, prin aceasta, să satisfacă exigențele și prestigiul Axei. România, intrată sub dependența Germaniei, constituia, prin bogățiile sale (cereale-petrol) și situația frontierei sale de est, în prelungirea frontierei

cehoslovace, baza de operație strategico-economică în vederea desfășurării sigure a celei mai grele etape, spre est și spre sud. Din ultimele informații de la serviciul nostru de informații rezultă faptul că Beck, foarte dezorientat și îngrijorat din cauza insucceselor din ultimul timp ale politicii sale, precum și din cauza perspectivelor sacrificării integrității Poloniei în fața expansiunii germane spre est, prin crearea statului ucrainean, se pregătea să joace ultima carte care să salveze statul polon: Ministrul de externe polon se pare că pregătea „o nouă schimbare a politicii sale externe, în sensul de a ajunge la o înțelegere cu Germania în ceea ce privește expansiunea sa spre est”²⁶.

Cea mai verosimilă variantă de acțiune expansionistă spre est a Germaniei, pe care Polonia era dispusă a o sprijini, cu minimum de sacrificii din teritoriul său și primind compensații în altă direcție, pe care urma a o susține îndeosebi față de cancelarul Hitler, potrivit informațiilor secrete românești, era următoarea: „Polonia va ceda Danzigul și o parte din Galiția, în schimbul unei ieșiri la Marea Baltică printr-unul din statele baltice, care ar intra sub zona de influență poloneză și a unor compensații teritoriale în Bielorusia. Polonia va sprijini acțiunea Germaniei în contra Rusiei sovietice, concentrând forțele sale pe frontiera estică. Germania își va dirija acțiunea sa prin România, pe care o va lua sub influența sa politică, și va pătrunde în Ucraina sudică. Prin această schimbare de politică, Polonia urmărea dirijarea acțiunii germane spre sud-est, prin România, ocolind astfel calea directă de penetrație spre Est, deci sacrificând România pentru a se salva pe sine”²⁷. Studiul din care am citat era produsul organelor informative românești, care se mărgineau numai la considerații reale, cu rol de a preveni orice surprindere și de a alarma la timp, pentru ca celelalte foruri de răspundere din stat, în deplină cunoștință de cauză, să avizeze la cele mai eficace mijloace și să-și aducă aportul salvator față de eventualitățile ce se întrevedeau.

---

²⁶ *Ibidem*, f. 53

²⁷ *Ibidem*, f. 54

Totuși, dacă Germania, așa după cum istoria a înregistrat evoluția sistemelor de expansiune a diferitelor state, va înțelege că expansiunea economică înseamnă hegemonia politică și stăpânirea noastră, România trebuia să pregătească din vreme „barajul care să se opună forței brutale a cotropitorului”. Dacă expansiunea germană avea nevoie neapărat de bogățiile imense ale României, trebuia să facem să înțeleagă lumea întregă în special statele amenințate, că cotropirea României și așezarea Germaniei la gurile Dunării însemna mâine așezarea ei la Triest, imediat stăpânirea Peninsulei Balcanice și calea deschisă spre Asia. Această eventualitate trebuiau privită cu cea mai mare vigilență și urgență, pentru că realizarea ei era confirmată, pe 5 ianuarie 1939, de „o comunicare din sursă oficială”. Studiul sublinia nevoia ca în țară să înceapă imediat o acțiune puternică de trezire a națiunii, care lăsa impresia că înclină spre o psihoză pernicioasă de dezinteresare și de capitulare. O acțiune puternică de dezvoltare a spiritului patriotic, a iubirii de țară, a formării sufletelor pentru sacrificiu, a dezvoltării și exaltării spiritului războinic și de încredere în puterea de viață a națiunii române. O acțiune de oțelire a sufletelor, a dorinței de a lupta și de a învinge, o exaltare a datoriei de a păstra, fie și prin sacrificii și jertfe, patriotismul național etern și existența noastră ca stat întreg liber. Pentru a face față militărește pericolelor se construiseră, la frontiera de vest a României, linia fortificată *Carol II*, la adăpostul căreia trebuiau să se formeze caracterele tari ale națiunii române.

În împrejurările istorice cunoscute, sub presiunea cercurilor revizioniste, izolată politic și militar proba de foc și tăria cazematelor nu a mai fost încercată. Este greu de făcut, astfel, o evaluare corectă și o apreciere exactă dacă efortul financiar a fost benefic. Oricum, sub raport psihologic s-a justificat. Construcția cazematelor a dat un semnal și a conferit o siguranță la frontiera de vest. Considerăm că poporul a înțeles sensul real și, în mod conștient și voluntar, a contribuit cu puțin pentru edificarea unei frontiere sigure. Cu toate limitele de construcție – avem în vedere faptul că lucrările de fortificații nu

erau alimentate cu apă, energie electrică și grup social – cazematele confereau siguranță apărătorilor. Prin puterea de foc, la care se adăuga și valoarea de obstacol al șanțului antitanc și barajele de distrugeri pregătite, ar fi fost un serios impediment în fața oricărui inamic care ar fi atacat pe această direcție. De altfel, inamicul cunoștea valoarea fortificațiilor, de care îi era teamă. Subscripțiile făcute de populație au suplinit lipsa fondurilor bugetare, iar propaganda a fortificat sufletele românilor.

Considerăm că politica de apărare a vestului României a fost bine fundamentată din punct de vedere militar, susținută în plan legislativ în consensul partidelor, s-a bazat pe realitatea în schimbare, dar a fost subfinanțată.

Istoria, și de această dată, ne-a fost hotărâtă în cancelariile străine, față de care România a reacționat numai politic, cu șovăire și în mod eronat, neglijându-se interese în politica de apărare, la a cărei făurire se muncise două decenii și în care se „îngropase” o parte din contribuțiile poporului și, nădejdiile lui. Prin transpunerea măsurilor de apărare și efectuarea lucrărilor de fortificații s-a creat până în 1940 o **conștiință națională favorabilă apărării**, care a fost nesocotită de factorii politici. La decizia greșită a contribuit și diplomația românească care a alimentat iluzia că străinii ar fi dispuși să se bată pentru interesele românești. Spiritul de luptă al românilor de la granița de vest a fost sacrificat pentru un privilegiu personal (tronul regelui Carol al II-lea), sub aparenta „salvare” a țării și a ștergerii României de pe harta politică a Europei. Prin consecințele sale, decizia politică falimentară a Consiliului de Coroană și a regelui nu a putut fi justificată pe înțelesul armatei și a românilor ardeleni abandonați. În partea opusă, la frontiera de pe Nistru, abia se luau primele măsuri de prevenire a unui atac din partea sovieticilor, cu atât mai mult cu cât erau deja cunoscute acordurile dintre germani și sovietici²⁸.

---

²⁸ Pentru detalii vezi: Didi Miler, Fortificații militare între mit și realitate în perioada interbelică în *Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru*, Constanța, 2001, p. 172-176; Constantin Moșincat, *Informativ și contrainformativ...op.*

FRONTUL FORTIFICAT DE VEST (1930 - 1940)

După făurirea României Mari, obiectivul politic fundamental - acela al menținerii statu-quo-ului teritorial stabilit în urma Conferinței de pace de la Paris din 1919-1920- a determinat adoptarea *concepției militare strict defensive*. Comanda politică fiind clară, factorul militar a căutat numai căile și direcțiile de acțiune pentru eficientizarea acesteia. Mutațiile politico - strategice internaționale, ascensiunea statelor fasciste și revanșarde și acțiunile destabilizatoare îndreptate împotriva României a orientat apărarea națională spre două direcții – una *externă*, politico-diplomatică și una *internă*, strict militară.

Pentru a atenua factorii de risc, la adresa României, s-au încheiat acorduri politico-militare regionale²⁹ cu caracter strict defensiv. Acordurile aveau prevederi exprese de susținere reciprocă a intereselor de securitate colectivă și individuală a

---

cit, în *Aletheia*, Oradea, 1994, nr. 4, p. 28-32; Sever Dumitrașcu, Ion Zainea, Două documente inedite privind pactul Ribbentrop - Molotov și Dictatul de la Viena, în *Analele Universității din Oradea, Fascicola Istorie – arheologie*, 2002, p. 273-303; Jipa Rotaru, Generalul Ion Antonescu artizanul reorganizării sistemului național de apărare a țării în condițiile geopolitice din toamna anului 1940, în *România și al doilea război mondial*, Focșani, 2000, p. 132-146; Mihai Drecin, Revizionismul maghiar la granița de vest a României (1938-1940), în *Pietre de hotar*, vol. 1, Editura GP, Oradea, 1998, p. 143-150; Ion Giurcă, *Anul 1940, drama României Mari*, București, Editura Pro Transilvania, 2000; Constantin Hlihor, Andrei Florin, Problema basarabeană în relațiile diplomatice româno-sovietice la începutul anului 1938, în *Revista de istorie militară*, 2000, nr. 3, p. 5-8.

²⁹ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare a României ...*, op. cit. p. 333 - 400. Convenția de alianță defensivă cu Polonia, ratificată la București, la 25 iulie 1921, a fost înlocuită prin Tratatul de garanție între România și Polonia, semnat la 26 martie 1926, reînnoit în 1931 și prelungit cu încă 5 ani, în 1936. La 2 iulie 1921 s-a semnat Convenția Militară cu Cehoslovacia și la 21 ianuarie 1922 cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Cu acestea din urmă parafându-se Pactul *Micii Înțelegeri*, iscălit la Geneva de miniștri de externe: N. Titulescu, Ed. Benes, B. Jevtic, pe 16 februarie 1933.

fiecărei părți semnatare. Însuflețiți de dorința menținerii păcii și de asigurarea inviolabilității teritoriului, România și amicii săi tradiționali – Franța, Anglia și statele membre ale *Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice*³⁰ - au luat în discuție și au perfectat planuri comune de respingere a agresiunii, care s-ar fi produs asupra lor, din partea Germaniei, Italiei, Ungariei și Bulgariei și cu o ipoteză extinsă, pentru un război generalizat. Problemele de fond, ale apărării și colaborării militare, au fost actualizate mereu, în funcție de evoluția vieții politico-militare europene.

„Nem, nem, soha”³¹ a fost clamat în parlamentul Ungariei după ratificarea tratatului de pace de la Trianon. Revizionismul maghiar a cunoscut, de atunci și până în 1940, diferite grade de manifestare, dar niciodată nu a încetat. A prins consistență, în special, după apariția în centrul european al fascismului, ca fiind cel mai periculos focar de război. În acest context planurile de război, în raport cu factorii externi apropiați, au fost mereu actualizate, acordate cu posibilitățile interne și cu susținerea externă de care România a fost legată prin alianțe.

În acest context, conceptul strategic românesc nu putea să aibă alt caracter decât strict defensiv. Pentru susținerea acestui concept au fost sancționate o serie de legi menite a îmbunătăți cadrul organizatoric de funcționare a armatei și a tuturor organismelor cu atribuții în domeniul apărării, a pregătirii populației și a teritoriului pentru război. În ansamblul măsurilor și în centrul acestora a fost repusă chestiunea fortificării granițelor.

Analizele efectuate pe planurile de campanie elaborate de Secția Operații a Marelui Stat Major, în perioada 1932-1940, ne conduc spre concluzia că „*soluții pentru punerea în aplicare a planurilor de campanie pe teatrele de operații de Est, Sud și*

---

³⁰ A.M.R., *fond 5418*, dos.1540, f.1-5; dos.1542, f.1-13; dos.1367, f.2-8; dos.1541, f.1-3.

³¹ Nu, nu, niciodată.

Vest sunt cerute de situația operativă”³². În această situație, reținem faptul că toate ipotezele planurilor de campanie conduceau spre un posibil și iminent atac din partea Ungariei. Variantele de ripostă, la agresiunea ungară pe teatrul de operații din Vest, prevedea o defensivă fermă, activă și de durată în cazul unui conflict generalizat pentru apărarea hotarelor. Pentru realizarea acestui obiectiv au fost îndreptate toate eforturile militare, umane și economice ale națiunii.

Pentru contracararea pericolului, care amenința din vest hotarele României, Consiliul Suprem de Apărare a aprobat, după lungi dezbateri, o variantă de ripostă eficientă. În consecință s-a trecut la fortificarea teatrului de operații de Vest³³. Fără a intra în detalii, este necesar, însă, să subliniem câteva aspecte, de ordin strategic și operativ, pentru a înțelege efortul financiar al statului, în special atașamentul și susținerea financiară a localnicilor pentru materializarea acestui proiect: *Linia fortificată Carol II*, a cărei realizare a început în 1937 și s-a îmbunătățit continuu până în 1940.

Necesitatea fortificării *frontului de Vest* rezulta din misiunea extrem de grea pe care o aveau de îndeplinit trupele din acoperire, cu deosebire din cauza posibilităților inamicului de a executa mai rapid mobilizarea și deci a declanșării unui atac prin surprindere. Dezavantaje majore avea și dislocarea de pace a unităților în garnizoane foarte apropiate de frontieră, Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta, Arad, sau prea depărtate și dezaxate față de sectoarele de apărare: Timișoara, Deva, Dej. Lipsa trupelor a determinat o repartizare de sectoare foarte largi, de până la 100 km, pentru o divizie. Aceste inconveniente puteau fi surmontate prin reorganizarea unităților destinate a face acoperirea. A nu intra la timp în acoperire, pe frontiera de

---

³² Constantin Moșincat, *Sfânta datorie de ostaș*, Editura GP, Oradea, 1999, p.137.

³³ Prin „*teatru de operații*” se înțelege zona de teren delimitată unde se desfășoară operațiuni militare. în cazul nostru partea de Vest a României unde s-au executat fortificații cunoscute sub denumirea „*Linia fortificată Carol II*”.

Vest, era echivalent cu amenințarea compromiterii mobilizării și concentrării grosului forțelor.

Pentru a înlătura inconvenientele, mai sus semnalate, s-a decis realizarea unui sistem de fortificații permanente cu scopul de a "întârzia acțiunea prin surprindere a unui inamic cu mijloace motomecanizate, oferind primului eșalon al acoperirii fortificații permanente, așezate pe direcțiile principale de pătrundere și să sprijine acțiunea grosului acoperirii, oferindu-i în caz de retragere o zonă principală de apărare organizată și apărată spre a opri pătrunderea inamicului în defileurile munților, garantând o zonă de concentrare cât mai la Vest, o bază bună de plecare la ofensivă și crearea unui front defensiv puternică"³⁴.

Pentru întărirea moralului apărătorilor cazematele au fost botezate cu nume de glorie, regiuni și locuri istorice, ca de pildă: Dragoș Vodă (59), Ștefan cel Mare (9), Matei Corvin (21), Dimitrie Cantemir (78), Avram Iancu (18), Sfântul Alexandru (12), general Mărdărescu (41), general Moșoiu (44), Țara Moșilor (35), Țibleș (31), Biharia (33), Maramureș (43), Hotin (35), Alba Iulia (11), Războieni (53), Podul Înalt (55), Nistrul (81), Tighina (82), Mărăști (4), Mărășești (1), Oradea (22 bis), Bihor (36), (*anexa nr.2*). Cele 263 de cazemate se întindeau pe 1, 2, 3 linii, între Apateu și Otomani, pe ceea ce a constituit linia „*Carol I*”, denumirea care a circulat ca legendă. Cercetarea noastră de până acum nu a identificat această denumire. În înscrisurile oficiale sistemul a fost numit *Frontul fortificat de Vest*.

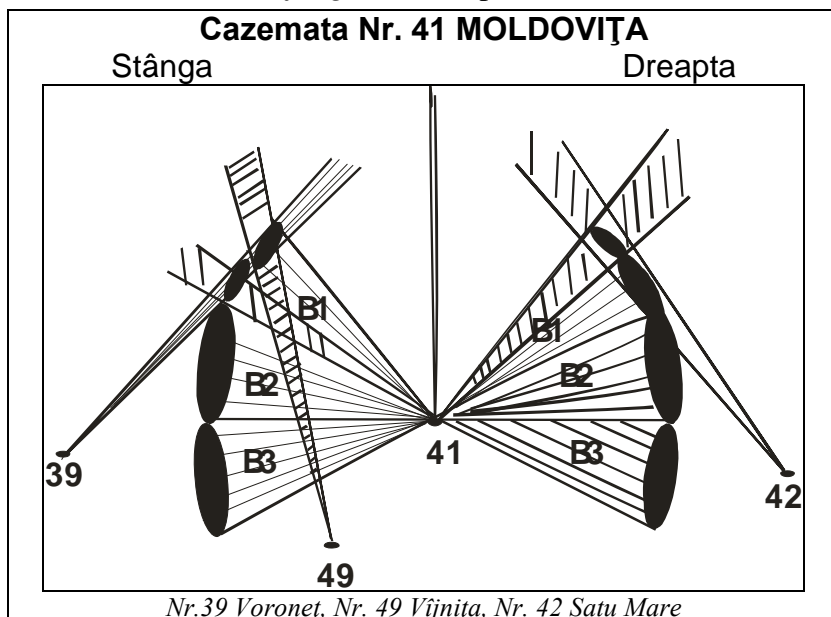
Tăria liniei fortificate rezulta din însumarea posibilităților de foc și de manevră de foc pe care acestea o aveau. În mod sugestiv *planul de foc*, de detaliu, al unei cazemate, din linia întâia, îl exemplificăm la *Cazemata Nr. 41 Moldovița*³⁵ (schița alăturată), obiectiv cu dublă flancare, prevăzut cu crenele și armat cu: 4 mitraliere, 2 puști mitraliere și 1 pistol mitralieră, și legătură prin telefon. Misiunea

---

³⁴ A.M.R., *fond 948*, dos. 457, f. 645.

³⁵ Idem, *fond 3023*, dos.845, f. 135

cazimatei realiza câte 3 *concentrări de foc*, în stânga și în dreapta, la distanțe de 1000-1200 m, pe repere recunoscute, pe un front de 60 m, cu o cadență de tragere de 250-300 cartușe pe minut, în tragere simultană și în cooperare de foc cu vecinii în fascicolul B₁. La *barajul general* acoperirea cu foc un front de 76

m dreapta și 74 m stânga, la distanța de 500-600 m, cu o cadență de 300-500 cartușe/minut de fiecare piesă (fascicul B₂), iar la *barajul interior* avea posibilitatea de a acoperi (fascicolul B₃) un front de 60 m la distanță de 300-400 m, cu un consum de 150-200 cartușe de piesă într-un minut. Focul cazematei Nr. 41 Moldovița era susținut în *barajul general*, de cazemata din linia I-a (situată la stânga) Nr. 39 Voroneț și de focul cazematei 49 Vijnița (stânga) și 42 Satu Mare, ambele din linia a II-a.

Comisia tehnică a găsit soluțiile constructive pentru rezistența cazematei, comisia tactică a soluționat traseul, amplasamentul și dotarea pentru ca *planul de foc* să corespundă nevoilor de apărare. Și, în fine, siguranța rezulta din primele două caracteristici care, întărite cu o pregătire morală superioară, încurajată de suflul național al subscripțiilor publice,

prin donații, rechiziții, manifestări voluntare și prin solidaritate, conturau o redutabilă forță zidită în fortificații.

*STĂVILARUL REGELUI CAROL II*³⁶ - după cum au numit ziarele vremii *brâul de oțel și beton*, care încingea țara, pe drept cuvânt denumit astfel - prin tăria sa ar fi rezistat, după opinia noastră, ca un stăvilă în fața furtunii. Realizarea acestui obiectiv național s-a datorat, în primul rând, inițiativei Regelui Carol al II-lea. Grija Suveranului pentru armată și pentru sistemul de apărare a independenței naționale și integrității teritoriale a determinat un formidabil efort menit a asigura țării un viitor mai liniștit, de prosperitate și continuu progres.

S-a muncit enorm ca să se pună țara la adăpost printr-o linie de fortificații a căror eficacitate a fost recunoscută și de specialiștii din străinătate. Lucrările de mare amploare, a căror costuri depășiseră 97 miliarde lei³⁷, au ridicat un front enorm, considerat inexpugnabil, pe care „nici un berbec agresor nu-l va putea străpunge. Pe granița de Vest, în deosebi, unde lucrul a început în primăvara anului 1937, fortificațiile noastre sunt în întregime puse la punct, constituind o minune de tehnică militară”³⁸.

Când s-a pus prima cărămidă la temelia giganticului lanț de fortificații, puțini își închipuiau că, în acele locuri, se vor ridica asemenea paveze naționale, atât de repede și de bine executate. Sub directa conducere a Marelui Stat Major al Armatei, s-au putut realiza acele puternice obstacole, în măsură să oprească orice act necugetat la granița de Vest. Linia fortificată „*Carol II*” nu era o copie a sistemelor de fortificații din alte țări, ci rezultanta unor nevoi și concepții autohtone. Această linie a fost lucrată după cerințele și proiectele Direcției Fortificațiilor, condusă de colonelul inginer Dumitru Vasiliu,

---

³⁶ Arhivele Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Bihorului și Sălajului (în continuare: A.E.O.R.O.Bh-Sj.), *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, doc.1 /1939.

³⁷ A.M.R. *fond 3060*, dos.846, f.1

³⁸ A.E.O.R.O.Bh-Sj., *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, doc.1 /1939.

constituind un sistem original de apărare a integrității teritoriului, după trebuințele militare și finanțele la dispoziție.

Ea însuma un baraj de foc continuu, intens, adânc și protejat și un baraj antitanc. De-a lungul ei, se înșirau cazematele, moderne replici ale lui „*Nautillus*”, adevărate „submarine terestre, cazematele adăpostesc grupele de luptă, ce formează un mănunchi de specialiști din mai multe arme”³⁹. Cazematele se legau între ele prin șanțuri, asigurându-și astfel o circulație ferită între ele, precum și o ușoară aprovizionare cu muniții și hrană.

Stăvilarul Regelui Carol II era conceput să aducă mari servicii țării prin inegalabila sa putere de rezistență. Acea construcție nu numai că zădărnicea eventuale atacuri, ci împiedica până și proiectarea unor asemenea ofensive. De altfel, planurile de operații ungare, concepute în acea perioadă, evitau un atac frontal, ci doar unul prin manevra largă pe la nord și sud.

Regele Carol al II-lea, 6 iunie 1930

În opinia contemporanilor, fortificațiile nu aveau numai

Avionul «Farman» cu care M. S. Regele Carol II a călătorit de la München până la Vadul Crișului.

³⁹ *Ibidem.*

meritul de a feri țara de acțiuni vrăjmașe, ci și pe acela de a întări sentimentul de siguranță și de încredere al întregii națiuni. Linia de cazemate de la granița de Vest fortifica, în cel mai înalt grad, credința tuturor românilor în triumful dreptei lor cauze.

În prelungirea aceleași idei, de siguranță națională, episcopul Nicolae Popovici avea o istorică inițiativă, de zidire a unei mănăstiri la Vadul Crișului⁴⁰. Sărbătoarea zilei de 8 Iunie a mai crestat pe răbojul istoric al Eparhiei de Oradea, un nou eveniment de o covârșitoare importanță. Episcopul Nicolae, urmând tradiției românești, potrivit căreia faptele de mare însemnătate pentru neam erau eternizate prin zidire de altare, în semn de mulțumire veșnică Aceluia de la care, în vremuri grele, ne-a venit de atâtea ori ajutorul izbăvitor, a luat marea inițiativă – cu înalta aprobare a Regelui – de a zidi o mănăstire pe locul de la Vadul Crișului, spre a veșnici momentul istoric de la 6 Iunie 1930. Ca întâi conducător și slujitor prin Biserică, al românismului din acest colț de țară, în granițele căruia intra locul de la Vadul Crișului, episcopul orădean, cu înflăcărata iubire de neam și de rege, a socotit că evenimentul amintit nu putea fi scos mai bine în lumina istoriei decât durând pe acel loc altar de închinare.

Pentru clarificarea motivației să ascultăm cuvintele lămuritoare ale însuși inițiatorului dr. Nicolae: „La scurtă vreme după ocuparea scaunului vlădicesc de la Oradea a început să mă preocupe gândul de a ridica o mănăstire chiar pe locul unde a aterizat cu 8 ani în urmă M.S. Regele Carol II. Urmând eu credincios duhul și porunca unei tradiții românești, ce s-a păzit și întărit veacuri de-a rândul în viața neamului nostru, ne-am hotărât astăzi, 8 Iunie 1938, să ridicăm mănăstirea aceasta cu gândul, de-o parte ca ea să eternizeze pentru generațiile viitoare momentul istoric de la 6 Iunie 1930, iar de altă parte să fie loc de pelerinaj, locaș de neadormită închinare și întărire creștinească și românească pentru preoții, intelectualii,

---

⁴⁰ *Legea românească*, Oradea, nr.12/1938, p.116

credincioșii din eparhia Orăzii și pentru tineretul țării întregi organizat în „Straja Țării”⁴¹.

Nu ne îndoim că, prin această inițiativă episcopul Nicolae aducea omagiul și recunoștința sa regelui, după cum oferea o pildă de urmat de toată obștea Bihariei, cât și pentru

toți românii din lungul hotarelor.

Primii care au primit cu bucurie inițiativa au fost proprietarul lanului de grâu în care a aterizat regele cu pasărea sa de oțel, fata Maria Mudura, care i-a oferit apă din urcior și locuitorii satului. Localitatea lor avea să fie *botezată*, în epocă, *Vadul lui Carol*. Deși s-au adunat unele fonduri, inițiativa nu a fost materializată, datorită evenimentelor care au urmat în 1940. Considerăm însă că virtutea morală, în care episcopul Nicolae Popovici credea cu toată puterea sa, a contaminat creștinii care l-au cunoscut și care i-au urmat sfatul și râvna de a rămâne fidel cauzei naționale.

În paralel cu zidirea fortificațiilor militare, Biserica națională ridică cel de-al **doilea brâu al fortificațiilor** prin

---

⁴¹ *Ibidem.*

pregătirea spirituală și morală a poporului. Noile eparhii, parohii, catedrale și biserici, zidite în lungul frontierei de vest de la Sighet, Satu Mare, Oradea, Salonta, Arad, Timișoara, reprezentau tot atâtea fortărețe spirituale.

Din studiul fondului *Direcției fortificații militare*, îndrumată de inspectorul general al genului general Dănilă Papp, am putut evalua ritmul și calitatea lucrărilor executate. Rămân valabile informațiile privitoare la rolul pe care-l avea Sectorul 1 Oradea, care închidea direcțiile: Oradea, Huedin și Săcuieni, Marghita, Zalău, pe un front de 57 km, între Apateu și Cherechiu, unde s-au executat un număr de 238 cazemate și 67 km șanț antitanc. Densitatea mare de cazemate realizate în zona Oradea i-au conferit garanția unui adevărat *centru de rezistență*. Sistemul realizat între Apateu și Nojorid stabilea densitatea de 5 cazemate/km de front, dispuse pe trei rânduri, cu 1,6 lucrări/km², la 0,5 lucrări/km de front. Regulamentele moderne prevedeau un ritm ofensiv de 0,5-1 km/oră, ritm destul de redus, ceea ce permitea o ofensivă foarte puțin penetrabilă și amenințată în permanență cu declanșarea unui contraatac⁴².

Insuficiența fondurilor pentru înzestrarea armatei și pentru fortificarea granițelor a determinat Prefectura județului Bihor să adopte o soluție practică și patriotică: susținerea financiară și executarea efectivă de lucrări. Este demn de subliniat faptul că din inițiativa prefectului de Bihor s-a deschis, pe lângă listele de subscripții pentru fortificarea granițelor, și „*săptămâna fortificațiilor*”, la care localnicii au răspuns prin muncă aproape în unanimitate. La 21 august 1940, în folosul Brigăzii 1 Fortificații fuseseră prestate 12543 zile de muncă și 2233 zile muncă cu atelajele⁴³.

---

⁴² Constantin Moșincat, *Sfânta datorie...*, p.139

⁴³ *Ibidem*, p.140. Eforturile financiare, inițiale, pentru acoperirea costurilor lucrărilor se ridicau la peste „20 miliarde lei pentru fortificații, alte 30 miliarde pentru comunicații și aproape 2 miliarde pentru sistemul de transporturi. Peste 62% din cheltuieli au fost suportate din bugetul pentru apărare și aproximativ 20% din bugetul statului. Diferența de 18% față de necesar a fost asigurată pe plan local, prin contribuții și prestări de servicii efectuate de populația bihoreană”.

Contribuția bihorenilor a fost, de altfel, apreciată de oficialitățile vremii. Astfel, la 28 ianuarie 1938, pe un raport al prefectului de Bihor, privind exproprierea în interes public și aprobarea pentru subscripții, Ministerul Apărării adnota: „profund impresionată de înalta înțelegere de care ați dat dovadă, răspunzând la apelul țării cu aceasta contribuție și mai ales mișcați de frumoasele sentimente, care vă leagă de pământul strămoșesc, vă rugăm să primiți domnule prefect, călduroasele noastre mulțumiri”⁴⁴. *Fondul apărării granițelor*, colecta zilnic sume importante pentru realizarea, și prin contribuții locale, a unui obiectiv de interes strategic național. De remarcat că pe listele de subscripții sunt înscrși cetățeni români de toate etniile cu sume diferite, în funcție de posibilități⁴⁵.

Cu evenimentele semnalate ne întărim concluzia că atitudinea populației fusese de toată lauda, în antiteză cu lășitatea clasei politice, care a cedat fără luptă, în momentul când ar fi trebuit să-și asume lupta armată.

---

⁴⁴ Arhivele Naționale - Direcția Județului Bihor, *fond Prefectura Bihor*, inv.34/1937-1938, f. 67, adresa nr.44810

⁴⁵ *Ibidem*

Ruinele fortificațiilor de la Nojorid

EVACUAREA BASARABIEI

Evenimente din toamna anului 1940, mai ales episoade cu privire la jalea care a cuprins țara, înainte și după dezlipirea Basarabiei și Bucovinei, în urma ultimatumului sovietic, din 26 iunie, a unei părți din Transilvania, în urma dictatului de la Viena, din 30 august 1940 și a Cadrilaterului, după tratativele de la Craiova, din 7 septembrie 1940 - merită să fie consemnate de istoria apropiată mai cu seamă că atunci, și acolo, s-au consumat importante acte oficiale – decisive pentru destinul neamului.

Se știe că evoluția evenimentelor a determinat ca, în 1940, să dispară România Mare, prin rapturile teritoriale rusești din est,- Bucovina cu 10442 km², Basarabia cu 44422 Km, bulgărești din sudul Dobrogei de 6.921 km², și ungurești din nord-vest, care au luat sub ocupație un spațiu de peste 43.492 km², adică nord-vestul Transilvaniei, incluzând și Oradea, capitala județului Bihor. Peste 7.000.000 de români au rămas astfel în afara granițelor croite cu vârful sabiei ostașului român în războiul întregirii. Tradițional, prima grijă a ocupanților – sovietici și unguri -, după aplicarea Ultimatumului din 26 iunie 1940 și a Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, a fost aceea de a „curăța” orașele de intelectualii români – preoți, învățători și funcționari publici frunțașii acestora, potențiali adversari și critici.

Cauzele tragediei românești din vara anului 1940 au fost multiple și s-au împletit, în chip nefericit, cu factorii internaționali nefavorabili și incapacitatea conducerii statale, politice și militare românești, de a asigura condițiile menținerii unității României Mari. Pe bună dreptate Iuliu Maniu considera că cedările teritoriale „fără o lovitură de sabie” reprezintă două știrbiri concomitente a demnității și a puterii statului. Revoltat pe guvernanții carliști, Dinu Brătianu considera inutil efortul financiar făcut pentru edificarea fortificațiilor dacă tot am sfârșit

în „ruină, fără a intra în război și fără a putea apăra granițele”⁴⁶. Peste timp suntem de părere că guvernării și regele au greșit prin neangajarea luptei. Consecințele care au urmat au fost de natură teritorială, economică, militară, în sensul slăbirii capacității combative, dar și de natură umană, morală și de demnitate națională. Principalul vinovat, regele Carol al II-lea, a fost obligat să abdice⁴⁷.

Ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940, soldat cu ocuparea Basarabiei, Bucovinei și Ținutului Herței a marcat începutul prăbușirii României Mari. Acțiunea de *război pașnic* s-a derulat la adăpostul înțelegerii germano-sovietice din 23 august 1939 și s-a declanșat a doua zi după capitularea Franței. A urmat apoi alte două cedări pașnice: Transilvania de nord-est și Cadrilaterul, avându-l ca autor protector pe Adolf Hitler. Ca urmare a prevederilor paragrafului 3 din Protocolul secret al Pactului de neagresiune sovieto-german Molotov informează pe von Ribbentrop că sovietele au hotărât soluționarea problemelor Basarabiei și Bucovinei, fără a afecta interesele germane în România. Cu toate acestea, Hitler „a tunat și fulgerat”⁴⁸ contra lui Stalin care-și încălca astfel propriile angajamente. Planul Barbarosa avea să fie amânat un an, iar von Schulenberg avea mandat, la 25 iunie 1940, să confirme pretențiile sovietice și să convingă România să accepte urgent cedările teritoriale. Cât a fost de urgent s-a văzut din Ultimatumul dat de sovietici, pe care nici măcar nu l-au respectat.

În studiul de față ne propunem să exemplificăm modul în care a fost organizată și s-a efectuat evacuarea provinciilor

---

⁴⁶ Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum la dictat, Documente, vol.1*, Editura Fundația general Ștefan Gușă, 2000, p. VII

⁴⁷ Constantin Moșincat, *Politica de apărare a vestului României (1930 - 1940)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007; Idem, *Politica de apărare a vestului României (1930 -1940). Documente*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007; Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea nord-vestului Transilvaniei ...*

⁴⁸ Gheorghe Buzatu, *Paradigme ale tragediei Basarabiei*, Editura Vicovia-Babel, Bacău, 2011, p.7

cedate fără luptă. Față de predarea teritoriilor fără luptă – împotriva cărei decizii s-au pronunțat, din 28 de membrii ai Consiliului de Coroană, doar: N. Iorga, V. Iamandi, S. Dragomir, T. Pop, Șt. Ciobanu și E. Urdăreanu – s-a ridicat și generalul Ion Antonescu, având ca efect doar pedepsirea acestuia la surghiun la Mănăstirea Bistrița, până în septembrie 1940.

Pregătirile militare aveau dispoziții pentru rezistență și luptă. Astfel, în darea de seamă întocmită de comandantul Armatei a 4-a, generalul Nicolae Ciupercă, se prevedeau următoarele: „La 14 Iunie 1940 față de situația încordată s-a cerut cu Nr.43462 M. St. M. să se depună în Basarabia la MARI UNITĂȚI, câte 1 unitate foc, iar vagoanele acestor trenuri golite să rămână pe loc la îndemâna marii unități. Măsura de a ține vagoanele în apropierea depozitelor nu a fost aprobată de M. St. M. cu Nr.6734/1940; iar cu Nr.8468 din 20.VI.1940 s-a cerut mutarea Spitalului Militar de la Cetatea Albă la Bolgrad.

La intervențiile făcute de Armată ca să se evacueze orașele de pe malul Nistrului, să se ia măsuri contra informative mai severe, Marele Stat Major nu a admis nici punerea sub autoritatea Armatei a organelor contrainformative, nici vreo altă măsură care să depășească starea normală. Asupra evacuării familiilor ofițerilor și a bagajelor din garnizoanele aflate în preajma imediată a frontierei, cerută cu Nr.20740, din 18 Iunie, s-a răspuns de Marele Stat Major cu Nr.206222/B că *nu se aprobă evacuarea.*

Concluzie. Armata a studiat retragerea, pe baza ordinelor primite de la Grupul de Armate și a dat instrucțiuni verbale, în conferința de la 25 Mai 1940, Comandaților Corpurilor 1, 3, 11 Armată, C. Cavalerie și D. 4 Cav./(D.4 Cav. prin operațiunea sa de acoperire, execută de fapt o retragere). *Nu s-au dat instrucțiuni scrise* pentru pregătirea retragerii, deoarece din toate ordinele și documentele, până în ziua de 27 Iunie, ora 24, reieșea că Comandantul Superior este condus de o singură idee: *aceea de a primi bătălia cu toate forțele în Basarabia.*

Această idee directoare a fost întărită și de faptul că în conferința care a avut loc la București, în ziua de 22 Mai 1940, atât ministrul apărării cât și Șeful Marelui Stat Major, au explicat și au insistat asupra necesităților de ordin politic și național ca *Armata 4 să se bată în Basarabia cu forțele de care dispune.*

Între 26 iunie și 28 iunie ora 3, Armata 4-a pe baza *ordinului telefonic* al ministrului apărării și al M. St. M. Nr.5477/C. din 26.VI. a ordonat: Intrarea în dispozitivul de apărare pe Nistru; accelerarea lucrărilor de organizarea pe Nistru; Retragera detașamentelor de săpători; deplasarea rezervelor mai spre Sud (Div.31 și Div.21 se aflau în marș spre Sud Est în noaptea 27/28). Nu s-a primit nici o indicație ori cât de vagă asupra unei eventuale retrageri.

În momentele când toate privirile erau ațintite spre Nistru, nu s-a găsit necesar să se dea instrucțiuni scrise pentru retragere, care să semene îndoieli în sufletele comandanților care trebuiau să se bată pe Nistru. *Totuși s-au dat ordine pentru pregătirea materială a retragerii:* S-a ordonat Grupării Detașamentului de lucrători pe Prut să execute digurile carosabile pentru trecere. S-a cerut construcția a 9 poduri improvizate și dublarea tuturor podurile existente și a celor în construcție, cu podurile pe vase sau pe plute și accelerarea construcției comunicațiilor. S-a început organizarea „capetelor de pod” menite să garanteze o eventuală retragere. S-a instalat ca să se pună la dispoziția Armatei toate elementele care ar fi putut asigura spatele, în cazul unei eventuale retrageri, insistență care nu a avut urmare. S-a eșalonat foarte mult în adâncime dispozitivul depozitelor și al serviciilor pentru a se putea face față și unei eventuale retrageri. Toate aceste prevederi nu au fost în ipoteza unei „evacuări în 4 zile pe tot frontul deoarece distanțele dintre Nistru și Prut (120 - 250 km.) nu ar fi îndemnat pe nimeni să studieze o astfel de ipoteză”⁴⁹.

Din această amănunțită dare de seamă rezultă că singura variantă, pentru care armata era pregătită, era lupta cu forțele și

---

⁴⁹ A.M.R., *fond 5418*, dos. 1833, f. 1-26

mijloacele, **fără gând de retragere**. Numai că politic s-a hotărât eronat: **cedarea fără luptă**.

Dintr-o altă dare de seamă, întocmită de locotenent colonelul Ion Palade, șeful Biroului Statistic Militar Iași, la 2 Iulie 1940, aflăm informații interesante - culese de la militari, populație și funcționari – cu privire la modul cum s-a desfășurat efectiv evacuarea. Deoarece nimeni nu se aștepta la evacuare, organizarea a lipsit, ori s-au improvisat în mare grabă măsuri din nevoi operative. Autoritățile militare și guvernamentale române nu au permis evacuarea dându-se în acest sens ordine severe de sancționare a oricărei încercări. Nu s-a permis funcționarilor de la telefonie și Jandarmeriei să se evacueze odată cu trupa. Legăturile telefonice au fost întrerupte astfel că ordinele nu au ajuns în timp util la executați. Haosul a fost accentuat de acțiunile banditești ale minoritarilor și evreilor pe toată adâncime zonei de retragere atât a materialelor cât și a trupei îmbarcate în trenuri.

Raportul subliniază anunțarea târzie a retragerii⁵⁰. Unitățile din prima linie au primit ordin de retragere abia pe 28 iunie 1940, între orele 12-13, punându-se în mișcare după 2-3 ore. Compania de grăniceri din Batalion maior Gradu, dislocată la Bălți, a fost înștiințată că trupele sovietice vor trece Nistru la ora 20, dar aceștia trecuse deja la ora 14. Surprinderea a fost deopotrivă pentru trupe, funcționari, Poliție, Jandarmerie și populație. Întârzierea anunțării a defectat rechizițiile și organizarea retragerii, făcută sub presiunea permanentă a dușmanului.

Începând din 27 iunie 1940 cercurile comuniste și-au intensificat acțiunile de propagandă filo-sovietică. Manifestele tipărite au fost răspândite de cercurile evreiești în centrele muncitorești și în preajma cazărmilor fiind adresate și soldaților basarabeni. În toate orașele și târgurile s-au constituit comitete de *întâmpinare a armatei sovietice* și pentru împiedicarea evacuării. Manifestele împrăștiate din avioane, în 29 iunie 1940, de pildă, îndemneau la „ruinarea fabricilor, stațiilor de cale

---

⁵⁰ *Ibidem*, f.398

ferată, podurilor, și împiedicarea scoaterii oricăror bunuri din teritoriul evacuat”⁵¹. S-au aruncat și exemplare din ziarul *Libertatea* în care era elogiată armata eliberatoare, salvatoare a Bucovinei și Basarabiei. Manifestele îndemneau la împiedicare și oprirea României, sub orice formă, să lupte și să se pregătească de război, iar prin propagandă să se atace guvernul și Coroana, responsabile de provocările contra U.R.S.S.

Din foarte multe cazuri menționate în darea de seamă am reținut numai câteva: atacarea unui convoi de căruțe la Soroca. Populația evreiască organizată în bande a deshămat caii de la căruțele Cercului de Recrutare și au sechestrat tezaurul administrației financiare cu circa 15-18 milioane lei. Pentru că s-au opus administratorul financiar Ion Gheorghiu, av. Stănescu, cpt. Georgescu, de la Cercul de Recrutare, precum și subofițerii Enea, Murafa și Eustafie Gabriel au fost împușcați de evrei, alți subofițeri au fost degradați, iar preotul oprit să se evacueze. Trupele sovietice au devansat Batalionul 2/R.39 I., care se găsea îmbarcat în 2 vagoane în gara Bălți, de la care au decuplat locomotiva. Unitatea, sub amenințarea evreilor și ai soldaților ruși, a fost dezarmată, soldații basarabeni și evrei fiind oprți pe loc. Din efectivul de 1060 doar 100 de soldați au mai plecat din Bălți⁵².

În sudul Basarabiei populația minoritară a așezat pe liniile de cale ferată căpițe de fân pe care le-au incendiat la apropierea trenurilor pentru a împiedica trecerea lor. În comuna Ceadarlunga-Tighina au fost omorâți receptorul și notarul. La Chilia Nouă, medicul Rabinovici a arestat gardienii publici. La Ismail populația a devastat magazinul și au tras rafale asupra marinei fluviale. La Bolgrad au fost sechestrate de parașutiștii ruși, ajutați de populație, trenurile din gară. La Chișinău, evreii au deschis închisoarea și cu deținuți au barat drumul spre gară, împiedicând astfel evacuarea familiilor de funcționari și a bunurilor lor. Au asasinat în stradă pe comisarii Pascal, Mateescu, Severin și Stol. Ion Palade concluzionează că

---

⁵¹ *Ibidem*, f.400

⁵² *Ibidem*, f.401

surpriza evacuării a „luat pe nepregătite și organizarea terorii, acțiunile fiind mai degrabă improvizate. Dacă acestea ar fi fost complete haosul acelor două zile de evacuare ar fi fost un dezastru”⁵³.

Manifestările de ostilitate au cunoscut grade de intensitate diferite, evreilor alăturându-li-se și elemente ale populației rămase pe loc care manifestau cu steaguri roșii scandând *”Bine că s-a scăpat de jugul român, pe care îl purtăm de 22 de ani și ne ajunge”*. Judecătorii Buscreanu, Cuciuc și Borislavschi au rămas la Chișinău. Agenți ai poliției fiscale din Călărași Târg au furat casa cu bani, și numai intervenția în forță a Jandarmeriei a soluționat diferendul. Fostul deputat Lupașcu a organizat o adunare comunistă la Soroca. Asemenea lor, foști funcționari, membrii ai Frontului Renașterii Naționale, au trecut de partea sovieticilor primindu-i cu steaguri roșii.

Biroul statistic militar Iași abordează și chestiunea transportului și evacuarea materialelor militare. Lipsa drumurilor, devansarea trupelor noastre de către trupele mecanizate și de parașutiști sovietice, coroborate cu sabotajul și atacul elementelor minoritare au îngreunat evacuarea din Basarabia. Starea precară a rechizițiilor (animale, căruțe) a făcut ca mișcarea să se facă într-un ritm foarte scăzut, accentuată și de ploile torențiale, din sudul Basarabiei, căzute în 28 și 29 iunie 1940. În retragere unitățile militare au urmat traseele cele mai scurte, uneori peste câmp, cu etape de până la 60 km. Transportul pe cale ferată a fost sabotat iar acolo unde se pretindeau forme legale (gara Bălți) a determinat plecarea vagoanelor goale sau ciocnirea lor, în gara Ungheni. Astfel s-a pierdut muniție, materiale de fortificație, ciment, lemn. Raportul laudă efortul lucrătorilor CFR care au rămas la post 70-80 de ore, fără odihnă. Populația civilă a fost obstrucționată de evrei să se evacueze. Bunurile le-au fost prăduite. Se răspândeau tot felul de zvonuri. Podurile de la Sculeni și Ungheni au fost ocupate de trupele sovietice încă din ziua de 30 iunie 1940 fapt ce a îngreunat evacuarea prin acele puncte. În timp ce evreii

---

⁵³ *Ibidem*, f. 402

basarabeni batjocoreau pe românii care se evacuaau în Moldova numai cu cămașa pe ei, evreii din Moldova, în straie de sărbătoare, plecau în Basarabia cu trenuri burdușite de bagaje, fără a fi controlate de autoritățile române. Aceasta a creat o stare de extremă iritare.

În primele două zile de evacuare nu a existat nici o organizare pentru primirea, cazarea și asistența medicală a refugiaților. Lt. col. Mavrichi, de la Marele Stat Major, a organizat apoi impecabil evacuarea spre sud a refugiaților și a deblocat aglomerația din gări. Haosul a generat și specula, autoritățile administrative fiind depășite de situație. Trăsurile alegeau clienții astfel că o trăsură cu un cal pretindea 100-120 lei, de la gară în oraș, la Iași. Cartiruirea trupelor a fost slabă. Panica, răspândirea zvonurilor, precum și lipsa comunicatelor oficiale a dezorientat populația Moldovei. În acea atmosferă tensionată doar populația evreiască se arăta satisfăcută. Entuziasmul lor a fost stopat odată cu cartiruirea trupelor române, înregistrându-se chiar și unele agresiuni pe 1 iulie 1940. Pentru stabilizarea situației au fost luate măsuri de dublare a posturilor de pază, razii și patrulile de poliție pentru menținerea ordinii, urmate de arestări. S-au luat măsuri pentru iluminatul nocturn în scopul preîntâmpinării jafurilor. Pentru a stopa revolta împotriva evreilor, care plecau în Basarabia, s-au luat măsuri de pază a trenurilor de către trupele de jandarmi.

Față de observațiile pertinente ale dării de seamă prezentate de Ioan Pandele se impun a fi subliniate câteva neajunsuri care privesc în special decizia politică. Desigur că astăzi, când analizăm acele evenimente, cunoaștem împrejurările în care au avut loc. Dar factorii decidenți nu aveau informații că ele se vor produce? Din studiul unor note informative și a ședințelor Consiliilor de Coroană din 1940 rezultă că pe masa de lucru **regele avea informații corecte și operative**. Ce se stricase în zece ani de domnie discreționară nu s-a mai putut opri. Comandamentele militare au întreprins serioase măsuri organizatorice pentru evacuarea părții de nord-est a Transilvaniei s-a făcut în 13 etape.

EVACUAREA UNITĂȚILOR DE PE LINIA FORTIFICATĂ DIN VESTUL ROMÂNIEI

Atunci când, cu pumnii încheștați, o anumită parte a lumii agita suflete pline de ură, o alta milita pentru pace. Pacea, impusă prin forță și acceptată prin constrângere, s-a dovedit a fi un ideal, una din principalele cauze ale următorului război. Hotarele României, trasate după pacea de la Paris, constituiau un punct obligat de trecere al Europei de vest și centrale spre orient, fiind și drumul cel mai scurt între două centre, slab și dens populate: Anglia și India, după cum în trecut a fost drumul cel mai practicat al invaziilor asiatice.

România situată tampon, între două lumi complet diferite conceptual - Europa capitalistă, conservatoare și Rusia sovietică – cu frontierele întinse, sensibile și vulnerabile, caracteristice și unice în comparație cu celelalte state ale Europei, cu fronturi largi, comunicații mediocre, puține și cu randament slab față de nevoia de a mișca repede forțe de tot felul, necesare operațiilor, o industrie de apărare embrionară, cu resurse foarte limitate, au fost elemente care au caracterizat și influențat atât organizarea cât și strategia armatei române.

Alianțele militare și politice interbelice încheiate vizau măsurile de luat pentru interesul comun și pentru liniștea și pacea părților semnatare. Ratificarea acestora a dus la conflictul de interese arbitrat, până la urmă, de Societatea Națiunilor⁵⁴.

---

⁵⁴ Societatea Națiunilor în conformitate cu unul din cele 14 puncte, propuse de Wilson ca bază a păcii, fără anexiuni, fără reparații și fără hegemonie, a fost radical transformată, rămânând doar titlul unei concepții morale superioare. Pacea a fost impusă prin forță ca o consecință a victoriei. Marile puteri nu au admis pe nici unul din învinși, până ce aceștia nu – și achitau toate obligațiile ce li s-au impus. Dintr-o astfel de rațiune s-a ajuns la cele două tabere: învingători și învinși. Deși aparent teoria se respecta, în sensul că la ședințele anuale participau cu toții, în fapt hotărârile erau luate doar de Consiliul celor 5 mari puteri: Anglia, Franța, Italia, Japonia, S.U.A., ca membri permanenți, în timp ce națiunile mici aveau 4 voturi, schimbate foarte des. Foarte repede Societatea Națiunilor a căpătat experiență politică, prin compromis internațional, iar obiectivul său – securitatea colectivă – s-a dovedit a fi falimentat de cei care se socoteau singurii justițieri, lipsită de

Toate încercările de promovare a *păcii universale*, a *organizărilor federative* sau a *republicilor generale* s-au dovedit a fi neviabile. Se credea, în mediile politice occidentale, că echilibrul forțelor își putea menține stabilitatea numai prin *jocul alianțelor*. Încet, încet, dezarmarea devenea un factor de echilibru, prin înarmare. Pacea s-a dovedit a fi mai degrabă o utopie, o simplă teorie, argumentată filosofic de minți geniale, decât o realitate, înlocuită cu o furibundă cursă a înarmărilor. Echilibrul se număra în avioane, tancuri, submarine, puști, soldați, etc. Tratatul de pace de la Versailles nu a dat roadele așteptate din pricina clauzelor materiale și din intenția învingătorilor de a da un caracter de superioritate morală victoriei militare a Antantei. Politicienii, bazându-se pe sentimente omenești, au trasat granițe care nu corespundeau geografic și etnic.

Anul 1934 poate fi apreciat un moment de referință când s-a trecut la o abordare nouă a problemelor complexe ale apărării naționale a României. De la această dată opțiunile politice și militare românești au fost însoțite de planuri și măsuri practice și cu eficiență sporită, depășindu-se starea de letargie de până atunci. Factorii militari de decizie ai Armatei Române au desprins aceleași concluzii realiste, din cursul evenimentelor internaționale, care, previzibil, putea afecta direct securitatea României. În acest scop, s-au reexaminat vechile comenzi de armament și materiale, s-au elaborat proiecte noi, propuneri în diferite variante pentru înzestrarea armatei și întărirea dispozitivului militar de apărare. În luna iulie 1934, Marele Stat Major al Armatei a înaintat Ministrului Apărării Naționale un raport însoțit de datele necesare, în detaliu, formulate pe categorii de arme și servicii în care erau cuprinse, la nivelul aprecierilor de atunci, cerințele reale ale înzestrării armatei,

---

organismul militar prin care să-și impună autoritatea în scopul menținerii păcii. Neratificarea tratatului de la Versailles de către Senatul american și neacceptarea protocolului, din 1921, de către Anglia, au lipsit complet Societatea Națiunilor de mijloacele materiale necesare pentru impunerea deciziilor.

Măsurile erau propuse a fi realizate în trei urgențe, între acestea: urgența I, *Frontul de Vest al României*; urgența a II-a, *Frontul de Est*; urgența a III-a, *Frontul de Sud*. În funcție de ele s-au repartizat și fondurile pentru fiecare. Valoarea cheltuielilor cuprinse în plan era de 4.404.822.191 lei, din care, pentru urgența I suma de 3.051.853.501 lei, adică 69,28% din total.⁵⁵

În condițiile economice și sociale ale României din perioada respectivă, după ieșirea din marea criză economică în 1932-1933, veniturile bugetare au rămas în continuare limitate, fiind grevate și de o datorie publică împovărătoare, internă și externă, de peste 160 miliarde lei, din care anual, împreună cu dobânzile, s-au rambursat 3,5 miliarde lei din veniturile realizate la buget. Astfel că pe anul financiar 1937-1938, veniturile sau cifrat numai la 25.948.155.000 lei, adică 16% din datorie iar pe anul financiar 1939-1940, la 32.228.900.000 lei, adică 20% din datorie. Ca urmare a acestor limite povara datoriei externe s-a putut finanța, de la bugetul de stat, în perioada 1934-1940, cu aproximativ 22 miliarde lei, adică 52% din valoarea plăților făcute pentru înzestrarea armatei și fortificații⁵⁶. La categoria armament - muniție: pentru infanterie, aviației militară, marina militară, artileria grea de corp de armată sunt făcute mențiuni privind dotările cu armament și unități de foc pentru fiecare asemenea armă.

Lucrările executate, în antrepriză de societăți civile din zonă, erau prevăzute a rezista la lovitura directă de proiectil de calibru 305 mm, în prima urgență executându-se cazematele de pe aliniamentul Seini, Tășnad, Otomani, Diosig, Oradea, Tinca. Până la Dictatul de la Viena armata executase cea mai mare parte din cazemate, din totalul planificat a se realiza. De asemenea, pe aliniamentul Apateu, Oradea, Biharia, Otomani, Pir s-a săpat un șanț anticar de 40 km lungime având lărgimea

---

⁵⁵ Vasile Ciubăncan, Eforturile României pentru înzestrarea armatei și fortificarea granițelor. Granița de vest, noiembrie 1934, iulie 1940, în *Pietre de hotar, vol.1*, Editura Papyrus, Oradea, 1998, ediție îngrijită și prefațată de Constantin Moșincat, p. 227-237

⁵⁶ *Ibidem*, p.230

la gură de cel puțin 15 m și de 8 m la fund, adâncimea cuprinsă între 2,5-3,2 m⁵⁷.

În primăvara anului 1939, după ce atacase și participase la dezmembrarea Cehoslovaciei, contingentul de 250.000 de militari unguri, dislocați la frontiera cu România realizau un raport de forțe de 112/117 batalioane de infanterie, în favoarea Ungariei. Acest raport i-a determinat pe guvernanții unguri să nu atace singuri România. În consecință au trecut la demobilizarea forțelor din apropierea graniței cu România și au „intensificat relațiile diplomatice cu Germania și Italia”⁵⁸. Măsurile luate privind mobilizarea parțială au scos în evidență justetea prognozelor militare privind potențialul uman. Răspunsul dat de populație a asigurat efectivele necesare în zonele operative.

Prin mașinațiuni subversive, la 15 iulie 1940, ungurii răspândeau, prin radio și oamenii lor plătiți, fel de fel de știri mincinoase și laudăroase cu privire la Ardeal. În urma acestora s-au înregistrat și câteva ciocniri la graniță, respinse de grănicerii români. Întărim constatarea că acțiunile susținute ale propagandei au avut un important rol în fortificarea morală a trupelor și a populației românești din zona Bihorului, după cum și-au atins ținta în rândul etnicilor maghiari. Considerăm că informațiile provenite din buletinele informative erau importante pentru cunoașterea stării de spirit a populației și semnalau legăturile minoritarilor unguri și a conducătorilor lor cu centrele de comandă din Ungaria, de unde se aduceau manifeste cu inscripții ca: „*Visza Erdely și Le Romaniavol*”⁵⁹.

La capătul propagandei revizioniste, completată cu acțiuni iredentiste, ungurii solicitaseră tratative, desfășurate și eșuate la Turnu Severin, și apoi arbitrajul Germaniei și Italiei.

---

⁵⁷ Grigore Bartoș, Note critice privind linia fortificată "Carol al II-lea", în *Pietre de hotar, vol.1*, Oradea, p.156

⁵⁸ Leonida Loghin, *Apărarea țării în concepția militară a României în perioada 1932-1939*, Universitatea Națională de Apărare, Biblioteca, *fond teze de doctorat*, București, 1979, p.189

⁵⁹ Constantin Moșincat, *Sfânta datorie ...*, p.145. (*Ardealul înapoi și Jos cu România*)

La acestea partea română s-a prezentat, spre a-și rupe din propriul teritoriu, ca un *stat mic, supus*. Arbitrajul *liber* a fost o metodă de dezbinare și de supunere spre ascultare, a popoarelor din Europa centrală și din Balcani, practicat de marile puteri în deceniul patru. Evacuarea în grabă și fără luptă a părții de Nord-Vest a Transilvaniei, impusă de cele 15 zile prevăzute în paragraful 2 al Dictatului de la Viena, a fost urmată de o expulzare masivă de români, de toate categoriile sociale. Cei care au rămas au îndurat prigoana maghiară, batjocura, sfidarea autorităților statale și umilința trufiei ungarului nemilos⁶⁰.

Starea de spirit care se crease în jurul cazematelor, construite în perioada 1937-1940, și atașamentul soldaților față de cauza pe care înțeleseseră să o servească, și drama pe care au trăit-o, atunci când li s-a ordonat să abandoneze fără luptă propria lor țară, rezultă din documentul pe care colonelul Vissarion, comandantul Regimentului 2 Infanterie Fortificații, l-a adresat subalternilor săi. Din cuprinsul acestuia se degajă spiritul de revoltă față de situația nedreaptă care s-a creat prin cedarea teritorială fără luptă, după cum este exprimată convingerea că situația este doar una temporară. Întreaga organizare a terenului și pregătirea pentru luptă care, în luna august 1940, luase *forma maximă a organizării* s-a dovedit a fi fost zadarnică, spre regretul bravului comandant care, și în acele momente de tristețe și durere, își îndemna subalternii să respecte ordinele superioare, mulțumindu-le, totodată, pentru prestația lor de aleasă virtute ostășească.

*IUBIȚI CAMARAZI*⁶¹

Când am venit în Noiembrie 1939 la comanda Regimentului, la prima adunare în ORADEA v-am spus: Înțeleg să comand regimentul cu suflet, cu căldură, cu dragoste și omenie, pentru că, numai la cald se sudează, se cimentează și se desăvârșește cea mai perfectă legătură sufletească și forța morală, necesară nouă în special în timpurile grele.

V-am recomandat, insistând:

- să fiți buni camarazi, în adevărul înțeles al camaraderiei;

---

⁶⁰ Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea județelor ...*, p. 35

⁶¹ A.M.R., *fond 4432*, dos.264, p.117-119

- să aveți toată încrederea în mine, pentru că eu nu vin să distrug pe nimeni ci să îndrept pe calea cea bună, chiar pe cel mai rău dintre noi;

- să ridicăm la rangul de virtute spiritul ostășesc, demnitatea și spiritul de jertfă, punând în orice moment înainte interesul Instituției și apoi al nostru;

- în cadrul activității fiecăruia să avem o deosebită grijă de ostaș, animale și materiale;

- să aducem la cunoștință neregulile ce constatăm din toate punctele de vedere, pentru că numai din colaborarea tuturor, putem atinge adevăratul scop al pregătirii ofițerilor, subofițerilor și trupelor pentru război;

- și altele, din care am crezut să-mi fac crez de înaltă concepție morală și ostășească, din comanda regimentului.

Va reamintiți cu câtă durere la, o lună după ce am luat comanda, în sala de conferințe la ORADEA, v-am adus la cunoștință fapta unui mișel dintre noi, care printr-o anonimă își calomnia șeful și camarazii din companie. În conștiința și convingerea fiecăruia ați știut cine a fost, pentru că, după câteva luni la cererea lui, a trebuit tot în sala de conferințe la MARGHITA, sa-l reabilitez în fața voastră.

Câte eforturi am depus cu toți în desfășurarea evenimentelor care au survenit, câtă grijă și câtă muncă. În 1939, în sectorul OTOMANI - SĂLACEA - PIR - MARGHITA, regimentul nostru a avut în cadrul C. VI. A., **cea mai importantă misiune**, munca voastră neobosită de zi și de noapte a rezolvat, la timp și bine, toate problemele puse de Comandamentele superioare, organizarea terenului și pregătirea pentru luptă s-a făcut în mod desăvârșit, spre mulțumirea tuturor șefilor noștri, care ne-au dat de exemplu chiar pe Armată și spre mulțumirea voastră sufletească a tuturor.

Începând de la frontieră, din sectorul VALEA LUI MIHAI, CURTUIUȘENI și până în valea BARCĂULUI, atitudinea morală și cinstită a voastră și a ostașilor care i-ați comandat a impus respect și admirație populației din zonă - șefii noștri au fost totdeauna mulțumiți de purtarea noastră, - respectul avutului locuitorilor din zonă și omenia intrase în sufletele tuturor ostașilor din R.2 I. F. și eu, comandantul vostru, eram mulțumit și mândru că m-ați înțeles.

Începând din August -1939, eforturile noastre ale tuturor se măresc la maximum, - R.2 Inf. F. (creat din R.86 I.), intrând în zona fortificată de peste 36 km., știți câtă muncă ați depus pentru:

- organizarea în vederea noii însărcinări;

- desăvârșirea instrucției noastre de specialitate ca trupă de infanterie fortificații;

- completarea planurilor de foc în întreaga zonă;

- completarea, organizării terenului, care în luna August 1940, luase forma maximă a desăvârșirii organizării.

Iarna 1939/1940, cu marile ei greutăți de toate felurile în zona fortificată, cu epidemie de febră tifoidă la MARGHITA, cu nenumărate serii

de concentrați care trebuiau instruiți cât mai complet pentru război; apoi inundațiile din primăvara 1940, cu eforturile supraomenești ale tuturor pentru a face față situației, cu grija de ostaș și de materiale cu corectitudine și cu adânc devotament.

Ulterior, comandamentul a intrat în dispozitivul operativ (Iulie - August 1940), în continuă alarmă, știți câtă încredere puneam în voi și cât am fost de convins că, regimentul își va face cu prisosință datoria, pentru că vă vedeam pregătirea voastră, truda, grija și hotărârea voastră în toate acțiunile unităților și subunităților ce comandați.

Spre durerea și marea mâhnire a noastră, a tuturor, această forță puternică, dinamică și sublimă a regimentului nostru, a fost paralizată de hotărârea Arbitrajului de la VIENA și siliți să părăsim din ordin zona, unde ne legasem cu jurământ pe cazematele noastre să nu cedăm o palmă din sectorul ce-l aveam de apărat. Știți hotărârea **numai murind cu toții, Ungurii vor putea trece peste pământul sfânt încredințat onoarei și vieții regimentului nostru.**

Ce a urmat vă reamintiți: eforturile supraomenești pentru evacuarea materialelor într-un timp extrem de scurt, când m-ați văzut continuu activând lângă voi, apoi deplasarea sub privirea batjocoritoare a unгурului, sub cea mai cumplită durere, înăbușind fiecare strigătul de revoltă pentru crima care se făcuse arbitrar Neamului nostru.

Am plâns cu toți că lăsăm în urmă o parte din pământul Patriei și pe frații noștri care rămăneau în teritoriul cedat, - lăsăm în urmă suflet din sufletul nostru, lacrimi din lacrimile noastre, dureri din durerea de veacuri a neamului, cu credință că **pânza unгурului nu va fâlfâi acolo decât vremelnic.**

Sub pasul deplasării noastre, către CEICA BIHOR, simțeam cum tresar din morminte sutele de mii de martiri mucenici ai Neamului din decursul veacurilor, simțeam mustrea celor 800.000 de morți din războiul cel mare și mă cutremuram, dar ca ostași disciplinați ne-am supus ordinelor fără murmur și fără șovăire.

Vă urez la toți spor și succes în carieră,- mulțumire deplină, dimpreună cu întreaga familie.

Dar, iată cum descrie finalul pregătirilor de retragere subofițerul guard de geniu Dumitru Mălinaș, în amintirile sale, păstrate în arhiva familiei. “Nu trece mult și în primăvara lui '40 noi deja știam, acolo pe zonă, că se cedează Ardealul. Ceea ce ne durea foarte mult și ne uitam cu regret la cheltuiala și munca uriașă, ce am făcut-o fără să poată fi de folos. Știam și cam până unde va fi cedarea, deoarece am primit ordin de evacuare către Blaj, l-am primit prin iunie 1940. S-a dispus o Comisie de patru, adică Mălinaș, Răsuceanu, Marinescu și Zaharia, toți subofițeri

de geniu, colegi și absolvenți de la Cotroceni, având misiunea să pregătim evacuarea materialelor la Blaj, inventar mărunț, depozitele de materiale, dotarea. Comisia am făcut-o în iunie, la ordinul comandantului nostru, maiorul Vasiliu. Ne-au trimis vagoane de marfă, zilnic, am organizat încărcarea lor, astfel au plecat de la Diosig la Blaj cam opt sute de vagoane de marfă, cu materiale. La urmă am plecat și noi, Comisia de mutare, toți deodată, prin 15-16 iulie 1940. Așa că noi am cam gătat cu zona de vest, în orice caz prin 15 august era absolut totul evacuat la Blaj.”⁶²

Grup de subofițeri guarzi de geniu, la Diosig, 1937

---

⁶² Constantin Mălinaș, Prima promoție a guarzilor de geniu de la Cotroceni (1935-1937), în *Pietre de hotar nr.7*, Oradea, p.86

COMISIA MIXTĂ ROMÂNŌ - MAGHIARĂ DE APLICARE A „ARBITRAJULUI” DE LA VIENA

La adăpostul tratatului de amicitie semnat, cu un an mai devreme, între Germania și U.R.S.S., asigura fiecărei părți o poziție teritorială favorabilă pentru acțiunile viitoare. Zona dintre cei doi coloși era un adevărat *câmp de bătălie*, fără însă a recurge la arme. Conflictul româno-ungar a fost cu totul subordonat acestui cadru politic general. Toate evenimentele din vara anului 1940 sunt rezultatul jocului de interese al celor două mari puteri și nu numai.

Astfel *Germania*, care învinsese Franța și se pregătea să atace Anglia, avea interesul să mențină pacea în zonă. Prin pactul de neagresiune cu sovieticii a acceptat concesii teritoriale în favoarea U.R.S.S.-ului, care a ocupat o parte din Polonia și Basarabia. Perspectiva unor noi situații ar fi presupus consultări bilaterale. Pentru a evita repetarea lor, Germania era interesată să stingă litigiul româno - ungar sub orice formă, fără a amesteca și partea sovietică. Așa se explică *sfatul* dat României de a *accepta ultimatumul* privind Basarabia, pentru a evita un război în care era posibil ca nemții să piardă influența în alte teritorii. Ca atare, a oprit atacul Ungariei și Bulgariei împotriva României, promițându-le *satisfacerea dorințelor* lor prin tratative⁶³. După eșuarea tratatelor de la Turnu – Severin, ungerii au șantajat Germania cu declanșarea conflictului armat având și asentimentul U.R.S.S. Germania a răspuns cu Dictatul de la Viena, din 30 August 1940, atingând astfel prima crestele Carpaților Orientali, prin intermediul Ungariei. România a primit în schimb doar garanții că nu va fi atacată.

---

⁶³Tratativele cu partea ungară s-au desfășurat la Turnu - Severin între 16-24 august, iar cu bulgarii la Craiova, între 19 august și 7 septembrie 1940. Ambele tratative au eșuat și au fost impuse prin Dictatul de la Viena. Semnarea a fost doar un joc de aparențe deoarece punctul de vedere românesc nu a fost luat în considerare sub nici un aspect față de nici una dintre părți.

U.R.S.S. avea în Germania un prieten victorios în Europa, ale cărei intenții ulterioare încerca să le descifreze. Interesul ei era să nu-și provoace cu nimic partenerul, pentru a avea liniștea necesară să-și consolideze o frontieră strategică eficace în vest. Aliniamentul Carpaților corespundea unui asemenea obiectiv. Din motive de securitate încerca să profite de orice eveniment din această zonă, fără însă a se angaja în război. Așa se explică cererile privind Bucovina, iar pe timpul ultimatumului privind Basarabia și sfatul dat bulgarilor de a nu ataca România. Pentru a se asigura de reușită, încurajează permanent acțiunile ungarilor, concomitent cu provocarea *incidentelor de frontieră*.

Anglia, deși interesată de declanșarea ostilităților și apropierea sovieticilor de crestele Carpaților, nu putea cere sacrificarea României, cu toate că informațiile pe filiera engleză erau mai degrabă pentru sprijinirea intereselor ungare și sovietice decât pe ale românilor.

Până și îndepărtata Japonie, prin intervenție diplomatică, ne-a sfătuit să acceptăm cedarea, interesul ei fiind determinat de angajarea Germaniei în război cu Anglia cu forțe cât mai numeroase.

Există suficientă informație care probează teza rezultată din înlănțuirea evenimentelor, dacă refuzul Dictatului de la Viena ar fi dus la un război care ar fi distrus România, prin intervenția conjugată a U.R.S.S., Ungariei și Bulgariei, susținute de Germania și Italia. Într-o atare ipoteză, toate disputele s-ar fi făcut pe teritoriul României.

Deși imediat după venirea la guvernare a lui Hitler, acesta se pronunțase pentru ca statele să-și promoveze după cum doresc politica de alianțe, doi ani mai târziu, la 4 decembrie 1936, el cerea României să „*nu intre în nici o combinație împotriva Germaniei*”, oferind chiar „*amiciția pe care dacă dvs. o refuzați, ne vom căuta prieteni în altă parte și să nu vă mirați dacă vom întări legăturile noastre cu Bulgaria*”.

și Ungaria”⁶⁴. Când România și-a luat noi angajamente față de Franța, Polonia și Cehoslovacia, în 1937, Hitler cerea imperativ ca România „să rămână neutră într-un viitor”, în schimbul garanției ca vecinii să nu se „atingă de pământul românesc”⁶⁵. În timp ce România trata cu indiferență toate aceste sugestiile germane, ungurii și bulgarii își continuau politica abilă de cultivare a intereselor lor teritoriale pe lângă marile puteri. Momentul decisiv s-a consumat în 19 aprilie 1939, când Hitler⁶⁶ i-a declarat lui Gafencu că nu va sprijini nici o revendicare îndreptată împotriva României atâta vreme cât vor avea prietenia noastră. Trecerea tezaurului polonez prin teritoriul românesc, scrisoarea personală a lui Göring către rege, rămasă fără răspuns, au constituit dovezi de afront care au cântărit la acceptarea ultimatum-ului sovietic și arbitrajului de la Viena.

În disperare de cauză, Carol al II-lea, la 4 iulie 1940, a desemnat guvernul condus de Ion Gigurtu, ca prim-ministru și președinte al Consiliului de Miniștri⁶⁷, într-o situație în care trebuia gestionată criza internă generată de prăbușirea granițelor și criza externă determinată de atitudinea față de părțile angajate în conflict, pe de o parte și față de pretențiile teritoriale ale vecinilor, pe de altă parte. Primele măsuri politico - diplomatice luate vizau apropierea de Germania. În scrisoarea de răspuns a regelui către Führer i se propune acestuia să adopte o soluție

---

⁶⁴Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p.31

⁶⁵*Ibidem*

⁶⁶Adolf Hitler (1889-1945), om politic german de extremă dreaptă, șeful Partidului Național-Socialist Muncitoresc German, cancelar din 1933, conducător (Führer) al statului din 1934. Politica sa dictatorială era bazată pe rasism (ideea superiorității rasei ariene, exterminarea evreilor) și pe teoria “spațiului vital”. Anexiunile succesive ale Austriei, regiunii Sudete, Boemiei și Moraviei, invazia Dantzingului și a Poloniei au declanșat cel de-al doilea război mondial (1939). S-a sincucis la 30 aprilie 1945.

⁶⁷Din guvernul Gigurtu făceau parte, între alți miniștri și secretari de stat, până la 24 membri ai cabinetului, generalul Gheorghe Mihail, vicepreședinte, Generalul David Popescu, ministru la Interne, generalul Constantin Niculescu, ministru al Apărării și Mihail Manoilescu, ministru de Externe.

înțeleptă față de prietenia ce o avea față de unguri și bulgari, ținând seama și de oferta unei atitudine amicale a României și a interesului economic german din zonă.

Carol al II-lea l-a avertizat pe Hitler despre starea de spirit din popor, care „*prefera să ducă un război*” în care nici măcar nu-l interesează șansele ce le are, decât să cedeze teritorial. *Principiul etnic și schimbul de populație* erau soluții în baza ofertei pentru tratativele dintre România și Ungaria de la Turnu - Severin și cu Bulgaria de la Craiova. Neacceptarea acestui principiu a fost mobilul eșecului tratativelor directe și recursul la arbitraj. Promisiunile făcute de către puterile Axei de negociere liberă între părți s-au transformat într-un Arbitraj, în timpul căruia părțile nu și-au putut expune punctul de vedere. Amenințată cu intervenția și distrugerea, prin acțiuni convergente, în baza hotărârilor luate în două Consilii de Coroană, ministrul de Externe delegat semnează documentul, după care leșină. În atmosfera astfel creată, Valer Pop, al doilea delegat al României, nici nu a mai semnat documentul. Dar acest aspect juridic nu a mai avut importanță, căci totul era subordonat prevederilor textului Arbitrajului, prin care se fixa frontiera dintre România și Ungaria conform hărții de pe copertă⁶⁸, teritoriu care urma să „*fie evacuat de trupele românești în termen de 14 zile și remis Ungariei în stare corespunzătoare*”⁶⁹. Pentru reglementarea oricăror greutăți sau dubii se stipula că *părțile se vor înțelege direct!* În acest context s-a creat **Comisia mixtă Româno - Maghiară**⁷⁰.

La Oradea, pe 1 septembrie 1940, la ora 16, s-a întrunit Comisia mixtă, în localul Brigăzii 1 Fortificații, delegația

---

⁶⁸A.M.R., *fond 5418*, dos.1853, f.153

⁶⁹Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena...*, p.295

⁷⁰ A.M.R., *fond Ministerul de Război, Cabinetul Ministrului, (în continuare: MR.) dos. 734*, p.159. Din componerea delegației române mai făceau parte colonelul Cassian, maiorul de stat-major Tilichi și locotenentul Pană, cazați la Oradea până pe 5 septembrie și apoi la Cluj până în 11 septembrie. Partea ungară era reprezentată de coloneii de stat-major Ujszaszy, Czlenner, maior Rakolcai, Keney, căpitan Szentpetery și Kakolcai. Până la 7 septembrie ungurii au stat la Debrețin, apoi până pe 11 la Arad și din 12 la Cluj.

română condusă de generalul Corneliu I. Dragalina, iar în fruntea delegației maghiare, sosită prin vama Borș, se afla generalul Istvan Naday.

Textul convenit de *Comisia mixtă* prevedea înaintarea trupelor maghiare cu începere din 5 septembrie, cu excepția ”*părții din frontieră dintre Salonta și Otomani inclusiv, unde depășirea frontierei actuale se va face la 6 septembrie. Orașul Cluj va fi atins de către trupele ungare la 11 septembrie la amiază, ora ungară 12 (ora 13 română). Ocuparea întregului teritoriu trebuie terminată la 13 septembrie ora 18*”⁷¹.

Generalul Al. Ioanițiu, subșeful Marelui Stat Major, prin adresa nr. 11851/C, însărcina Biroul 2, al Secției a 3-a cu urmărirea aplicării prevederilor proceselor-verbale⁷² întocmite de către Comisia mixtă. Planul detaliat al mișcării trupelor s-a comunicat unităților prin directiva operativă nr. 2 . Ordinele și

---

⁷¹ A.M.R., *fond 5418*, dos.1853, f 68.

⁷²Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum la dictat. Documente, vol.II*, Editura Europa Nova, București, 2000, p.204. De notat faptul că prima care a reclamat nereguli și incidente a fost partea ungară, după cum rezultă din anexa la procesul-verbal nr.3, din 3 septembrie 1940. Incidentele se referă la *rechizițiile de alimente, îmbrăcăminte și mobilă*, din comuna Diosig, iar la Sighet *soldatii români în bande se dedau la acte de jaf*, luându-se sub amenințarea armelor cai, vehicule, animale și obiecte de valoare care sunt proprietatea privată a populației maghiare. În mai multe locuri *grâul, paiele și fânul de pe câmp au fost incendiate*. În incidentul din 2 septembrie, trupele române ar fi folosit armele împotriva manifestanților la Satu Mare, când un farmacist a fost împușcat, iar pe drumul dintre Satu Mare spre Darvi au omorât un om și au rănit alți trei. Ziaristul maghiar numit Galiszter a fost ucis. Ungurii mai reclamau și faptul că la Cluj politicieni români Maniu, Hațieganu, Boița instigă mulțimea prin cuvântări. În timpul demonstrațiilor mai multe personalități maghiare au fost rănite. La Sibiu un general român a „*incitat populația la război contra Ungariei*”. Interesant este că toate reclamațiile au caracter general drept pentru care nu puteau fi verificate de comisia mixtă. Mai mult, Armata 1-a transmitea Comisiei mixte faptul că „*bande teroriste maghiare au ocupat autoritățile civile la Sighet*” – *Idem*, p.189. Centrul orașului Satu Mare a fost ocupat de manifestanți maghiari care au arborat drapele ungurești și au cerut predarea cazărmilor .- *Idem*, p.191. La Oradea o parte din etnicii unguri, mecanici de locomotive la depou, au părăsit locul de muncă sau au refuzat să presteze serviciu. *Idem*, p.192.

rapoartele au circulat în acele zile cu o repeziciune fără precedent. Ele vizau în primul rând armata, administrația și populația care rămânea în teritoriul cedat. Înaintarea trupelor s-a făcut prin marș pe jos, fără oprire până la etapa zilnică, în cadența de 4 Km/oră.

Guvernul român, prin Ministerul Apărării Naționale, l-a numit pe generalul Nicolae Stoenescu, ca *delegat*⁷³ cu *evacuarea teritoriului cedat*. Pentru buna rânduială, guvernul l-a investit cu puteri depline față de toate autoritățile militare și civile și a lua „*orice măsură și a da toate dispozițiile necesare pentru realizarea misiunii*”⁷⁴. Operațiunile militare intrau în sarcina Armatei I. Instrucțiunile de evacuare erau elaborate de Marele Stat Major, căruia delegatul guvernamental îi raporta zilnic situația evacuărilor, asupra tuturor categoriilor de materiale de evacuat aparținătoare armatei și statului.

Un rol important revenea părții române din Comisia mixtă româno – ungară, care primea instrucțiuni de competențe, din partea Marelui Stat Major român, în legătură cu problematica de discutat și soluțiile de adoptat în chestiuni de compensări și despăgubiri.

---

⁷³A.M.R., *fond 5418*, dos.1853, f.136. Delegația numită prin Ordinul nr. 1321, la 1 septembrie era alcătuită dintr-un stat major, avându-l șef pe colonelul Burnea, cu 4 birouri și 5 ofițeri tehnici de la: Direcția Artilerie, Fortificații, Construcții, Domeniile Militare, Intendență și Sanitar. Delegatul oficial pentru evacuările din Vest în Raportul nr.1, din 02. 09 1940, menționa că s-a instalat la Cluj, în clădirea Comandamentului armatei, de unde a luat legătura cu toate autoritățile în vederea executării misiunii. Din Raportul special nr. 8, din 9 septembrie 1940, aflăm că printr-un efort intens și maxim s-a evacuat întreaga zonă cedată, cu excepția prefecturilor de județ, legiunilor de jandarmi și Poștei care vor fi evacuate în ultimul moment. Dimensiunea este edificatoare dacă menționăm că în 24 de ore, în regiunea Clujului, de pildă, au intrat 6 trenuri a 345 de vagoane și au ieșit 30 de trenuri a 1602 vagoane, iar pentru următoarea zi așteptau, gata încărcate, alte 22 de trenuri. La acestea mai adăugăm 100 de vagoane de muniții și grenade de la Brețcu, 64 de vagoane de la Târgu Mureș. Mijloacele de transport folosite au fost echivalente cu 20.824 vagoane, circa 417 trenuri și 6.818 autovehicule-zile.

⁷⁴Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum...*, p.160

În *raportul special nr. 2*, delegatul guvernamental sesiza că, datorită începerii deflurii tardive și insuficienței vagoanelor pentru evacuare, s-ar impune decalarea transporturilor și prelungirea traficului cu cel puțin 14 zile, propunere neacceptată de partea ungară. Generalul Stoescu, fiind în legătură permanentă cu reprezentanții Comisiei mixte, cunoștea reglementările zilnice și comunica tuturor autorităților interesate etapele evacuării. Delegatul Marelui Stat Major, din comisia guvernamentală, întocmea planurile de transport după indicațiile date de generalul Stoescu. La 3 septembrie 1940 evacuarea munițiilor decurgea normal, iar „*Brigada 1 Fortificații a fost evacuată complet. Evacuarea minelor de aur și instalațiilor de electroliză de la Baia Mare întâmpină greutăți*”⁷⁵. Pentru coordonarea și urgentarea lucrărilor din acea zonă, colonelul Vârcolici, membru al delegației guvernamentale, cu 200 de vagoane și 20 de camioane a fost trimis de îndată. Autoritățile civile s-au evacuat prin rezidențele regale regionale. Până la 2 septembrie 1940 au fost îmbarcate și evacuate materiale în 432 de vagoane. Alte 710 vagoane au fost direcționate din cele sosite, până la orele 10, dintr-un total necesar de 2500 vagoane cerute cu o zi mai devreme. Pe raportul cu nevoi de transport, șeful Marelui Stat Major, generalul adjutant Gheorghe Mihail, a pus rezoluția: „*de secția 6 complet nemulțumit. Se va urgenta ceea ce nu merge*”⁷⁶.

O zi mai târziu delegatul guvernamental raporta expedierea a încă 870 de vagoane provenite în principal din zona Baia Mare, de unde se evacua industria de război, instituțiile de stat și materialele detașamentului de fortificații Someș, cu sprijinul a 100 de autobuze S.T.B. din Batalionul de transport Auto, Maior Dumitrescu. În general „*toată zona de frontieră Maramureș, Satu Mare, Oradea a fost evacuată de toate unitățile militare și majoritatea autorităților civile*”⁷⁷, se preciza în raport. În urgența întâia au fost evacuate munițiile și

---

⁷⁵ A.M.R., fond 5418, dos.1853, f. 123.

⁷⁶ *Ibidem*, f.124

⁷⁷ *Ibidem*, f.128

materialele armatei din zonă, în urgența a doua autoritățile civile, pentru care se solicitau încă 40 de locomotive de rezervă. Până la asigurarea vagoanelor necesare s-a dispus ca prefecturile de județ și autoritățile civile să fie „evacuate în apropierea noii frontiere astfel: cei de la Cluj la Turda, Odorhei-ul la Sighișoara, Sf. Gheorghe la Brașov și Miercurea Ciuc la Ghimeș. Evacuarea Clujului va începe pe 5 septembrie”⁷⁸.

Darea de seamă asupra evacuării teritoriului cedat Ungariei, redactată de delegatul guvernamental, scoate în evidență reușitele acțiunilor și greutățile întâmpinate. Din darea de seamă și rapoartele speciale⁷⁹ rezulta lipsa mijloacelor de transport – în prima zi fixată pentru începerea evacuărilor existau numai 249 de vagoane și 62 de camioane - și că nu exista nici un plan de ansamblu pentru evacuare. Situația s-a îmbunătățit în zilele următoare, pe baza măsurilor luate de stabilire a necesarului de vagoane pe zile și destinații, suplimentarea personalului tehnic de organizare, conducere și execuție, organizarea pazei căilor ferate și a nodurilor importante de comunicații, fixarea ordinei de urgență și dirijarea efortului spre cele mai importante zone de evacuat.

Concepția de ansamblu a evacuărilor a cuprins două faze. În *prima fază*, efortul inițial a fost îndreptat la nord și vest, în regiunile Baia Mare și Oradea, iar ulterior la Cluj. Cea de-a *doua fază* a vizat dirijarea diferitelor materiale, autorități de stat și populație civilă, inițial în localități de primă destinație, în imediata apropiere a frontierei noi, ulterior la destinațiile definitive. Evacuarea s-a făcut concomitent prin mijloace C.F.R. și auto în *trei urgențe* și anume: *urgența I-a* unitățile

---

⁷⁸*Ibidem*, f.129. Pentru detalii vezi și *fond Armata I*, dos. 1011, f.15. În zonele evacuate s-au luat măsuri de siguranță pentru paza gărilor, prevenirea actelor de sabotaj și terorism din partea minoritarilor. S-a constituit Comandamentul Clujului, din 3 companii de jandarmi, B.1/R.18 I., un batalion din R.27 I. și două companii de tancuri. În regiunea Baia Mare și Baia Sprie un batalion de infanterie și un pluton de tancuri asigurau evacuarea materialelor prețioase din minele statului.

⁷⁹*Ibidem*, f. 140-150

armatei, depozitele, fabricile și materialele de interesul armatei, construcții și fortificații; în *urgența a II-a* autorități de stat, instituții culturale⁸⁰, familiile cadrelor, funcționarii de stat și populația civilă; în *urgența a III-a* personalul strict al prefecturilor, Legiunile de Jandarmi, Poșta și personalul C.F.R. Operațiunea de evacuare a reușit pe deplin. După cum vom constata, partea maghiară din comisia mixtă nu era dispusă să accepte nici un fel de decalare de termene, invocând mereu prevederile art. 2 al dictatului de la Viena și lipsa competenței delegației.

Efortul general de evacuare a fost în permanență urmărit și reglementat de Comisia mixtă româno-maghiară. La cunoștința acesteia ajungeau toate greutățile și neînțelegerile din teritoriul cedat. Linia noii frontiere constituia *linia de demarcație* pentru cele două părți. „*Nici o trupă nu se putea instala pe poziție într-o zonă de o adâncime de 5 Km, de ambele părți*”⁸¹. Unitățile de grăniceri, preciza acordul părților, consemnat în procesul-verbal nr. 2 al Comisiei Mixte, puteau patrula la o distanță de un km de linia de demarcație și numai acolo unde este necesar se pot apropia.

Ofițerii de legătură și interpreții „*vor purta o brasardă și un steag alb și vor însoți avangărzile, respectiv ariergărzile fiecărei coloane*”⁸², și vor avea misiunea de a asigura înaintarea fără fricțiuni și fără tulburări. Autoritățile române aveau obligația de a demina lucrările de artă și instalațiile minate, iar acolo unde nu era posibil trebuiau să le marcheze vizibil cu un steag roșu și să le comunice trupelor ungare. Același regim trebuiau să-l urmeze și barajele tehnice instalate și câmpurile de

---

⁸⁰*Ibidem*, f. 146. La punctul 18 sunt menționate evacuarea bibliotecilor și instituțiile culturale de mare valoare națională. Între acestea „*materialul românesc etnografic de la Muzeul Arheologic Oradea, Muzeul Palatului Culturii din Sighet, colecția etnografică și istorică, tablouri românești, de la Palatul Culturii Târgu Mureș, arhiva și biblioteca lui Moisiș de la Bistrița, a lui Vaida Voevod de la Dej, biblioteca de la Bădăcina a lui Iuliu Maniu*”

⁸¹Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum...*, p.178

⁸²*Ibidem*, p.179

mine. Specialiști români, rămași în teritoriu cedat, pentru dezafectarea acestora și asistarea la deminare, ar fi fost „considerați ca parlamentari, cu obligația de a urma instrucțiunile autorităților militare”⁸³. Pe timpul predării teritoriilor erau interzise provocarea inundațiilor, iar lucrările pregătite în acest scop trebuiau predate.

Comisia mixtă a stabilit ca în răstimp de 8 zile, socotit de la terminarea operațiilor de evacuare, România să demobilizeze toți oamenii care deveneau supuși unguri și să le returneze hainele civile, sau efecte militare utilizabile, fără însemne militare distinctive și să-i pună la dispoziția autorităților civile. Partea ungară a insistat în aplicarea întocmai a prevederilor arbitrajului privind predarea tuturor „bunurilor mobile și imobile aparținând statului, comunelor, altor colectivități administrative sau de drept public precum și oricărei persoane fizice sau morale lăsate în teritoriu”⁸⁴, prevederi asupra cărora partea română urma să ceară instrucțiuni.

O altă reglementare importantă a Comisiei se referea la interdicția „de a face rechiziții în retragere, în afara mijloacelor de transport indispensabile pentru evacuarea depozitelor militare. Mijloacele de transport vor fi restituite în 24 de ore după trecerea frontierei”⁸⁵. Restituirea rechizițiilor a fost ulterior reglementată prin înființarea a 6 comisii mixte în punctele de pe linia de demarcație: Hidișelul de Jos, Feleac, Tabu, Vichasău, Dobolii de Jos și Palanca. În acele cazuri în care proprietarii nu și-au putut primi în natură animalele rechiziționate, aceștia au fost despăgubiți la valoarea bonului de rechiziție. Între 30 septembrie și 2 octombrie 1940, prin punctul de la Hidișelul de Jos⁸⁶ (județul Bihor), de exemplu, au fost predate comisiei maghiare, cu proces verbal, 732 cai, 664 hamuri și 307 căruțe, 1 autoturism, 6 autocamioane și 3

---

⁸³*Ibidem*, p.180

⁸⁴*Ibidem*, p.182

⁸⁵*Ibidem*, p.180

⁸⁶A.M.R., *fond 4432*, dos.191, p 1-4, 10-13, 15-132.

biciclete, reprezentând rechiziții totale făcute de la locuitori din județele Bihor și Sălaj. Din situația centralizatoare întocmită pe comune și persoane rezultă restituirea rechizițiilor la cele 6 puncte de frontieră, confirmate prin semnătura membrilor comisiei mixte româno-maghiare.

La întâlnirea din 3 septembrie partea română a invocat nevoia întrunirii unei comisii de specialiști pentru „*reglementarea traficului local, între cele două zone ale liniei de demarcație*”⁸⁷. Întâlnirile ulterioare au regularizat traficul prin dirijarea acestuia prin Cluj. Delegația română solicita restituirea vagoanelor și locomotivelor reținute în garile din Carei, Valea lui Mihai, Halmeu și Câmpulung pe Tisa.

Partea română insista asupra reglementării evacuării bunurilor de la uzinele de stat de la Baia Mare a unei „*cantități de circa 7 mii tone concentrat aurifer, cu un conținut mai mult de 900 kg de aur și 14000 tone de zinc care aparțin Băncii Internaționale Aurifere și Miniere, care nu pot fi nici prelucrate nici transportate*”⁸⁸. Partea ungară s-a arătat dispusă a păstra acele rezerve în contul Băncii Naționale, pentru a fi incluse în programul negocierilor care vor urma între cele două părți. În două anexe la procesul-verbal, semnate de partea română a Comisiei mixte, din 4 septembrie 1940, s-au semnat 10 cazuri de tulburări ale ordinii, provocate de diverse persoane de etnie maghiară.

Delegația română a supus discuției *problema fortificațiilor permanente* dintre Oradea și Seini, pentru a fi ulterior rezolvate, dar partea ungară din lipsă de instrucțiuni nu s-a pronunțat, menționând doar faptul că nu vede necesitatea acestor discuții. În telegrama expediată la ora 20³⁰, maiorul Tilichi Eugen raporta Secției Operații, din Marele Stat Major, atitudinea adoptată de partea ungară în chestiunile puse în discuție, deoarece pentru strângerea sârmei ghimpate de la fortificații, a materialului de transmisiuni și a altor obstacole, 10

---

⁸⁷Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata română de la ultimatum...*, p.202

⁸⁸*Ibidem*, p. 232

zile în plus nu erau suficiente. Răspunsul trebuia dat până la orele 8 dimineața. Se lucra în forță zi și noapte.

În teritoriul cedat incidentele sporeau de ambele părți. La Parhida locotenentul Pârâu, comandant de pichet, a fost capturat de incursiunea peste frontieră a ungarilor, din 1 septembrie. El a fost solicitat la schimb cu aviatorii unguri. Târziu, pe 11 septembrie, se spunea despre locotenentul Pârâu că s-a predat ungarilor, care l-au primit cu prietenie, căci dorea să se căsătorească cu o ungueroaică și să rămână în Ungaria. I s-a lăsat și revolverul, dar el s-a răzgândit și apoi s-a sinucis. La Diosig, comandantul pichetului de grăniceri, locotenentul Lazea Dumitru a fost omorât, iar doi soldați grav răniți în evenimentele provocate de patrulele maghiare. Locotenentul a murit în spitalul din Debrețin și a fost înmormântat cu onoruri militare. La solicitarea părții români a fost exhumat și repatriat.

Întâlnirile Comisiei mixte din zilele care au urmat datei de 5 septembrie, când a început înaintarea și ocuparea teritoriului de către trupele maghiare, vor consemna tragedia fără de margini îndurată de populația românească din Ardealul cedat. Militarii au dovedit în general că știu să respecte ordinele. Dar orgoliile tânărului levente, cultivat și animat de răzbunare, *fără îndurare*, exprimată, de Dücso Csaba, cu un an înaintea evenimentelor pe care le consemnăm, din nefericire și-au produs efectul la Ip, Trăznea, Moisei⁸⁹.

Dat fiind faptul că timpul suplimentar solicitat pentru strângerea materialelor din zona fortificațiilor era considerat de partea maghiară prea mare, iar aceasta s-a pronunțat numai pentru inventarierea alor, s-a solicitat doar contravaloarea, minus manopera antreprizelor ungurești pentru dezafectare. Conform procesului-verbal nr. 6, din 7 septembrie, partea ungară aștepta instrucțiuni, iar pentru securitatea materialului considera necesară întrunirea la Oradea a comisiei tehnice mixte

---

⁸⁹Pentru această temă vezi dr. Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, *Moisei*, Ed. Revista Vatra, Târgu Mureș, 1982; *Teroarea horthysto-fascistă în Nord-Vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944*, Editura politică, București, 1985.

de inventariere. În anexă, la întâlnirea zilei, sunt semnalate 5 cazuri de nereguli, care de altfel erau și greu de verificat, deoarece se refereau la faptul că unii unguri se plâng că sunt alungați din zona românească a Ardealului, că se transportă zahăr, tutun, făină și alte materiale din rezerva zonei evacuate, sau că un comandant român a pus *premiu de 100 lei* pentru fiecare ungar ucis, din cei demobilizați din teritoriul cedat. Delegația maghiară insista ca partea română să ia act energic față de cazurile semnalate. Până și starea deplorabilă a cazarmilor și a Spitalului Militar din Oradea a fost ridicată de partea ungară.

Delegația română avea cazuri mult mai grave, nominale și precis de soluționat. Așa, de exemplu, în ședința din 9 septembrie, s-a adus la cunoștință faptul că Ministerului Apărării Naționale i-au rămas materiale în șantierele de la Salonta, Tășnad, Jibou, Cehul Silvaniei, Șimleul Silvaniei, Jucul de Jos, Florești, Târgu Mureș, Brețcu, Marghita, Dej, Bistrița, Satu Mare și Vișeu de Sus, că șeful de gară din Dej era împiedicat să-și îndeplinească atribuțiile, că soldații români care se întorc acasă cu echipament militar românesc sunt dezecipați de soldații unguri. Marele Stat Major român a cerut Crucii Roșii să amenajeze cantinele prevăzute în planul de mobilizare în gările unde se fac transporturi.

Pe 11 septembrie, în schimbul punerii la dispoziție a 5 trenuri de pasaj de 100 de osii, pentru perioada 14.09 – 7.10 1940, partea maghiară accepta evacuarea *materialelor de fortificație* conform cu solicitarea făcută de partea română, dar nu în termen mai mare de 15 zile din momentul când se începea primul transport. În schimbul acceptului partea română mai cerea și evacuarea a 32 de vagoane și material de cale ferată rămase la Vișeu, 148 vagoane și 5 locomotive, precum și materialele din depozitele de la Tihuța, Telciu-Moisei, Tiha Bârgăului, Baia Mare. După primirea instrucțiunilor guvernamentale, comisia tehnică de cale ferată a reglementat toate aspectele de tranzit și de materiale. Asupra unor materiale considerate abandonate delegația maghiară și-a declinat

competența, urmând ca ceea ce a rămas să fie inventariat de comisia⁹⁰ care și-a început activitatea pe 17 septembrie, la ferma Kerepes, aflată la 3 km sud de punctul de frontieră Salonta.

Comisia mixtă, prezidată în partea română de generalul Dragalina, a stabilit ca de o parte și de alta a fâșiei de demarcație, până la 5 km, *populația poate circula liber, cu scop de strângere a recoltelor*. Pentru distanțe mai mari se instituia *regula micului trafic*. De buna funcționare a traiului se îngrijea partea română, atunci când a solicitat neîntreruperea alimentării cu energie a orașelor Cluj și Turda a căror uzine se găseau pe teritoriul celeilalte părți.

Întâlnirea de la Sfântu Gheorghe, din 13 septembrie 1940, s-a finalizat cu procesul-verbal nr. 9, prin care partea română propunea ca, pentru trenurile de pasaj solicitate, partea ungară să facă, drept despăgubire, dezafectarea fortificațiilor pe cheltuiala sa. Trenurile puteau circula însă numai până la data de întâi și nu până în 7 octombrie, cum se ceruse de către partea ungară. Propunerea a fost acceptată. Deoarece teritoriul cedat a fost evacuat și ocupat, reglementările și solicitările care încă nu au fost aplicate s-au transferat către *comisia mixtă de la Budapesta*, respectiv către *comisia mixtă de inventariere*. Comisia prezidată de generalul Dragalina și-a încetat activitatea prin îndeplinirea misiunii.

Planurile de evacuare gândite de Marele Stat Major, comunicate cu nr. 2984 Armatei I-a și Direcției Fortificații, în 26 martie 1939, luau în calcul două ipoteze. În situația când am fi fost surprinși de evenimente, materialele trebuiau distruse. În cazul evacuării totale, s-a planificat încetarea lucrărilor și scoaterea materialelor în trei urgențe. În varianta evacuării

---

⁹⁰A.M.R., *fond 5418*, dos.1905, f.11-14. Comisia mixtă trebuia să-și înceapă activitatea pe 13 septembrie, dar parte maghiară nu s-a prezentat decât pe 17. Delegația română avea în componență, conform telegramii fulger nr.1778/10.09 1940, pe locotenent colonelul Theodor Ionescu, ing. cpt. Constantin Ghiorghiu, locotenent Gh. Angheliescu și locotenent Mihail Apostolescu. Delegația ungară a fost alcătuită din lt. col. Ioan Naday, cpt. Martinides Adalbert, lt. Baksa Gh. și slt. Coloman Magyari.

parțiale, prioritate ar fi avut arhivele secrete, banii, mașinile unelte, materialele de transmisiuni și geniu, familiile cadrelor. Pentru evacuarea celor două sectoare de lucru, de pe frontul de vest, s-au întocmit cereri de vagoane și s-au întocmit grafice de transport pe C.F.R.⁹¹. Planul avea prevederi detaliate, cu stații de îmbarcare și debarcare, direcții de transport, pe urgențe și tipuri de materiale în cadrul urgențelor.

Sectoarele de lucru de fortificații nu erau cuprinse în planurile de mobilizare, fapt pentru care, la decretarea acesteia, efectivul care le încadra era obligat să se prezinte la unitățile de bază. Ca atare, toate materialele rămâneau în sarcina unităților care ocupau respectivele sectoare. Așa s-a întâmplat și după Dictatul de la Viena. Evacuarea a fost făcută de către Brigăzile 1 și 2 Fortificație, pe baza dispozițiilor date de Armata I. În măsura timpului la dispoziție, cimentul nefolosit a fost făcut inutilizabil, iar sârma ghimpată și materialul de transmisiuni, parțial inventariate de comisia mixtă româno-maghiară, strânse și distribuite în zone de interes ungurești. Generalul Șteflea pe referatul Secției 3, pe 14 august 1940, pune rezoluția de „*continuarea lucrului în sectorul la Sud de Piatra Neamț și F.N.B., în ipoteza că sovieticii atacă în Moldova*”⁹², fără a face referire la evenimentele posibile pe frontul de vest.

Direcția Fortificațiilor comunica Marelui Stat Major, pe 5 septembrie 1940, că în sectorul Apatcu, Otomani, Seini se găseau „*materiale de transmisiuni și obstacole de fortificații a căror adunare și transport ar necesita 946.256 oameni zile și 570 vagoane și o secție cu 20 de camioane pentru a îmbarca materialele în 3 luni. Materialele recuperabile aveau o valoare de 172.053.431 lei*”⁹³, valoare comunicată părții ungare cu procesul-verbal nr. 4, la punctul 7. În detaliu situația o prezentăm în *documentul nr.2*. Având în vedere timpul îndelungat de ridicare și transport, conform ordinului Marelui Stat Major nr. 12094/C, partea română a optat pentru

---

⁹¹Idem, *fond 4432*, dos.191, p.1-4

⁹²Idem, *fond 5418*, dos.1720, f.85

⁹³*Ibidem*, dos.1833, f.2

inventariere și ridicarea prin anteprenori. În corespondența dintre șeful Marelui Stat Major, generalul A. Ioanițiu și generalul Dragalina, președintele părții române a comisiei mixte, preferința pentru obținerea sârmei ghimpate în natură era prioritară.

În ceea ce privește *Comisia mixtă de inventariere a materialelor de fortificații*, ea s-a împărțit pe materiale de *transmisiuni și sârmă ghimpată*. Sediul stabilit pentru delegația română a fost la Ciumeghiu, pe teritoriul românesc, iar pentru cea maghiară la Oradea. Lucrările de inventariere, după ce au fost tergiversate de unguri din 13 până pe 17 septembrie, au început pe data de 18, deoarece partea maghiară a solicitat documentația tehnică pentru materiale, pe care apoi nu le-a mai acceptat ca bază pentru inventariere.

În prima zi s-au făcut măsurători numai la rețeaua de sârmă ghimpată, pe un front de 800 m. Dacă s-ar fi continuat în acel ritm, timpul necesar inventarierii ar fi fost de circa 90 -100 de zile. Pentru a urgenta lucrările, partea română a solicitat folosirea aparatelor topografice, propunere neacceptată de partea maghiară, de aceea nici în zilele următoare nu s-au obținut sporuri apreciable în inventariere.

Comisia maghiară era interesată în obținerea de informații referitoare la natura și calitatea materialului de transmisiuni îngropat, decât de evaluarea și inventarierea acestuia, aspect sesizat de Comisia română, care a propus ca bază de lucru documentele Direcției de Fortificații. Amănunțele privitoare la măsurarea „secțiunii cablurilor, prin sondaje, cercetarea calității acestuia presupuneau costuri”⁹⁴ pe care partea ungară nu voia să le suporte. După ce era primită de către unguri, la granița de la Salonta, comisia mixtă se deplasa în teren și astfel se pierdeau zilnic câte 2-3 ore numai cu deplasarea. În memoriul semnat de președintele Comisiei române se descrie întreaga atmosferă de tergiversare, tertipurile folosite de unguri pentru trenarea lucrărilor prezentate în cele 4 procese verbale comune întocmite. Partea română subliniază că

---

⁹⁴*Ibidem*, dos.1905, f.40

valoarea totală a cablurilor îngropate era de numai 39.000.000 lei, față de 241.000.000 lei a cablului aerian, care oricum putea fi inventariat fără costuri suplimentare și că suspendarea activității comisiei nu se justifica. În zilele următoare a început demontarea și furtul, în special a cablului aerian, fără ca autoritățile ungare să intervină.

Din examinarea materialelor întocmite de președintele acestei comisii se poate aprecia că din capul locului s-a practicat o târăgănare voită din partea ungarilor, în scopul de a se documenta cât mai bine asupra fondului chestiunii. Insistența asupra detaliilor, care de multe ori nu erau necesare la inventariere, a dovedit faptul că intenția primordială a Comisiei ungare era de ordin pur informativ, numai pe al doilea plan fiind pusă chestiunea inventarierii, ale cărei lucrări de încheiere nu-i interesa. Delegații maghiari pretindeau „*să măsoare rezistența cablului telefonic, conductibilitatea, electrostatica, verificarea racordurilor, numărul de fire*”⁹⁵, toate acestea în scopul de a deconspira sistemul de transmisiuni a frontului fortificat. Evident că asemenea pretenții nu aveau legătură cu inventarierea cantitativă a cablului.

Ungurii erau preocupați de a izola comisia română, departe de orice contact cu populația din zona cedată, pentru a nu cunoaște direct realitățile din ținutul ocupat. Când acest contact nu s-a mai putut evita, s-a căutat orice fel de motiv pentru suspendarea lucrărilor comisiei mixte. Chiar din ziua de 24 septembrie, când trebuia adoptat programul măsurătorilor la nord de Crișul Repede, fixată locația pentru delegația română în acea zonă, iar contactul cu noua realitate era inevitabil, atunci s-au sistat toate lucrările de inventariere.

La punctul 5 al memoriului asupra activității comisiei române de inventariere a materialelor, se aprecia că motivul real al suspendării operațiunilor de inventariere era dat de socoteala că „*pe de o parte nu puteau să obțină informații, întrucât Comisia română ghicind intenția Comisiei ungare, s-a abținut de la explicații care le-ar fi putut fi de mare folos și că și în*

---

⁹⁵*Ibidem*, f.44

același timp comisia urma în mod fatal să lucreze în centre unde se puteau obține ușor informații de orice fel, credem că au căutat expres un motiv, care să ducă la suspendarea lucrării”⁹⁶. În fapt, delegații unguri invocă ordinul primit de la Budapesta „ca să oprească toate inventarierea”⁹⁷, astfel că și această comisie și-a întrerupt lucrările. Colonelul Vasiliu, pe manșeta raportului întocmit de Theodor Ionescu, a menționat că ungarilor erau „interesați în special de rețeaua de transmisiuni îngropată, pe care vor să o folosească pe timp de pace”⁹⁸.

Buletinul informativ, anexat raportului, confirmă preocuparea ungarilor de cunoaștere a caracteristicilor cazematelor. Încă din primele zile membrii comisiei au observat că s-a încercat distrugerea unor cazemate. Un general ungar, a cărui nume nu a fost reținut de lt. Apostolescu, a inspectat o cazemată care a suportat „intenția de distrugere cu explozibil, [...] În ziua de 19 septembrie 1940 căpitanul Ghiorghiu Costin a constatat că un subofițer din altă unitate decât aceea din care făceau parte ofițerii delegați ai comisiei ungare, primise dispoziții și executase în parte o măsurătoare a rețelei de sârmă ghimpată cuprinsă în zona de la Sud de Criș pe circa 3 km În ziua de 23 septembrie 1940 o comisie bulgară făcea vizită la lucrările de fortificații din zona imediat vecină șoselei Oradea Salonta”⁹⁹. Iată cât de repede circula informația despre valoarea și tăria liniei fortificate. Ulterior, linia a fost cercetată cu minuțiozitate, studiată de către specialiștii unguri și distrusă.

Rămasă fără obiectul muncii, delegația română se găsea încă pe 1 octombrie 1940 gata să reînceapă inventarierea. A doua zi, generalul Ioanițiu, cu nr. 13202/C, s-a adresat Ministerului Afacerilor Străine pentru a cunoaște rezultatul discuțiilor de la Budapesta, cu privire la inventarierea, demontarea și aducerea în țară a materialelor de pe frontul fortificat. Abia pe 7 octombrie comisia a fost rechemată din

---

⁹⁶*Ibidem*, f. 50-51

⁹⁷*Ibidem*, f.47

⁹⁸*Ibidem*, f.49

⁹⁹*Ibidem*, f.52

teritoriu. Ministrul Davideanu informa Marele Stat Major că negocierile pe tema în cauză nu au progresat, datorită *suspendării circulației trenurilor* peste frontiera nouă, pe teritoriul românesc.

Adevărul însă rezultă din cercetarea arhivelor militare ungare¹⁰⁰. Din rapoartele întocmite de locotenent - colonelul Sodró Laszló rezultă o minuțioasă inventariere și dirijare a materialului recuperat din cele 193 cazemate nedistruse până în 15 ianuarie 1941, un total 497 vagoane materiale diverse: sârmă ghimpată, pari, arici metalici, cablu de transmisiuni, deșeuri metalice și lemn (în total 67 articole, dintre care exemplificăm: 30 m³ grindă, 147 m³ scândură, 38,3 m³ lemne de foc, 129.385 kg ciment, 23.090 kg bitum, 34.908 m² plasă de sârmă, 8 cupole blindate, 21 uși blindate, 104 gratii metalice pentru uși, etc). Ungurii disting pe frontul fortificat 6 tipuri de cazemate, după deschiderea unghiului de tragere, și o dislocare de 36.446 m³ de pământ din șanțului antitanc, lung de 4.577 m, în raionul Tășnad.

Din documentele consultate de noi rezultă că ungurii au evacuat în perioada septembrie 1940 - februarie 1941 mai bine de 1841 tone de sârmă ghimpată, 1324 tone pari de fier, 236 tone de fier rotund și 13 vagoane de materiale diverse.

Cele mai grele pierderi, deși și cele materiale au fost importante, au privit poporul și instituțiile de stat: școala, biserica, administrația, armata de care atârna soarta și moralul oamenilor din Ardealul cedat.

Atât de nefireasc a fost această arbitraj încât nici un român-și putea explica cum de s-a putut pune în discuție un drept istoric? De fapt asta s-a tranșat și asta a fost o nedreptate pe care nu trebuie s-o uităm, că în fapt s-a împărțit fără nici un drept **cetatea în care s-a format, a trăit, s-a dezvoltat și a suferit peste 2000 de ani neamul românesc!**

---

¹⁰⁰Hadtötenelmi Leveltar Intezet (Arhivele Militare Ungare), *fond VKF I*, 89, 244 doboz, 1940 eln 1.0, f.71-72, 615, 67, 68, 22, 24.

Preot Maior Gh. Marian în conversație cu mai mulți ofițeri din garnizoana Oradea, înainte de Dictatul de la VIENA

COMISIA MIXTĂ GERMANO-ITALIANĂ

Prin acțiunile barbare îndreptate împotriva populației românești, culminând cu asasinatele în masă de la Trăznea, Ip și Mureșeni de Câmpie, din prima jumătate a lunii septembrie 1940, autoritățile maghiare au căutat să permanentizeze atmosfera de teroare în spațiul cedat. În același timp, puși în fața protestelor înaintate de guvernul român, au urmărit să îmbrace întreaga dimensiune a silniciilor comise în haina unei firești și naturale reacții a populației maghiare, care, în opinia lor, ar fi suferit cu mult mai mult în cei 20 de ani de „ocupație” românească.

O undă de speranță s-a ivit în inimile românilor odată cu preluarea destinului țării de către generalul Antonescu. Acest sentiment răzbate limpede din telegrama de felicitare care i-a fost adresată noului conducător de către prefectul județului, cu capitala la Beiuș, în numele tuturor bihorenilor. *„În ziua când ați luat în mână frâiele destinului nostru național – spunea prefectul – românii din Bihorul mutilat și atât de încercat și-au recăpătat toată nădejdea în ziua dreptății și vă doresc din toată inima viață lungă, pentru a da neamului românesc orizonturi noi și a-l așeza definitiv și puternic în drepturile și în hotarele sale naturale pe care nimeni să nu le poată nărui. Dumnezeu să vă ajute”*¹⁰¹.

O a doua telegramă era adresată Majestății Sale Regele Mihai, în care, la fel ca și în cea precedentă, locuitorii Bihorului își exprimau nădejdea în revenirea teritoriului țării la vechile hotare. *„Românii de pe plaiurile Bihorului, atât de greu loviți de soartă, odată cu întregul neam – se spunea în telegramă – își îndreaptă gândul și toată dragostea și speranța zilei de mâine către tânărul nostru Rege, care vine să deschidă neamului românesc o cale nouă de viață curată și sănătoasă, de la care așteaptă vindecarea tuturor rănilor și așezarea definitivă a*

---

¹⁰¹ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor-Beiuș- Actele subprefectului, dos. 3/17845 și 17842/1940, f. 149-151

neamului nostru în drepturile și hotarele lui firești. Dumnezeu dreptății să vă ajute și să vă țină mulți ani pentru binele țării și al neamului¹⁰²”. După numai câteva zile, mai precis pe 11 septembrie, intuind planurile necurate ale conducerii mișcării legionare, generalul a lansat un „Apel către Țară”, document prin care cerea tuturor românilor să participe la reclădirea patriei într-un spirit de muncă și disciplină:

„În Țară și mai ales în Capitală au început să se agite unele mișcări cu caracter anarhic. Am redat poporului libertățile care i-au fost smulse. Am făcut-o pentru ca aceste libertăți să fie folosite numai la ridicarea Statului.

Cine le folosește la prăbușirea prin anarhie, devine dușmanul Nr. 1 al acestui neam. Generalul Antonescu nu amenință pe nimeni, dar nici nu șovăie. El a venit să facă tuturor dreptate; să dea tuturor puțința să trăiască omeneste; să facă să înceteze dezmățul sus și să înceapă bunul trai jos.

El va reclădi Statul începând de la temelia sa. După el, la temelia Statului au stat și vor sta întotdeauna muncitorul agricol de la țară și muncitorul de la orașe – funcționar și lucrător. De la ei voi porni și pe ei voi organiza toată forța de producțiune și de rezistență a viitorului Stat. Dintre ei voi da puțința să se ridice elitele sănătoase ale producției și conducătorii de mâine ai Statului.

Însă, pentru ca să pot să înfăptuiesc această sfântă datorie către voi și către istorie, îmi trebuie liniște și ordine, îmi trebuie să-mi dați timp și ascultare. De aceea anunț pe toți, oricine ar fi ei și pe orice s-ar rezema, să intre imediat în ordine.

Independența și libertățile voastre vor fi primejduite dacă țara nu intră în ordine, nu se pune pe muncă și dacă nu se reconstituie repede forțele care pot asigura și rezistența și înălțarea.

Pentru a atinge acest țel, trebuie o singură mână conducătoare care să transforme într-o singură voință și o singură forță creatoare toate puterile și toate voințele răzlețite

---

¹⁰²*Ibidem*

ale acestui neam. Nu încercați să slăbiți prin dezordine această mână.

Ea va alina cu părintească dragoste, atât cât îi este cu putință, în lipsurile și dezordinea actuală, toate suferințele; dar va pedepsi cu toată asprimea toate încercările ce s-ar face de a se da ultima lovitură Statului. Fiindcă trebuie să oprim prăbușirea în anarhie și sclavie”¹⁰³.

Mihail Sturdza, ministrul de Externe al României, l-a informat, la 18 septembrie, pe ministrul Legației germane la București despre situația critică din Transilvania de Nord, la care diplomatul german i-a răspuns că plângeri similare au venit și partea guvernului maghiar, îngrijorat la rândul său de soarta ungarilor din Transilvania de Sud, rămasă României. Bineînțeles că probele administrate de partea maghiară nu erau decât niște false argumente cu ajutorul cărora se încerca fundamentarea tezei simetriei răului tratament aplicat de ambele state minorităților viețuitoare pe teritoriile lor. În virtutea acestui război al nervilor, generalul Antonescu a ordonat inventarierea la zi a tuturor „atrocităților” comise de autoritățile românești împotriva etnicilor maghiari, puse în balanță cu cele comise de unguri după ocuparea Ardealului¹⁰⁴. În același timp, prin Ministerul de Interne, a cerut prefecturilor transilvănene să întocmească lucrări monografice și statistice care să oglindească realizările îndeplinite sub administrația românească în teritoriile cedate, întrucât Ungaria profera acuze la adresa statului român, învinuindu-l de neglijență manifestată față de propășirea economică și culturală a Transilvaniei. Așa dar, pentru a dovedi netemeinicia învinuirilor aduse, autoritățile locale au furnizat Bucureștilor un bogat material documentar privitor la construcțiile și lucrările edilitare realizate între anii 1918-1940, însoțite de planuri și fotografii, precum și situații statistice, dări

---

¹⁰³ *Ibidem*, dos. 2/18066/1940, f. 140

¹⁰⁴ *Mareșalul Antonescu. Secretele guvernării*, București, 1992, p. 13

de seamă și date comparative care probau contrariul celor susținute de partea maghiară¹⁰⁵.

Soarta românilor din teritoriul cedat devenea tot mai dramatică în fața furiei dezlănțuită a maghiarilor, așa încât, la 9 octombrie, Mihail Sturdza s-a adresat printr-o petiție cu conținut identic, omologilor săi de la polurile Axei, Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano, aducându-le la cunoștință o suita întregă de excese și violențe comise de autoritățile maghiare împotriva românilor. Ministrul solicita formarea și trimiterea de urgență a unei comisii mixte germano-italiene în teritoriul Transilvaniei, spre a cerceta crimele în masă comise de unguri și fenomenul exodului românesc, sub presiunile administrației horthyste. Pentru mai multă siguranță, cele două scrisori au fost trimise prin emisari, Valer Pop la Berlin și Mihail Manoilescu la Roma. Primul făcuse parte din delegația română la tratativele româno-ungare de la Turnu Severin, din 16-24 august 1940, iar al doilea era semnatarul „arbitrajului” de la Viena¹⁰⁶.

În încercarea de sensibilizare a factorilor politici din Germania, pe alte canale a intervenit doamna Veturia Goga, care a invitat-o pe soția ministrului german pentru România, Wilhelm Fabricius, să întreprindă împreună o investigație în Transilvania, spre a constata la fața locului veridicitatea informațiilor furnizate de români¹⁰⁷. Printr-un efort conjugat, Bucureștii se străduiau, ca prin intermediul celor doi arbitri de la Viena, să aducă Ungaria la masa tratativelor și să o forțeze să accepte controlul comisiei mixte pe teritoriul ardelean. Urmând acest raționament, pe plan local, Ministerul Afacerilor Etrăine al României a solicitat întocmirea unui material statistic în cinci puncte, menit să susțină punctul de vedere al țării noastre în

---

¹⁰⁵ AN-DJBh, *fond Prefectura județului Bihor-Beiuș- Actele subprefectului*, dos. 3/18259/1940, f. 4

¹⁰⁶ Petre Otu, *Comisia Roggeri-Altenburg* <http://www.itcnet.ro/history/archive/mi2001/current8/mi64.htm>

¹⁰⁷ *The New York Times* din 4 octombrie 1940, (Apud Vasile Pușcaș, *Transilvania și aranjamentele europene (1940-1944)*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. XXIX).

disputa alimentată de atitudinea neomenoasă manifestată de administrația maghiară față de români și să combată teoria reciprocității abuzurilor, spre care încerca partea maghiară să îndrepte atenția comisiei. Se cerea prefecturilor să aducă date legate de: „a) atitudinea minorității maghiare din teritoriul Ardealului necedat față de Statul Român și [față] de populația română, precum și față de Statul maghiar și [față] de populația rămasă în teritoriul cedat; b) dacă, și în ce proporție, minoritarii maghiari vor să rămână sau vor să plece în teritoriul cedat; c) atitudinea organelor Statului Maghiar față de populația românească rămasă în teritoriul cedat, și dacă sunt cazuri concrete de abuzuri și atrocități, să le menționați cu date precise și documente; d) doleanțele românilor refugiați din partea ocupată a Ardealului, ale populației românești din Ardealul necedat, dar care au interese în acel teritoriu, precum și doleanțele românilor rămași în teritoriul cedat; e) eventualele revendicări financiare ce ar avea județul dumneavoastră față de Statul Ungar, spre a fi centralizate de minister și luate în considerare la încheierea convenției cu Ungaria”¹⁰⁸.

În sfârșit, demersurile românești au început să dea roade. La 13 octombrie 1940, Manoilescu s-a întâlnit cu contele Ciano, de la care a aflat că guvernul italian a căzut de acord cu cel german și că în curând va fi alcătuită o comisie mixtă, sub conducerea miniștrilor plenipotențiar Roggeri și Altenburg, care se va deplasa în Transilvania. Acest lucru a fost confirmat și de Valer Pop, în urma întâlnirii avute la Berlin cu subsecretarul de stat Woermann. Pe 17 octombrie Comisia a părăsit Bucureștii îndreptându-se spre Brașov. Itinerarul ei s-a derulat de la Brașov la Sfântu Gheorghe, pe 17 octombrie, apoi a coborât în „secuime”, între 18-19 octombrie, în fostul județ Someș, pe 21 octombrie, la Ip, Zalău și Trăznea, la 22 octombrie, în zona Clujului, între 23-25 octombrie, finalizându-și traseul în Bihor, la Oradea pe 26 octombrie și Salonta, pe 27

---

¹⁰⁸AN-DJBh, fond Prefectura Județului Bihor-Actele subprefectului, dos. 30/6912/1941, f. 116

octombrie¹⁰⁹. În numai o săptămână de cercetări la fața locului, Altenburg a confirmat că semnalările se adevăresc în totalitate, constatare pe care a transmis-o guvernului român prin intermediul atașatului Alexandru Randa, care însoțea comisia din partea Ministerului Român de Externe. Câteva zile mai târziu, ministrul român la Berlin, Constantin Grecianu, informa și el că proiectul de raport al comisiei, document ce urma să fie înaintat guvernelor german și italian, era favorabil României. În ciuda acestor realități, textul raportului oficial al comisiei Roggeri-Altenburg a fost reformulat la cererea insistență a ministrului italian de externe, care nutrea vădite sentimente maghiarofile, și i-a fost înmănat generalului Antonescu abia în preajma vizitei sale la Berlin, din 14-17 noiembrie 1940, în totală contradicție cu cele constatate pe teren¹¹⁰.

Părtinirea de care dăduse dovadă arbitrul italian era vizibilă. Acesteia i s-a raliat între timp și ministrul german. Ungaria a mizat și a jucat, în continuare, pe cartea „reciprocității” abuzurilor în sarcina ambelor guverne, învinuind iarăși România de așa-zise abuzuri comise împotriva etnicilor maghiari. Pentru combaterea tezei maghiare, guvernul român a ordonat o nouă anchetă în acest sens. Astfel, pe 21 decembrie Prefectura Bihor a fost însărcinată să culegă informații pe marginea presupuselor nelegiuiri făptuite de unii funcționari publici, sau militari împotriva ungarilor rămași pe teritoriul nostru. Ministrul de Interne solicita verificarea de urgență și cu maximă seriozitate a reclamațiilor înaintate de partea maghiară. În materialul prezentat Comisiei mixte germano-italiene, Budapesta se plângea printre altele că *„românii nu ar fi permis agricultorilor unguri să-și treacă recolta peste frontieră, deși aveau bilet de trecere a frontierei, dat de autorități – apoi că – un subofițer român ar fi silit pe mai mulți unguri să îngenunche și să spună o rugăciune românească. În același timp, câțiva soldați români și-ar fi*

---

¹⁰⁹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, *fond Transilvania*, volumul 123, f. 99-136 Vasile Pușcaș, p. XL

¹¹⁰ Petre Otu, *Comisia Roggeri-Altenburg*

îndreptat baionetele asupra celor îngenuncheați, apoi, un subofițer ar fi maltratat pe câțiva dintre ei"¹¹¹. Nici una dintre acuze nu a putut fi însă confirmată.

Bilanțul eforturilor românești a indicat un eșec pe linia ameliorării sorții românilor ardeleni. Partenerii de dialog, italieni și germani, s-au arătat surzi și orbi în fața evidențelor prezentate. Pe de altă parte, Bucureștii au putut constata că argumentele furnizate de realitățile Transilvaniei nu erau suficiente pentru susținerea punctului de vedere românesc, ci era nevoie de elaborarea unui material documentar mai larg, care să fie mediatizat pe toate canalele. Singurul lucru bun obținut de guvernul român s-a limitat la înființarea unui „aparat de comisii locale”, în fapt două subcomisii, la Cluj și Brașov, însărcinate a "*cerceta cazurile de expulzări și actele de teroare*" comise de o parte și alta a liniei de demarcație, membrii lor bucurându-se de extrateritorialitate și de libertatea de trecere a graniței româno-maghiare.

Institutul Central de Statistică a fost însărcinat să desfășoare un recensământ, deoarece mișcările de populație erau deosebit de intense, iar ultima operațiune de gen se desfășurase tocmai în 1930. În paralel, începând luna aprilie 1942, Corpul 6 Armată, cu locația în Beiuș, a derulat și el o operațiune de monitorizare a exodului din teritoriile cedate Ungariei, pentru perioada 10 octombrie 1940 - 22 aprilie 1942. Dimensiunile la care ajunsese fenomenul refugiuului erau mai mult decât grăitoare pentru a susține cauza românească în fața comisiei mixte. Se ajunsese în numai 18 luni de la pronunțarea Dictatului la cifra de 15694 de refugiați și expulzați intrați pe teritoriul Bihorului de Sud, cu un vârf de intensitate înregistrat în primele două luni după retragerea administrației românești¹¹².

---

¹¹¹ AN-DJBh, *fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 35/382/1940-1941, f. 3

¹¹²Idem, *fond Prefectura județului Bihor-Actele subprefectului*, dos. 59/6815/1942-1943

luna	anul	bărbați	femei	copii	Total
noiembrie	1940	2277	1717	1668	5662
decembrie		913	933	933	3055
ianuarie	1941	800	469	419	1688
februarie		324	213	168	705
martie		280	130	119	529
aprilie		205	94	83	382
mai		101	56	43	200
iunie		84	53	23	160
iulie		61	30	44	135
august		118	42	42	202
septembrie		210	85	98	393
octombrie		189	72	91	352
noiembrie		210	65	42	317
decembrie		194	76	63	333
ianuarie	1942	148	39	22	209
februarie		161	42	31	234
martie		454	136	97	687
aprilie		255	106	120	451
Total		7250	4338	4106	15694

Prefectura din Beiuș a mai furnizat Comisiei mixte de la Brașov un material statistic în iunie 1942. Atunci, comisarul general al refugiaților, Dr. Gheorghe Munteanu, a cerut să fie raportat numărul refugiaților veniți pe teritoriul românesc în intervalul 1-23 iunie 1942. Raportul trebuia să ajungă la Brașov, în mâna căpitanului Popescu Valerian, atașat pe lângă comisia mixtă. La acea dată Biroul Refugiaților din Beiuș înregistraseră un spor de 545 de persoane refugiate sau expulzate, venite din cinci județe vecine¹¹³:

din județul Bihorul de Nord	298
din județul Sălaj	101
din județul Cluj	83
din județul Satu Mare	60
din județul Maramureș	3

Pentru constituirea unui aparat probatoriu solid, Președinția Consiliului de Miniștri, prin secretarul său general Ovidiu Vlădescu, a mai dispus la 10 septembrie 1942, ca toate declarațiile ce se vor lua în viitor refugiaților, să fie însoțite de

¹¹³*Ibidem*, dos. 59/10691/1942-1943

„dovezi, fotografii”, care urmau să fie predate apoi Secției Ungare din cadrul Ministerului Afacerilor Externe¹¹⁴.

Refugiatul Borz Victor din comuna bihoreană Popești relatează cum a fugit de sub escortă, pentru a nu fi executat, fiind arestat, împreună cu alți 300 de români. El a mai pomenit despre 11 copii morți de foame în satul Vărzari. Tânărul Filimon Vasile din Husasău de Criș a povestit despre moartea colegului său Naghi Florian la premilitărie, datorită „tratamentului barbar la care a fost supus”. Mastan Ioan, supraviețuitor al măcelului de la Trăzneș, a descris cum învățătorul și preotul din sat au fost împușcați împreună cu alți 75 de țărani. Detaliile sunt îngrozitoare - „*la unele femei li s-au tăiat mamelele, copiii tăiați cu baionetele, case aprinse*” – declara omul. Femeii Mocan Malvina din Tășnad i-a fost refuzată o operație la ochi, la Clinica din Debrețin, pentru că era româncă. Moși Gavril, din Cosniciu de Sus, a dat o declarație în legătură cu împrejurările în care au fost împușcați 14 consăteni de-ai săi.

În materialele informative întocmite de Prefectura Bihor-Beiuș, alături de „obișnuitele și banalele” motivații înserate de către refugiați, cum ar fi: înfometarea, interdicția de lucru, de a vorbi sau cânta românește, rele tratamente aplicate la premilitărie, ori obligativitatea învățământului în limba maghiară, pot fi întâlnite și mărturii zguduitoare ale sălbăticiilor inimaginabile comise de elementele structurilor militare maghiare și de civili, demne de a-i descalifica. Prezentarea câtorva dintre samavolniciile făptuite, chiar și sub forma unui colaj, este suficient de sugestivă, pentru a ilustra dimensiunea și gradul de generalizare la care ajunsese crima sub auspiciile regimului horthyst.

Toate aceste realități au fost prezentate Comisiei mixte germano-italiene, care, din păcate, a tergiversat și mușamalizat luarea unor măsuri de îndreptare și de evitare a altor nenorociri. În acest context afirmația că au fost părtași la atrocitățile comise

---

¹¹⁴*Ibidem.*

are acoperire deplină. Reclamațiile românilor nu au primit răspuns.

-Traducere din limba germană –
DELEGATUL MARELUI STAT MAJOR pe lângă
COMISIA MIXTĂ ITALO-GERMANĂ Turda, str. Regina Maria 32

Către,

COMISIA ITALO-GERMANĂ, CLUJ

Se trimite onoratei Comisii declarația românului Moraru Vasile, refugiat din Târgu Lăpuș, jud. Cluj. Comisia este rugată a se documenta asupra acestui caz și să binevoiască a ne informa dacă în Ungaria este permis sau nu audierea posturilor de radio românești.

Lt. Col. ss Bichiceanu Virgil

DECLARAȚIE

Subsemantul Moraru Vasile, român greco-catolic, de 28 de ani, de meserie frizer, casătorit cu 1 copil, fără avere, refugiat la 22 iunie 1943 din comuna Târgu Lăpuș, jud. Cluj, declar următoarele:

În noaptea de 17 Apriliei 1943, orele 22, împreună cu Mare Pavel, Pop Vasile și Gherman Ioan, tot din Târgu Lăpuș am ascultat la mine în casă cu aparatul meu propriu știrile la postul București. Probabil că vecinul meu, un ungar cu numele Szilagyi Lajos, frizer, ne-a pândit și ne-a denunțat Jandarmeriei deoarece imediat ziua următoare am fost chemați la postul de jandarmi, unde a trebuit să dăm o declarație, în care într-adevăr am recunoscut că am ascultat știrile din București.

Încă în aceeași zi, adică pe 18.04 am fost conduși la Poliția din Cluj, aici ne-au internat în lagărul din Cluj. De acolo am evadat la 22.06 1943. Camarazii mei au rămas în lagăr. Începând din 18 aprilie până la evadare nu mi s-a spus nici verbal, nici scris cât timp vom sta în lagăr, cu toate că noi de mai multe ori ne-am interesat de soarta noastră. În tot acest timp n-am fost condamnați de nici o instanță judecătorească.

Turda, 24.06 1943 ss Moraru Vasile

Pentru conformitate Lt. r. ss Bugarin Petru

A.M.R., fond 5417, dos.914, p.75

1940 - RAPTURI TERITORIALE. BILANȚ

Prin rapturile teritoriale suferite, România a pierdut 38,5% din resursele de aur, 87,6% din cele de argint, 64,7% din producția de cupru, 97,6% din cea de plumb, rezervele de zinc. Producția industrială s-a redus de la 75,5 la 63,6 miliarde lei, cele mai serioase pierderi suferindu-le industriile alimentară (34,3%), a pielăriei (25%), a materialelor de construcții (24%), a lemnului și hârtiei (22,8%). La rândul ei, suprafața agricolă s-a redus de la 13.874.000 ha, cât era în 1938, la 8.809.000 în septembrie 1940¹¹⁵; aproape 7 milioane de români rămăneau sub stăpânire străină. Urmarea directă a fost reducerea suprafețelor cultivate cu cereale cu 35,7%, cu plante industriale cu 58,8%, ceea ce a avut serioase repercusiuni asupra structurii culturilor agricole în cele 48 de județe existente în România la sfârșitul anului 1940¹¹⁶. Pierderile economice suferite de România în anul 1940, au fost egale cu **47,60%** din valoarea avuției naționale a României de 1.391,5 miliarde lei, din anul 1939¹¹⁷.

Primele măsuri care se impunea a fi luate, deși erau legate de o reorganizare a structurilor economice de conducere, au constat cu prioritate în rezolvarea unor probleme foarte grave a căror perpetuare ar fi pus noua conducere a statului în imposibilitatea de a lucra în direcțiile mari, solicitate de schimbarea regimului. În ordinea importanței acestea impuneau rezolvarea problemei sutelor de mii de refugiați români din provinciile cedate, aprovizionarea curentă a populației, reorientarea direcțiilor de comerț exterior ale României și, în

---

¹¹⁵*Pierderile economiei românești în urma cedărilor de teritorii. Reduceri generale, teritorii, populație, bogății*, București, 1940, p. 12

¹¹⁶*Ibidem*, p. 9-10. Pentru detalii vezi: Dana Beldiman, *Români refugiați în România*, în *Cetatea Bihariei*, Oradea, 2006, nr.6

¹¹⁷ Pentru detalii vezi: Vasile T. Ciubăncan, *Trilogia istoriei. Puncte de vedere*, în *Pietre de hotar*, vol.6, Editura Tipo MC, Oradea, 2006, p. 100; **Idem**, *Pierderile economice suferite de România prin dictatul de la Viena din 30 august 1940*, în *Pietre de hotar*, vol. 4, Oradea, p. 52;

paralel, desființarea bazelor vechiului regim prin înlocuirea acestora cu noi structuri, adaptate cerințelor interne dar și războiului.

Doar din partea de nord a Transilvaniei s-au refugiat la sudul liniei de demarcație, în mai puțin de două luni, peste 50.000 oameni¹¹⁸. Pe ansamblu, numărul total al refugiaților din teritoriile pierdute de România în vara anului 1940 se ridică la aproximativ 300.000 oameni¹¹⁹. Aceștia așteptau rezolvarea situației lor de la autorități. În primă instanță a unui loc de muncă, care putea fi creat mai ales prin românizarea întreprinderilor. Prin decretul lege din 16 septembrie 1940 s-a înființat Comisariatul General al refugiaților din Nordul Transilvaniei, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, având în atribuțiile sale repartizarea populației refugiate pe teritoriul țării, rezolvarea problemelor economice, sociale, culturale și juridice ce decurgeau din reșezarea populației românești, refugiată din Nordul Transilvaniei, integrarea acestei populații, funcție de profesiunea fiecărui refugiat. Aceleași atribuțiuni le aveau comisariatele generale pentru deplasarea populației din Cadrilater și cel pentru refugiații din Basarabia și Nordul Bucovinei.

În condițiile economice precare în care se desfășura acțiunea complexă a factorilor de decizie ai momentului, o soluție de rezolvare a problemei refugiaților români din teritoriile cedate putea veni prin rezolvarea problemei evreiești!

În ce privește teroarea ungurească aceasta se încadra într-un program care trebuia să urmeze îndemnul tânărului

---

¹¹⁸ Unii cercetători ai perioadei vehiculează cifra de 45.000 – Vezi A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, p. 112. În raportul înaintat de generalul Zwiedenek către Conducătorul Statului, în noiembrie 1940, numărul refugiaților ardeleni era de circa 100.000 oameni, în vreme ce, în raportul întocmit de Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, la 4 decembrie 1940, numărul refugiaților din Ardealul de Nord era estimat la 62.763 – Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. nr. 398/1940, f. 5.

¹¹⁹ *Ibidem*.

levente, eroul cărții lui Dücsa Csaba, patologia lui ca profesie de credință¹²⁰: „**voi ucide pe orice valah, care se va găsi în calea mea...Noaptea vom incendia satele valahe..., vom otrăvi fântânile și atunci nu va mai fi în Transilvania numai o singură naționalitate, cea maghiară, nația mea**”.

Toate aceste atrocități au fost posibile numai datorită faptului că teritoriile și românii au fost abandonați de guvernanți fără luptă. Dacă în saloanele diplomatice cauza a fost pierdută atunci războiul trebuia să îndrepte nedreptățile voinței străambe. Iată de ce acei care pregătiseră apărarea pe linia fortificată din vestul României aveau să descrie durerea, marea mâhnire și revolta lor față de forța puternică, dinamică și sublimă a regimentului care a fost paralizată de hotărârea Arbitrajului de la VIENA. Astfel, au fost siliți să părăsească, din ordin zona Ardealului, unde se legase cu jurământ pe cazematele ce construiseră să nu se cedeze o palmă din sectorul ce-l aveau de apărat. „**Știți hotărârea: numai murind cu toții, ungurii vor putea trece peste pământul sfânt încredințat onoarei și vieții regimentului nostru.** Ce a urmat vă reamintiți: eforturile supraomenești pentru evacuarea materialelor într-un timp extrem de scurt, când m-ați văzut continuu activând lângă voi, apoi deplasarea sub privirea batjocoritoare a ungurului, sub cea mai cumplită durere, înăbușind fiecare strigătul de revoltă pentru crima care se făcuse arbitrar neamului nostru. Am plâns cu toți că lăsăm în urmă o parte din pământul Patriei și pe frații noștri care rămâneau în teritoriul cedat, - lăsam în urmă suflet din sufletul nostru, lacrimi din lacrimile noastre, dureri din durerea de veacuri a neamului, cu credință că **pânza ungurului nu va fâlfâi acolo decât vremelnice**”¹²¹.

---

¹²⁰ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p.222

¹²¹ Constantin Moșincat, Un document inedit despre evacuarea unităților de pe linia fortificată din vestul României, în *Cetatea Bihariei*, Oradea, 2006, nr.2, p.48-49

Pentru cunoașterea consecințelor raptului teritorial de la 30 august 1940 sunt, desigur, importante date de natură economică. Ca atare, pierderile economice cauzate de ocuparea, de către Ungaria, județelor din Nord - Vestul Transilvaniei (de la 5 septembrie 1940 la 25 octombrie 1944) sunt consemnate, recurgându-se la cifre statistice, care exprimă – într-o manieră concludentă – acest aspect istoric realmente important.

Anii perioadei de ocupație horthyste a Ardealului de Nord, după Dictatul de la Viena, sunt fără îndoială cele mai negre pagini ale istoriei noastre. Niciodată poporul român nu a fost mai urgisit ca în perioada respectivă. Presiunea politico-diplomatică, conjugată cu amenințarea militară directă la toate granițele țării, au silit România să accepte gravele cesiuni teritoriale. Dictatul de la Viena a fost precedat de tratativele româno-maghiare impuse de Berlin, desfășurate în perioada 16-24 august la Turnu Severin, ele fiind întrerupte însă din cauza pozițiilor ireconciliabile ale celor două părți. Incontestabil, situația era atât de evidentă în favoarea părții române, încât până și Hitler, în discuțiile avute cu contele Ciano, se vedea nevoit să recunoască faptul că „soluționarea problemei este deosebit de complicată, datorita faptului că unei revendicări teritoriale, care se bucură de extrem de multă popularitate în rândul națiunii ungare, i se opune o revendicare etnografică (românească), cu siguranță incontestabilă”¹²².

Populația României, înainte de declanșarea valului de pretenții teritoriale invocate de către țările vecine, se cifra la 18.057.028 de suflete, pentru ca la finele anului 1940 să înregistreze 11.895.711, deci o pierdere de 6.161.317 de cetățeni. În teritoriul cedat Uniunii Sovietice au rămas 3.409.669 de suflete, în cel revendicat de Ungaria 2.388.774, iar în Cadrilaterul cedat Bulgariei 362.874. Din punct de vedere al procentajului reprezentat de populația românească intrată sub stăpânire străină, în URSS rămăseseră 1.787.364 de români, în

---

¹²² Andreas Hillgruber, Ultimatumul sovietic din 1940, în *România cu și fără Antonescu*, ... , p. 83-87

Ungaria 1.173.479 și în Bulgaria 69.085 de români¹²³. Județul Bihor și-a pierdut partea sa de nord. Dimensiunile raptului teritorial au fost surprinse într-un prim bilanț realizat de Prefectura Bihor-Beiuș imediat după strămutarea ei de la Oradea, dar cele mai exacte date se regăsesc în statistica întocmită la 18 februarie 1941 de către profesorul Constantin Martinovici de la catedra de Economie rurală a Facultății de Agronomie Cluj-Timișoara. Plasa Aleșd a pierdut 39 de localități, plasa Centrală 33, Marghita 44, Salonta 10, Săcuieni 11, Sălard 29, Tileagd 17, la care se adăugau orașele Salonta și Oradea. În total, intraseră în componențe Ungariei 185 de localități în care trăiau 322.331 locuitori¹²⁴.

Semnalul ocupării Transilvaniei de Nord-Vest a fost dat în seara zilei de 4 septembrie, prin ordinul de zi transmis de Horthy trupelor maghiare. Armatele I și II ungare au ocupat spațiul în cauză, în nouă etape, în intervalul 5-13 septembrie, iar administrația militară s-a instalat aici în data de 12 septembrie 1940, așa după cum era prevăzut în Ordinului Consiliului de Miniștri ungar nr.6440/1940, „privitor la extinderea asupra teritoriilor răsăritene și ardelene realipite Sfintei Coroane Ungare”. La 16 noiembrie a fost dislocat Corpul IX Armată Ungar, având comandamentul la Cluj, pe lângă care mai exista și Comandamentul Apărării Graniței, la Târgu Mureș, în Secuime¹²⁵.

În zonele vestice, autoritățile române au avut la dispoziție doar câteva zile pentru a se retrage, în intervalul 1- 4 septembrie 1940. Armata a II-a, cu un efectiv de 102.000 militari a operat în zona Oradea-Cluj, iar Armata a I-a, cu 208.000 militari, a operat la Nord - Est de prima. Avansarea ungarilor în Transilvania a fost preconizată să se desfășoare pe

---

¹²³Institutul Central de Statistică, *Modificările produse în populația României prin ocuparea teritoriilor de către U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria*, București, 1942

¹²⁴AN-DJBh, *fond Prefectura jud. Bihor-Actele Subprefectului*, dos. 3959/1941, f. 1-4

¹²⁵ Grecu Dan, *Românii în companiile de muncă ungare din Ardealul ocupat (1940-1944)*

parcursul a nouă zile, începând cu data de 5 septembrie, ora 7, când prima unitate ungară a trecut frontiera pe la Sighetul Marmației. Marșul trebuia să fie încheiat la 13 septembrie, după miezul nopții. În Transilvania interioară, datorită nesincronizărilor ivite, ungurii au înregistrat unele întârzieri în atingerea obiectivelor propuse, încât comandamentul maghiar s-a văzut nevoit să trimită înainte, de pe linia Cluj-Dej-Năsăud, spre Sfântu Gheorghe, Corpul Rapid Ungar (*Gyorshadtest*), pentru a securiza frontiera răsăriteană. Grosul unităților n-a ajuns la destinație decât pe 18 septembrie. Cele nouă etape de înaintare, cuprindeau fiecare câte un spațiu de aproximativ 40-80 kilometri, urmând traseul unor segmente de cerc, concentrice, dinspre frontiera nordică spre cea sudică.

Etapele s-au derulat după cum urmează¹²⁶:

Etapa I	5.09.1940	Carei, Satu Mare, Sighetu Marmației, Ocna Șugatag
Etapa II-III	6-7.09.1940	Oradea, Salonta, Șimleu Silvaniei, Baia Mare, Năsăud, Marghita, Borșa
Etapa IV	8.09.1940	Zalău, Dej, Beclean, Bistrița
Etapa V	9.09.1940	Huedin, Gherla, Reghin
Etapa VI	10.09.1940	Târgu Mureș, Prais, Gheorghieni
Etapa VII	11.09.1940	Cluj, Odorheiu Secuiesc, Cristuru Secuiesc, Miercurea Ciuc
Etapa VIII	12.09.1940	Baraolt, Scaunul Ciuc
Etapa IX	13.09.1940	Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc

Revenind la momentul pronunțării Dictatului, în ce ne privește, Prefectura județului Bihor a fost contactată de către Ministerul de Interne în noaptea dinspre 30 spre 31 august, la ora 1 și 15 minute, printr-o telegramă ce conținea o serie de recomandări legate de atitudinea ce urma să fie adoptată, atât de

¹²⁶ *Ibidem*

către autorități, cât și de către populație, față de administrația maghiară care urma să se instaleze în scurtă vreme în teritoriul cedat. Tonul patetic, dar în același timp imperativ, al documentului trădează starea disperată de neputință în care se zbatea regimul carlist, confruntat nu numai cu realitatea amputărilor teritoriale deja operate, ci și cu perspectiva unor noi rapturi viitoare. „*Se impune tuturor o cumințenie desăvârșită – recomanda ministerul – pentru ca nu cumva, prin dezordine să ajungem la situații mai grave, care ar putea pune în pericol existența noastră ca stat independent*”¹²⁷. Indicația s-a dovedit a nu fi tocmai întâmplătoare, deoarece, așa după cum relatează corespondentul de presă la Budapesta al ziarului american „The New York Times”, cercurile politice din capitala ungară mizau pe o eventuală rezistență din partea autorităților și populației românești din teritoriile cedate, situație care ar fi oferit armatei maghiare pretextul invadării întregii României¹²⁸.

Guvernării au luat în calcul și posibila declanșare a procesului de epurare etnică sub auspiciile administrației maghiare, bănuială care s-a și materializat ulterior, așa încât prefectul era îndemnat să depună toate eforturile pentru a convinge „populația românească din teritoriile pierdute să fie liniștită, să rămână pe loc în mod ostentativ, chiar în mod dârț și strâns uniți poporul cu pătura intelectuală” – să ceară concursul elitei românești „pătura intelectuală de toate gradele” – care trebuia lămurită – „să nu părăsească poporul, să rămână în mijlocul său, servind de călăuză ca și în trecut, îndemnându-l la unire și la muncă dârță”¹²⁹. În telegrama expediată în a doua zi erau exceptați funcționarii din aparatul de stat, care aveau permisiunea să-și evacueze familiile și bunurile strict

---

¹²⁷ AN-DJBh, fond *Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 2/17861/1940, f. 88-89. Parte din materialul cuprins în această secțiune a fost cuprins, sub o altă formă, în lucrarea semnată de Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea nord-vestului Transilvaniei...*

¹²⁸ *The New York Times*, din 1 septembrie 1940. Apud: Vasile Pușcaș, *op.cit.*, p. XVIII

¹²⁹ AN-DJBh, fond *Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 2/17861/1940, f. 88-89

necesare¹³⁰. Revenind la textul celei dintâi, mai departe se făcea apel și la înțelegere din partea reprezentanților minorității maghiare ardelene. Aceștia erau rugați „să impună conaționalilor lor abținerea de la orice provocare pentru a se evita generalizarea dezordinilor”, invitație căreia, din păcate, nu i s-a dat curs, etapele ocupării Ardealului de Nord fiind caracterizate tocmai prin acțiuni de intimidare și teroare la adresa românilor. Același corespondent american de presă atenționa în paginile ziarului din 10 septembrie că tot mai mulți civili și militari unguri îndemnau armata lor să înainteze „spre București”¹³¹. Budapesta spera, pe fondul haosului ce domnea în capitala României, datorită abdicării regelui Carol II, urmată de mașinațiunile politice pentru acapararea puterii, într-o reevaluare a problemei transilvane în direcția satisfacerii unor noi solicitări teritoriale. Conștient de dimensiunea acestui pericol, generalul Antonescu, în urma analizei tuturor componentelor sumbrului tablou al toamnei anului 1940, avea să constate că armata română, „neînarmată și complet demoralizată”, se afla în incapacitatea de a apăra ființa statului nostru. „Dacă frontierele române sunt atacate acum, – spunea generalul – ar putea fi una din cele mai mari catastrofe din istorie”¹³².

La 1 septembrie, ministrul de Interne, generalul David Popescu, a revenit cu o nouă telegramă, adresată tuturor prefecturilor județelor care făcuseră obiectul „arbitrajului” de la Viena, în care erau punctate principiile conform cărora trebuia gestionată evacuarea, precum și inventarul principalelor bunuri care urmau să fie transportate peste noua frontieră. Cu această ocazie au fost stabilite și reședințele provizorii ale prefecturilor strămutate din teritoriul cedat. Administrația Ținutului Someș se muta la Turda, Prefectura județului Bihor, de la Oradea la Beiuș

---

¹³⁰ Idem, *fond Prefectura Județului Bihor-Actele subprefectului*, dos. 2/17862/1940, f. 91-96

¹³¹ *The New York Times*, din 10 septembrie 1940 – Apud: Vasile Pușcaș, *Op.cit.*, p. XXI

¹³² *Idem*, din 21 septembrie 1940 – Apud: Vasile Pușcaș, *op.cit.*, p. XXVI

și Caransebeș, Prefectura județului Satu Mare la Lugoj, Prefectura județului Sălaj, de la Zalău la Deva, Prefectura județului Cluj la Turda, Sibiu și Râmnicu Vâlcea, Prefectura județului Mureș, de la Târgu Mureș la Blaj, iar prefecturile scaunelor secuiești, Odorheiul la Sighișoara, Sfântu Gheorghe la Brașov și Miercurea Ciuc la Ploiești. În finalul documentului, prefectii erau din nou îndemnați să solicite „*poporului să rămână la locul lui, pentru a se afirma și mai departe entitatea românească*”¹³³. În ce privește județul Bihor, în aceeași zi, Secretarul de stat Modolea a transmis și ordinea de evacuare a administrației plaselor. Pe 2 septembrie trebuiau imbarcate bunurile preturilor plaselor Marghita și Săcuieni, cărora le erau puse la dispoziție 24 și respectiv 26 de vagoane de marfă. Bunurile prefecturii și cele ale Preturii plasei Centrale urmau să fie evacuate în intervalul 2-5 septembrie, în acest scop fiind destinate 200 de vagoane¹³⁴.

Un evident coeficient de originalitate îl reprezintă setul de documente pe care ne-am sprijinit argumentele, care, de altfel, constituie un interes aparte al cititorului contemporan pentru cunoașterea directă a surselor. Semnificative, adevărate și absolut zguduitoare sunt declarațiile refugiaților români, în care sunt relatate aspecte ale terorii la care au fost supuși românii, atât cei expulzați cât și cei rămași la vetrele lor. Asupra autorităților horthyste proiectăm o lumină care dezvoltă politica de epurare etnică a părții de nord – vest a Transilvaniei, dezvăluită, desigur, cu argumente imbatabile ale documentelor.

La aflarea veștii cedărilor de la Viena un grup de studenți orădeni au demonstrat în fața localului Consulatului German din Oradea, huiduindu-l pe consulul Schüster. Indignat, acesta din urmă a înaintat ulterior o notă de protest prefectului,

---

¹³³ AN-DJBh, *fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 2/17862/1940, f. 91-96

¹³⁴ *Ibidem*, f. 102. Menționăm că despre problematica în discuție s-a mai scris (vezi Antonio Faur, *Aspecte ale comportamentului trupelor ungare pe teritoriul de vest al României (septembrie 1944)*, în *Pietre de hotar*, vol. II, Oradea, 2000, p.150-160), astfel că informațiile documentare noi vizează alte fațete (de ordin material) ale evacuării și administrării teritoriului cedat.

generalul Todoruț, căruia i s-a plâns că sub ferestrele clădirii s-a scandat “*Pfui Schüster !*”¹³⁵. O altă mare masă de cetățeni s-au adunat în fața Spitalului județean, iar alții în centrul orașului. Grupurile au pornit apoi spre Piața mare din centrul orașului, scandând lozinci prin care înfierau hotărârile de la Viena. Acestora li s-au alăturat și soldații Regimentului 1 Fortificații, care tocmai treceau cu comandantul lor prin zonă în drum spre cazarmă. Un ofițer în rezervă, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, s-a urcat pe podium improvizat pe loc de demonstrați, și în chip ostentativ și-a rupt sabia în două¹³⁶. A doua zi, Legația germană de la București a raportat comandamentului superior al armatei germane despre manifestație, subliniind faptul că a constata „*o mare îndârjire în armată contra Germaniei*”¹³⁷.

În legătură cu soarta refugiaților, se raporta faptul că numai în ultimele zile intraseră încă 500 de familii de expulzați, alungați de unguri fără nici un fel de bunuri asupra lor în afară propriilor veștminte. Pentru gestionarea crizei, Prefectura a contactat factorii de conducere din județele Arad și Timiș-Torontal, cu rugămintea de a-i prelua și plasa pe teritoriile lor. Până la rezolvarea situației, oamenii aceștia trebuiau însă hrăniți. Din nefericire, necesarul de grâu al județului se ridica la 1500 de vagoane destinate hranei și 300 însămânțărilor. În ciuda eforturilor depuse de administrație, care oferise producătorilor prețul de 85.000 lei pentru un vagon de cereale, au putut fi achiziționate numai 10 (zece) vagoane, deoarece angrosiștii din județele vecine mențineau prețul la o cotă de 95-100.000 lei vagonul. Deficitare erau și produsele de larg consum, în special cele de strictă necesitate. Singura unitate comercială capabilă să satisfacă cererea de piață era Cooperativa „Beiușana”, dar și

---

¹³⁵ *Ibidem*, f. 108

¹³⁶ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în Nord-Vestul României (septembrie-noiembrie 1940)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 142

¹³⁷ ANIC, *fond 103*, dos. 8505, f. 22. Apud: Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *op.cit.*, p. 143

aceasta, confruntată cu valul mare de refugiați, avea nevoie urgentă de un „împrumut rulant” de 10.000.000 lei.

Pe 15 septembrie, Bucureștiul a fost informat că „**șazeci de familii de coloniști, din comuna urbană Salonta, au fost alungate de jandarmii maghiari de la casele lor și trecuți peste frontieră, după ce au fost terorizați, bătuți și jefuiți**” – și că – „zilnic ne sosesc oameni crunt bătuți de jandarmii și armata maghiară”¹³⁸. Pretura plasei Tinca a declanșat imediat o ancheta în legătură cu soarta acestor nenorociți. În material se relatează că cele „circa 60 de familii s-au refugiat în comuna Tulca, rămasă în România, deoarece în comunele lor de origine nu au mai găsit adăpost, și astfel – se spunea în raport – sunt siliți să staționeze sub cerul liber, ori în colibe făcute provizoriu din paie. Acești coloniști, ajunși la cea mai dezastruoasă stare materială și morală, trăiesc în cea mai mare mizerie, alături de copiii lor și [sunt] expuși diferitelor boli în urma frigului și a ploilor în care trebuie să stea. Această categorie nenorocită de plugari își țin vitele sub cerul liber, fără furaje, ținându-le numai cu iarba ce o pasc”. Privitor la averile expulzaților, în raport se sublinia faptul că „coloniștii așezați în mod provizoriu în comuna Tulca, își aveau până în prezent casele la pusta “Köleser”, rămasă în Ungaria. Parte din pământ a rămas din fericire în România, iar în teritoriul cedat, respectiv în pusta “Köleser”, rămânându-le 107 iugăre, loturi primite în calitate de coloniști și circa 60 iugăre pământ cumpărat de diferiți particulari. Acestor coloniști le-au mai rămas, în teritoriul cedat, în pusta <Andács> circa 130 iugăre de pământ, reușind să-și salveze numai cerealele culese, furajele, o mare parte din cereale, mobilierile și recolta încă neculeasă de pe câmp rămânând acolo”. Raportul mai surprindea și câteva aspecte ale tratamentului inuman la care au fost supuși expulzații înainte de a fi împinși peste graniță, trăsătură care va deveni în viitor o marcă caracteristică a comportamentului administrației maghiare față de toți românii. "Cu prilejul refugierii lor din

---

¹³⁸ AN-DJBh, *fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 2/18075/1940, f. 149

Salonta au fost supuși celei mai barbare maltratări, bătuți și batjocoriți – menționa raportorul – colonistului Petrila Costan, după ce i s-a luat de către soldații unguri 4000 de lei, a fost crunt bătut, împrejurare în urma căreia astăzi este grav bolnav la pat. În timpul nopții au fost supuși diferitelor interogări pentru a destăinui anumite secrete și tot atunci [au fost] bătuți și chinuiți în cel mai crunt mod. Din declarațiile date de către aceștia rezultă că locuitorul Cristea Iosif, din comuna Mădăras, rămasă în teritoriu cedat, fost comandant al Gărzii Naționale, a fost bătut în așa fel încât pe data de 16 septembrie 1940 a și încetat din viață. Casele coloniștilor, rămase dincolo de frontieră, din informațiile primite, sunt locuite de astăzi de către țigani și de diferite elemente și haimanale din Salonta. Dată fiind această situație și în urma informațiilor primite de la refugiații mai recent, acești coloniști nu mai au nădejdea să-și poată transporta avutul ce le-a rămas, fiind amenințați cu toții cu moartea”¹³⁹.

Perioada 11-30 octombrie 1940 s-a desfășurat sub imperiul unor intense tatonări reciproce din partea ambelor părți, care nu au condus la nici un rezultat pozitiv. Criza a atins punctul nevralgic pe data de 29 octombrie 1940, când spre frontieră, trecând prin suburbia Seleuș-Oradea, se îndrepta convoiul expulzaților din comuna Scărișoara Nouă, județul Satu Mare, format din 150 de căruțe. Pentru a forța mâna autorităților românești, căpitanul ungar Fritz i-a oprit pe bieții țărani în dreptul Fabricii de Bere „Dreher”, unde i-a amenințat că le va interzice trecerea frontierei până la rezolvarea diferendului în sensul dorit de maghiari. În aceste condiții, conducerea Legiunii de Jandarmi Bihor, după consultarea Prefecturii din Beiuș, a acceptat condițiile impuse, mai ales că la punctul de frontieră maghiar se mai găseau alți 150 de refugiați cărora, tot așa, li se ridicaseră dreptul de a pleca în România. În adresa înaintată, comandantul Jandarmeriei arăta că „după informațiunile ce [le] deținem, (grănicerii unguri-n.n.) intenționează să oprească locuitorilor [refugiați], și așa destul de năpăstuiți, și valorile, ca

---

¹³⁹ *Ibidem*, f. 154

bani, bijuterii etc.”. Cu această ocazie, Prefectura a mobilizat trei camioane pentru transportarea refugiaților la Calea Mare, printre aceștia aflându-se doi bolnavi, două femei însărcinate și cinci lăuze¹⁴⁰.

Pentru a face față acestui număr mare de refugiați, Prefectura a fost nevoită să adopte soluția rechiziției locuințelor disponibile, la început din raza orașului Beiuș, și apoi din localitățile județului, în vederea plasării acestora.

Principalii finanțatori ai programului de asistență a refugiaților au fost, în primul rând Subsecretariatul de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului, care în semestrul întâi al anului 1942 a acordat ajutoare în valoare de 600.000 lei¹⁴¹, a asigurat plata alimentelor și a suportat cheltuielile reclamate de tipărirea carnetelor de refugiat cu fotografiile necesare¹⁴², secondat fiind de Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord.

Prin acțiunile barbare îndreptate împotriva populației românești, culminând cu asasinatelor în masă de la Trăznea, Ip și Mureșeni de Câmpie, din prima jumătate a lunii septembrie 1940, autoritățile maghiare au căutat să permanentizeze atmosfera de teroare în spațiul ocupat. În același timp, puși în fața protestelor înaintate de guvernul român, au urmărit să îmbrace întreaga dimensiune a silniciilor comise în haina unei firești și naturale reacții a populației maghiare, care în opinia lor, ar fi suferit cu mult mai mult în cei 20 de ani de „ocupație” românească.

Extrem se impotrante sunt mărturiile preotului militar Gheorghe Marian, referitoare la zilele de aplicare a Diktatului. Redăm un fragment din jurnalul său de front: „Cei care au trăit și au văzut clipele de durere ale populației din Ardealul cedat, nu vor uita niciodată. Armata de pe zona Ardealului cedat s-a retras. Vestita fortificație „*Cercul de beton și oțel*” de la granița de vest, în care s-au investit sume fantastice, s-a evacuat cu

---

¹⁴⁰ Idem, seria *Actele subprefectului*, dos. 3/19275/1940, f. 24-28

¹⁴¹ *Ibidem*, dos. 151/1942

¹⁴² *Ibidem*, dos. 154/1942

întreg armamentul. Trenuri după trenuri tixite de populație dinspre Satu-Mare, plecau spre România. Ungurii săltau de bucurie și așteptau intrarea trupelor horthyste în Oradea. Deși armata română și autoritățile locale încă erau prezente și fiecare la locul lor, populația maghiară din oraș pentru paza și ordinea publică, au început organizarea lor în gărzi naționale maghiare, care în grupuri, circulând pe stradă îmbrăcați civil însă cu ornamentația tricolorului maghiar la braț și pălărie, strigau: **Horty Csaky Teleki.! Minden olah menjen ki!** (Adică în românește: **Toți valahii să plece afară**).

Au plecat și au mai rămas. Eu fiind în subordinea Regimentul 85 Infanterie și după ce am expediat mobilierul la Ocna Sibiului, unde era evacuată scumpa mea soție, cu cei doi copilași ai mei, Puiu și Rodica, cu mama soacră grav bolnavă și evacuând și pe scumpii mei părinți: mama de 66 ani, iar tata de 71 ani în comuna Ciumeghiu - am plecat la Sâmbăta, comună situată spre Beiuș, unde se afla regimentul meu. Plecarea din Oradea a fost în ziua de 3 septembrie /1940/.

Aci menționez că, înainte de a pleca din Oradea, l-a vizitat un vecin al său, cu numele Hegedus, luându-și rămas bun. Atât el cât și eu cu lacrimi în ochi, la despărțire el mi-a spus „Mergeți cu bine în România, securitatea dumneavoastră este asigurată, fiindcă România va exista și în viitor. Neamul românesc va exista și în viitor fiindcă este descendent din amestecul Dacilor și Romanilor și cu un viitor și perspectivă frumoasă. Noi însă, în special evreii, vom avea o soartă sinistă... Deși în prezent germanii sunt victorioși, însă ei totuși au pierdut războiul. Aceasta va fi numai peste 3-4 ani, însă până atunci vai de noi evreii ce vom suferi de la ei”. Dacă vom trăi vom vedea și rezultatul acestui mare război declanșat.

În ziua de 3 septembrie seara m-am prezentat la regimentul meu din Sâmbăta. În baza ordinelor superioare, toți soldații români, originari din Ardealul cedat, la cererea lor, erau desconcentrați și lăsați la vatră. Despărțirea lor de noi a fost jalnică și dureroasă. La cantonul C.F.R. de pe linia Dobrești, de la marginea comunei Sâmbăta, am ținut celor care pleacă o

mică cuvântare, împreună cu Comandantul Regimentului Col. Florescu V. exprimându-ne convingerea și credința că în scurt timp iar vom fi uniți. Ei au plecat desculți, fără îmbrăcăminte corespunzătoare, la familiile lor, într-o altă țară, sub o altă stăpânire.

Ce soartă îi așteaptă pe acești frați ai noștri, ne va destăinui istoria viitorului. Din comunicările de la radio a posturilor maghiare, pe care le mai recepționăm și noi care posedăm limba maghiară, suntem adânc consternați despre știrile din care rezultă că, armata maghiară săvârșește multe crime, maltratări față de români. Această concluzie o fac din cuvântarea primului ministru Teleky, care a ținut-o în parlamentul maghiar, convocat după ce a ocupat întregul Ardeal de Nord. El, Teleky justifică aceste maltratări și crime cu următoarele:

„În noi ungurii clocotește sânge turanic, și când la noi este nuntă, atunci curge și sânge, iar la noi fiind acum o mare nuntă națională, deci fără sânge nu se putea”. Dar a decedat și el, imediat după ce s-a reîntors din Iugoslavia, unde a încheiat un contract de prietenie pe vecie și fără atac de război cu sârbii.

Marile evenimente istorice se precipitează și statele din Europa centrală, încadrate în axa „Roma-Berlin”, își fac de cap. Hitlerismul și fascismul prin influența

lor dictatorială au încadrat și patria noastră scumpă în această conflagrație politică. Și noi cu Ardealul nostru ciuntit de ei, cu ei ne facem prieteni. Guvernul român abzice și în ziua de 6 septembrie 1940, sub influența hitlerismului, este adusă la guvern Garda de Fier în frunte cu mareșalul Ion Antonescu.

Regele Carol al II-lea părăsește țara, urmându-l la tron fiul său Mihai. În urma acestor mari evenimente și armata română este reorganizată. Divizia 17 – Infanterie, din care face parte Regimentul 85 Infanterie, al meu, este desființată. În vederea lichidării lui este mutat din Sâmbăta la Ludușu de lângă Tg. Mureș, aici am stat câteva zile și cred că în urma unor manifestări ostile și necuviincioase a unor indivizi din **Garda de Fier** față de noi - ofițerii Regimentului am plecat în satul Bichiciu. la vreo 8 km depărtare și aici am fost lichidați. Cu adâncă durere priveam la soldații regimentului meu, majoritatea din Bihorul nostru, înduioșați plecau la noile regimente 82, 83 și 91 Infanterie, unde au fost repartizați”¹⁴³.

---

¹⁴³ Constantin Moșincat, Povestea unui jurnal de front nepublicat, în *Retrăiri istorice în veacul XXI*, Editura Anca, Maia, 2012, p.116-157

DICTATUL DE LA VIENA. CONFESIUNI

„Tu valah puturos, unde este în lume, nici pământul să nu te primească, când vei crăpa. A sunat ceasul tău cel din urmă, voi săra carnea ta împuțită și puturoasă a fiecărui asemenea unui câine turbat. Vai de acela care va rămâne aici. A fost bună pâinea unzurească, acum îți trebuie carnea unzurească, sărând voi pustii toată viața ta, între chinurile cele mai cumplite te voi omorî, tu agitator de câine, valah”

*Adresant: Pop Coriolan –prefect de Bihor - 2.02 1919.
Semnatar : Un fecior de secui*

Evenimentele din toamna anului 1940, și mai ales episoade cu privire la jalea care a cuprins țara, înainte și după dezlipirea teritoriilor românești în 1940 – a Basarabiei și Bucovinei, în urma ultimatumului sovietic, din 26 iunie, a unei părți a Transilvaniei, în urma diktatului de la Viena, din 30 august 1940 și a Cadrilaterului, după tratativele de la Craiova, din 7 septembrie 1940 - merită să fie consemnate astăzi mai cu seamă că atunci, și acolo, s-au consumat importante acte oficiale – decisive pentru destinul neamului, fie și doar prin prisma refugiaților, oficiali înregistrați¹⁴⁴. Chestiunea trebuie

---

¹⁴⁴ ANIC, *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. nr. 282/1940, f. 24-26, Raport al generalului Zwiedenek cu privire la activitatea Comisariatelor pentru refugiați până la 25 noiembrie 1940. “În continuarea activității mele, cu onoare vă aduc la cunoștință următoarele: Situația comisariatelor, care pe ziua de 25 noiembrie 1940 se prezenta cu mare aproximație, este următoarea:

1. Basarabienii și bucovinenii – circa 51.000 funcționari, 9.000 soldați concentrați, total cca 60.000 suflete, din care sunt astăzi neplasați cca 2000 în provincie și 700 în Capitală. În acest număr nu sunt cuprinși cei cca 3000 refugiați aflați azi în Germania și acei care au trecut granița în ultima săptămână.

2. Ardeleni sunt cca 70.000 lucrători 30.000 funcționari, în total cca 100.000 suflete. Astăzi se mai găsesc neplasați maxim 100.000 suflete, majoritatea bătrâni și femei.

adusă în actualitate deoarece unii concetățeni de etnie maghiară au uita, ori nici nu-i interesează, ce au făcut ungurii atunci în mod organizat, ca armată, ori ca grupuri etnice extremiste în perioada de vremelnică ocupație.

Prin mașinațiuni subversive, de la încheierea păcii de la Trianon, 4 iunie 1920, până în 1940, ungurii răspândeau, prin radio și oamenii lor plătiți, fel de fel de știri mincinoase și lăudăroase cu privire la Ardeal. În urma acestora s-au înregistrat și câteva ciocniri la graniță, respinse de grănicerii români. Întărim constatarea că acțiunile susținute ale propagandei au avut un important rol în fortificarea morală a trupelor și a populației românești din zona de vest a țării, după cum și-au atins ținta în rândul etnicilor maghiari. Considerăm că informațiile provenite din buletinele informative erau importante pentru cunoașterea stării de spirit a populației și semnalau legăturile minoritarilor unguri și a conducătorilor lor cu centrele de comandă din Ungaria, de unde se aduceau manifeste cu inscripții ca: „*Visza Erdely și Le Romaniavol*”¹⁴⁵.

---

3. Dobrogenii veniți în țară sunt în total cca 117.000 din care intelectuali și liber profesioniști sunt aproape toți plasați. Dacă din cifra totală scădem pe bănățenii și ardelenii răspândiți în țară, rămân de colonizat cca 80.000 suflete, 18.000 familii. Din aceștia vor fi plasați cca 16.000 familii până la Crăciun, iar restul de cca 2000 familii va trebui plasați în timpul iernii pe terenurile expropriate de la evrei.

Deci totalul refugiaților aflați astăzi în țară ar fi:

- cca 70.000 basarabeni și bucovineni
- cca 100.000 ardeleni
- cca 120.000 dobrogeni

Total 290.000

Din totalul general de cca 290.000 refugiați, cca 1/3 sunt regățeni și funcționari.

Este foarte interesant de reținut că la 20.11.1940 obținând statistica ungară, în ea se arată pe ziua de 15.11.1940 numai 1005 „expulzați” și un total de 21.000 români plecați din proprie inițiativă din Ardeal, deci sunt de așteptat dificultăți serioase.....”.

¹⁴⁵ Constantin Moșincat, *Sfânta datorie de ostaș*, Editura GP, Oradea, 1999, p.145. (*Ardealul înapoi și Jos cu România*). Idem, *Iredenta maghiară la frontiera de vest a României 1920-1940*, Ed. TIPO MC, Oradea, 2011; *Drama românilor bihoreni sub administrația horthystă*, Ed. Tipo MC,

La capătul propagandei revizioniste, completată cu acțiuni iredentiste, ungurii solicitase tratative, desfășurate și eșuate la Turnu Severin, și arbitrajul Germaniei și Italiei, la care partea română s-a prezentat spre a-și ceda din propriul teritoriu, ca un *stat mic, supus*. Arbitrajul *liber* a fost o metodă de dezbinare și de supunere spre ascultare, a popoarelor din Europa centrală și din Balcani, practicat de marile puteri în deceniul patru a veacului trecut. Evacuarea în grabă și fără luptă, a părții de Nord-Vest a Transilvaniei, impusă de cele 15 zile prevăzute în paragraful 2 al Dictatului de la Viena, a fost urmată de o expulzare masivă de români, de toate categoriile sociale (vezi cazul Ianculești). Teroarea cruntă a ocupanților unguri se încadra într-un program, probabil rămas testamentar de la tânărul fecior de secui.

Câtă umilință au suportat intelectualii românii expulzați cu sila reiese și din declarația lui Nicolae Turla, fost cu domiciliul în Oradea, de profesiune avocat, relocat cu domiciliat în comuna Tinca, județul Bihor: „Am fost expulzat la 4 octombrie 1940 împreună cu 2 copii. Am fost arestați la ora 2 după masă, iar seara la ora 9, încărcăți în vagoane pentru vite, care nici măturate nu au fost, și așa am fost trimiși un convoi de 282 de intelectuali până la Curtici”¹⁴⁶. Cei care au rămas au îndurat prigoana maghiară, batjocura, sfidarea autorităților statale și umilința trufiei ungurului nemilos¹⁴⁷.

Mă aflam, într-o duminică, acasă la mama invitați la masă cu familia. După discuții diverse, mulțumesc măicuței pentru delicioasele preparate servite la masa de prânz și dau să mă retrag. Mama mă invită să mai zăbovim. Nu pot mamă că am treabă. Bine, dar ce faci, astăzi e duminică unde te grăbești? Și obligat de o întrebare atât de directă îi spun mamei că

Oradea, 2010, coordonator Dr. Constantin Moșincat; *1940, Dictatul de la Viena în istoria și mentalul românilor*, Ed. Tipo MC, Oradea, 2012, Cuvânt înainte și coordonator, dr. Constantin Moșincat;

¹⁴⁶ AN-DJBh, *fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dosar 101/1940/1944, f. 232

¹⁴⁷ Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea județelor ...* p. 35

pregătesc o sesiune științifică despre evenimentele din august 1940. Mama, se schimbă deodată la față și, începu a povesti: *Să-ți spun ce am trăit eu atunci, pe vremea unгурilor*. Bine mamă, dar asta le-ai mai povestit. *Poate dragule, dar niciodată nu ai scris despre asta cum am zis!* După ce am ascultat ce mi-a spus mama am scris întreaga relatare:

„Era în vremea ocupației horthyste când unгурii au impus mercurial la produsele agro-alimentare din piața orașenească din Carei. Locuitorii coloniei Rădulești, - pe care bunici mei, Moșincat Dumitru și Bubo Gavrilă, alături de alți 32 de băștinași, veniți din județul Sălaj, au întemeiat-o în 1928, - duceau cu desaga câte ceva din surplusul gospodăriei. Cu coșărcile pline cu lapte, smântână, ouă, brânză, fasole, ș.a. surorile mele Onița (văduvă de război, bărbatul ei Țolaș Nicolae, căzut la datorie pentru patria lui Horthy) și Sabina au depășit mercurialul produselor fixat în piață – datorită cererii ridicate. Pe loc csendōri (jandarmii) unгурi, vigilenți, le-au întocmit proces – verbal și le-au condamnat la 10 zile de penitență. Tata (povestește mama cu lacrimi în ochi), Bubo Gavrilă, om cu mare milă, mereu alături de cei 10 copii ai săi, s-a oferit să ispășească el pedeapsa pentru copilele sale, cu atât mai mult cu cât sora Onița era văduvă de război, iar fiica sa cea mică Florica, era sugară. Fără milă, sora Onița, împreună cu sugara Florica, au fost închise la Zalău. Nici cealaltă soră, Sabina nu a scăpat de carcera de 10 zile de la pușcăria din Satu Mare. Îmi amintesc, că aveam cam 16 ani și am fost nevoită să am grijă de cei trei copii, minori - Petre, Vasile și Sabina - ai surorii Onița, rămași fără ocrotire acasă.

Dură a fost viața pentru românii rămași sub stăpânire Horthystă! Pe lângă greutățile pe care războiul le aducea, românii erau prizoniți, batjocoriți de cetățenii cu care veneau în contact, chiar dacă nici unгурii nu o duceau mai bine. De români se râdea în orice împrejurare. Pentru orișice. Țin minte – povestește cu tristețe și lacrimi mama - că duceam grâul recoltat, la treierat, la batoză. Așa era tehnologia: cu coasa se secera, cu secera se adunau snopii, care se legau cu legători de

grâu. Se stivuiau crucile din snopi, care apoi erau încărcate și cărați cu căruțele la arie, unde era batoza. Aici urma dijmuiala. Pentru fiecare membru de familie primeam numai 200 kg de grâu, indiferent de cât de mare aveai producția. Restul era pentru Horthy, și **rânjea** micul „grof de la batoză”, care era evident, și negreșit, musai ungur. Nu mai știi dacă și cu cât era plătit, dar știu sigur că noi o duceam foarte greu, nu ne mai ajungea făina pentru pâine de la o recoltă al alta. Cine nu recolta cât trebuia predat, nu primea nimic!. Cine avea mai multă făină în hambar, decât calculau receptorii fiscali, li se confisca. Așa era și cu untura, ouăle, găște, păsări, porcii, etc. Și câtă dreptate avea tata, care-i cunoștea, căci făcuse primul război în armata austro-ungară, „**ăștia nu sunt ăia care au plecat după Marea Unire,ăștia sunt ai dracului**”.

La moara din Carei, - povestește între două sughituri mama - tata s-a dus să macine grâu și acolo niște feciori de unguri, văzându-l singur și mai bătrân l-au batjocorit, făcând tot felul de glume pe seama opincilor lui. Ei nu știau că tata vorbea ungurește, și îl ironizau că-i **opincar**. Replica lui tata i-a surprins și redus la tăcere: ***mă voi radeți de un opincar când voi sunteți niște proști care nici Tatăl Nost, nici Credeul nu-l știți nici măcar în limba voastră!?*** Și tata le-a spus-o pe limba lor. Atunci, morarul, un bătrân înțelept, i-a rușinat, iar tinerii s-au făcut nevăzuți...

Era, cred, în 1941 când fratele Bubo Dumitru, și cumnatul Țolaș Nicolae au primit ordin de concentrare în armata lui Horthy. Țin minte, că eram cu sora Măriuța la muncă, în Toag-ul lui Lelencz, când fratele a venit să-și i-a rămas bun de la noi, și dus a fost, de nu l-am mai văzut! Eu, eram slugă la porcii grofului din Toag-ul lui Lelencz. Și tot m-am gândit de ce Regelui român nu i-a păsat de noi când ne-a abandonat la unguri?.

Cui să-i spun că, nici atunci și nici astăzi, guvernanților nu le-a păsat decât de ei! **Eu nu mi-am recăpătat** (după 1989 – n.n.) **nici car, nici boi, nici frații morți în război!**. Dar regele, nepăsător, a fost răsplătit „în pace și onor”, și după război, și

mai apoi. Sluga de ieri, cu pensie de 630 de lei, la 93 de ani, încă plătește și astăzi ca bir *taxe și impozite*, regele de ieri și *duda* de astăzi, sunt scutiți! Nedreaptă lume!. Eu, simt că am fost și sunt trădată, el se fălea, la Moscova, cu medalia *Victoria*. Victoria în nici un caz nu a fost a noastră, a celor mulți și umiliți. Pentru pensia lui viageră, am dat cu sapa de mi s-au bătut palmele și mi s-a încovoiat spinarea. Și mulțumesc numai bunului Dumnezeu că mă mai ține. Mai cu una bună, mai cu speranță. Dar nimic nu doare mai tare ca nedreptatea care ți-o fac ai tăi.

Bine, dacă atunci, sub unguri, n-am avut nici un drept, căci **toți trebuia să fim unguri**, acum ce vină mai avem?. Atunci, o învățătoare din Pir, ne-a preluat, în clasa a 5-a și ne învăța ungurește, cântând. Tinerii, printre care și tatăl tău (Moșincat Vasile – n. 1921 - d. 1988), făceau pregătire premilitară (levente), apoi au fost duși la munci grele în Ungaria. După ceva vremea a fost dus în **lagărul de muncă** din Ungaria (iar în livretul militar nici măcar nu sunt menționate oțelăriile din Ungaria unde a lucrat din greu). Nu i s-a dat nici un drept, nu a primit nici un pengö pentru munca prestată. Și după doi ani de muncă la Horthy, ca să scape de ironiile ungarilor la adresa *opincarilor* și-a făcut încălțăminte cu talpă de lemn. Țsta-i adevărul nescris. Dar ei, ungurii, chipurile, au suferit sub români. Numai cine nu știe poate să spună și să scrie prostii. Tot timpul s-au ținut cu nasul pe sus, degeaba”.

Cât adevăr cuprinde relatarea mamei mele am încercat să-l probăm cu documente de arhivă. Dovezi indubitabile, consemnate și de comisia mixtă româno-maghiaro-germano-italiană, după cum reiese și din cuprinsul acelorora pe care le analizăm sau/și pe care le reproducem în continuare¹⁴⁸. Cât n-au

---

¹⁴⁸ AN-DJBh, fond *Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 101/1940/1944, f. 234. Declarație, Subsemnatul Lucian Ioan a Mariei, român, 32 de ani, născut în comuna Borod, județul Bihor, căsătorit, fără copii, declar: În comuna mea natală, căzută în teritoriul cedat Ungariei la 5.IX.1940, am stat până în noaptea de 7/8.V.1942, când, și la care dată am fugit în România din următoarele motive: Am fost înfometăți și persecutați de către autoritățile

reușit iredențiștii să facă prin acțiuni de sabotare, subminare, umilire, batjocură¹⁴⁹ și acțiuni subversive au întregit prin

---

administrative și polițienești maghiare. Ni s-a luat de către armată toate alimentele ce le-am avut, ca: grâu, secară, cartofi, cănepă, deși cumpărate le aveam. Am fost puși la cele mai grele corvezi, la astupatul tranșeelor făcute de români înainte de cedare. Am fost încontinuu batjocoriți și huiduiți. Ni se adresau întotdeauna cu cele mai triviale expresiuni, spunând că suntem „büdös oláh”, arătându-ne chiar cu degetul. Ni s-au ridicat bonurile cu care trebuia să ne prezentăm la Primărie pentru a primi alimente, ca: ulei, zahăr, unsoare, de care nu ni se mai dădea. În ultimul timp ni s-au dat câte 4 kg făină de orz pentru un om pe lună. Aceasta îmi este declarația ce o dau, susțin și semnez.

¹⁴⁹Idem, dos. 147/1942, f. 34. Subscrisul Zaha Eugen, de profesie elev de liceu, fost cu domiciliul în comuna Bobota, județul Sălaj, născut în anul 1924, de religie română-unită și origine etnică română, fiul lui Grigore, și al Tereziei Pop, necăsătorit, având avere 1/3 dintr-o casă și dependențe, 1 moară pe apă și 10 iugăre de pământ arabil, calitate bună, în valoare de 500000 lei, declar următoarele asupra cauzelor refugerii mele din Ardealul aflat vremelnice sub supunerea guvernului maghiar. M-am refugiat singur în România în ziua de 29 iulie 1942 din cauza persecuției și batjocorei la care m-a supus regimul unguresc. În ziua de 5 decembrie 1941 a fost executat la Budapesta fratele meu Zaha Nicolae de 25 ani, croitor de meserie. Numitul a plecat de acasă la Cluj după stofă, în ziua de 21 noiembrie 1941, spunându-ne că în cazul că nu va găsi stofă la Cluj se va duce la Oradea. Nu am mai avut nici o veste despre dânsul de la plecarea de acasă până în ziua de 12 decembrie 1941, când Primăria comunei Bobota ne-a încunoștințat că a fost avizată din Budapesta că fratele meu a fost executat, fără a ne comunica motivele executării. M-am interesat de soarta lui la Consulatul Român de la Oradea, însă acesta n-a întreprins nici un demers în această chestiune, spunându-mi că numai pentru spionaj poate fi executat cineva. După executarea fratelui meu, la vreo lună ni s-au trimis prin poștă: pălăria, centura și un creion chimic. Odată cu comunicarea oficială că a fost executat, am primit și o scrisoare de la dânsul, în care ne spunea că peste 5 minute va fi executat la moarte pentru o mică greșeală, fără să arate în ce constă greșeala, și fiindcă călăii voiesc să-l arunce ca pe un câine în groapă, la stăruința lui i-au permis să-și plătească un preot catolic și să-și cumpere sicriu. După această scrisoare am dus o copie la Consulatul Român din Oradea, fiindcă în scrisoare erau dispozițiuni pentru caz de moarte, referitoare la averea sa, fiind căsătorit și având soția gravidă. N-am putut aduce scrisoarea. Pe preotul Trufașiu Virgil din Bobota, în urmă cu vreo 2 săptămâni, călătorind cu trenul la Carei unde i se găsea soția bolnavă în spital, l-au dat jos din tren într-o stație 2 ofițeri unguri care erau beți. Încă în

teroare¹⁵⁰, înfometare și brutalitate după ruperea Ardealului în perioada 1940-1944¹⁵¹, cu complicitate internațională. Raportul

---

anul trecut, nu-mi amintesc precis dacă aveam preot sau nu, fiindcă câțva timp am fost fără preot întrucât cel titular se refugiase în România, zvonindu-se că Ardealul cedat revine din nou României, aproape la toate bisericile românești, îndeosebi la cele care se găseau pe lângă șoseaua națională, s-au făcut săpături punându-se probabil explozibil, deoarece se vede și la biserica din Bobota, la partea dreaptă a peretelui un buton lung de vreo 10 cm. Minarea s-a făcut de către soldații unguri, [atunci] când s-a făcut și minarea podurilor de pe șosele. Premilitarii români sunt bătuți și batjocoriți fără nici un motiv. Comuna are o populație de 3000 persoane, din care vreo 40 persoane sunt unguri. Până în prezent s-au refugiat vreo 100 persoane și în fiecare zi se refugiază tot mai mulți. S-au luat măsuri de către autoritățile ungare ca în comunele unde este și populație ungurească să se facă slujba în ungurește, astfel și în comuna Dindești, județul Sălaj. Acest lucru mi l-a spus preotul nostru Trușașiu Virgil, care voia să se mute în acea comună, însă văzând măsura luată și-a revocat cererea. Afirmatiunile de mai sus le pot dovedi cu Fanca Traian, refugiat din Bobota, apoi cu Grama Vasile, primar, Ciocioian Nicolae, Husti Vasile, rămași în comuna Bobota. Declarație dată în fața judecătorului delegat, Zaha Vasile.

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 125. Subsemnatul Cismaș Gheorghe, născut în Câmpanii de Sus în anul 1901, agricultor român, căsătorit, cu 3 copii, în prezent refugiat, declar următoarele privitor la refugiu. Până la refugiul, din ziua de 13 septembrie, anul curent, am locuit stabil la Salonta, unde eram împrumutat cu 10 iugăre de pământ arabil și unde aveam în Str. Șercad nr. 12 gospodăria mea, constând din casă, grajd și alte unelte necesare gospodăriei. Armata ungară, de la intrarea ei în comuna noastră, ne făcea continuu percheziții, ne înjura și ne maltrata. Astfel, în ziua de 13 septembrie, anul curent, au venit mai mulți soldați unguri în casă la mine, care au voit să-mi ia nevasta ca să-și bată joc de ea. Intervenind în apărarea nevestei, am fost pălmuit. Plecând de acasă după treabă, soldații unguri au încercat din nou să-mi ia nevasta de acasă, care văzându-se în pericol a început să strige și numai atunci au lăsat-o. Văzând acest lucru și amenințările soldaților, [că] de ce n-am plecat în România, am hotărât să fug, trecând frontiera în ziua de 13 septembrie, anul curent, împreună cu soția și 3 copii, lăsându-mi acolo toată averea în valoare de 200000 lei. Aceasta-mi este declarația pe care am dat-o în fața Comisariatului de Poliție.

¹⁵¹ *Idem*, dos. 147/1942, vol. IV, f. 1. Subscrisul Plotina Gavril, de profesiune agricultor, fost cu domiciliul în comuna Lunca Vișagului, județul Cluj, născut în comuna Lunca Vișagului, județul Cluj, în anul 1929, de religie română-unită și origine etnică română, fiul lui Nicolae, de religie română-unită și origine etnică română, și al Marici, de religie română-unită

căpitanului Popescu Valerian, către Secretariatul de stat al armatei, redă câteva aspecte privitoare la activitatea sa în Comisia mixtă germano-italo-română de cercetare a atrocităților comise de unguri în zonele Brașov, Sibiu, Târgu Mureș, Cluj, Oradea și Arad. De remarcat atitudinea binevoitoare și atentă față de declarațiile făcute de unguri, care aveau de făcut plângeri minore, comparativ cu cazurile grave semnalate de români și care trebuiau triate conform criteriului "cele bine confirmate"¹⁵², cerându-se numai cazuri grave de schingiuire. Într-o astfel de împrejurare „populația refugiată a rămas nemulțumită întrucât majoritatea nu a putut să-și exprime nemulțumirile”¹⁵³. De la Arad Comisia a fost însoțită de ministrul Davidescu la Cluj, pentru a cerceta cazurile de la

---

și origine etnică română, necăsătorit, declar următoarele asupra cauzelor refugierii mele din Ardealul aflat vremelnic sub supunerea guvernului maghiar: M-am refugiat împreună cu frățiorul meu Ioan, de 11 ani, în ziua de 28 iulie 1942 din cauza foametei și mizeriei. Noi suntem orfani de mamă, și fiindcă tata s-a recăsătorit, nu avem cine să ne îngrijească și eram lăsați pe drumuri. Vroim să ne facem copii de trupă. Pentru motivul că am lipsit de la instrucția premilitară (levente), într-o duminică am fost bătut de către jandarmii din comuna Traniș. Românii sunt persecutați și injuriați de către populația civilă maghiară. Am fost supuși unui regim de înfometare, distribuindu-ni-se numai 3,½ kg [de] făină la lună de persoană, fără a ne putea procura alte alimente (ca unsoare), carne, orez, porumb și altele. Granița trece prin comună, și la unguri au rămas 40 [de] case. Biserica a rămas la români. Deși toți locuitorii sunt români, învățătorul, unul, este ungar, și unul român, iar în școală se predă în limba maghiară. Locuitorul Pașcalău Gavril, fost primar, când au venit ungurii, a fost bătut grav, fiind spânzurat cu capul în jos, de grindă, iar cu cleștele i-au tras părul din cap jandarmii unguri din comuna Bolog, pentru motivul că s-a exprimat că ungurii sunt răi, iar românii au fost buni. Au mai fost băuți: Pașcalău Ioan, Negru Gavril, fără nici un motiv. Notarul comunei este ungar, Fekete Nicolae. Din totalul de circa 200 [de] persoane care au căzut în Ungaria, și care toți sunt români, s-au refugiat până în prezent peste 30 [de] familii, iar averea celor care s-au refugiat a fost luată de armata ungară și muncită de aceasta. Dovada afirmațiilor o pot face cu: Plotina Ioan, fratele meu, Mățiș Nicolae, Merca Teodor, refugiați, și cu locuitorii din comună, rămași în teritoriul cedat.

¹⁵² A.M.R., fond 948, dos. 486, f.2

¹⁵³ *Ibidem*, f.3

Mureșenii de Câmpie, Trăznea, Zalău, Ip, Huedin. La Arad și Timișoara fiind sosiți foarte mulți refugiați, li s-au luat doar unora declarații. Problema era că declarațiile erau plimbate pe la diverse autorități, iar altora nu li s-au luat defel, fiind băgați în seamă „în special schingiuirile și răniții grav”¹⁵⁴. În fața Palatului Culturii din Arad au fost adunați o parte din intelectualii refugiați, martori ai masacrelor de la Trăznea, Marca, Zalău, Ip, Huedin și Oradea. Au fost prezentați Comisiei cazuri de barbarie: „funcționarul Sărățeanu Alexandru căruia i s-au smuls unghiile, părintelui Onofrei din Cluj căruia în trei rânduri i s-a pus lațul spânzurătorii în jurul gâtului”¹⁵⁵. Mărturiile românilor au fost confirmate și de nemții refugiați din calea furiei ungurești, descriind și ei ororile la care au fost obligați să asiste. Nu s-au putut prezenta toate cazurile din cauza faptului că membrii Comisiei erau grăbiți spre Viena și Budapesta.

S-au predat Comisiei, la Arad, pentru ministrul german și italian **două albume mari de fotografii ale trenurile de refugiați!** Pentru că respectiva Comisie s-a arătat foarte interesată de atrocitățile grave, dar fiind grăbită, căpitanul român propunea „înființarea unui birou care să centralizeze toate atrocitățile ungurești. Să adune toate cazurile noi pentru a nu fi surprinși cu o documentație redusă”¹⁵⁶.

Cum au fost tratați românii rămași la vetrele lor rezultă din aspectele pe care le relatăm în continuare¹⁵⁷. Numitul

---

¹⁵⁴ *Ibidem*

¹⁵⁵ *Ibidem*, f.4

¹⁵⁶ *Ibidem*

¹⁵⁷ AN-DJBh, fond *Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dosar 101/1940/1944, f. 206. Blaga Maria, declara în fața comisiei, pe data de 28 octombrie, că s-a refugiat „pentru a urma studiile mai departe în România, fiind elevă în clasa a V-a Liceul Industrial, terminând patru clase la Liceul Industrial „Domnița Ileana”, căci în Ungaria era imposibil de urmat datorită rețelilor tratamente ce fac ungerii cu românii. Părinții i-am lăsat în comuna Tărian. Am plecat cu consimțământul părinților. În comuna Tărian, pe când eram la o verișoară a mea, se afla o unguroaică care și-a trimis fiul să caute o broască. Băiatul a adus broasca și a aruncat-o pe mine, zicând că așa trebuie făcut cu olahii (valahii – n.n.) și că toți olahii care au mai rămas [trebuie] să se ducă după

Lucian Ioan a Mariei, român, 32 de ani, născut în comuna Borod, județul Bihor, căsătorit, fără copii, a declarat următoarele: ”În comuna mea natală, căzută în teritoriul cedat Ungariei la 5.IX.1940, am stat până în noaptea de 7/8.V.1942, când, și la care dată am fugit în România din următoarele motive: Am fost înfometați și persecutați de către autoritățile administrative și polițienești maghiare.

Ni s-a luat de către armată toate alimentele ce le-am avut, ca: grâu, secară, cartofi, cânepă, deși cumpărate le aveam. Am fost puși la cele mai grele corvezi, la astupatul tranșelor făcute de români înainte de cedare. Am fost încontinuu batjocoriți și huiduiți. Ni se adresau întotdeauna cu cele mai triviale expresiuni, spunând că suntem „büdös oláh” (români împuțiți-n.n.), arătându-ne chiar cu degetul. Ni s-au ridicat bonurile cu care trebuia să ne prezentăm la Primărie pentru a primi alimente, ca: ulei, zahăr, unsoare, de care nu ni se mai

---

alții care au fugit [deja]. În comuna Sântianoș (Sântion – n.n.) doi soldați unguri s-au dus la locuitorul român Tiponuț, în timpul nopții, și au așezat întreaga familie după vârsta membrilor [ei], împușcându-l pe Tiponuț în cap. În acest timp, soția și fetele au reușit să fugă pe fereastră, ascunzându-se în porumb. Apoi l-au împușcat și pe un fiu al acestuia. Ambii au fost duși la spital, unde au murit în chinuri grozave. Aceasta pentru singurul motiv că este *olah*, zicând că așa vor face cu toți românii, [ca] să nu mai rămână picior de valah. În comuna Tărian, pe învățătorul Oros Ioan, când i-au făcut percheziție autoritățile maghiare, un detectiv l-a strâns de nas oprindu-i respirația și chinuindu-l, punându-i în vedere să plece, că la unguri nu va mai domni ca la români, și l-au tratat în așa fel, până a fost silit să plece din comună. Lui Varga Balaj, din comuna Tărian, i-au spart toată casa, făcând-o zob. S-a dus la preotul maghiar, care mai înainte a spus că dacă ungurii vor face ceva românilor, [aceștia] să se ducă să-i aducă la cunoștință. Acesta i-a adus cazul său la cunoștință și răspunsul preotului a fost, zicându-i că prea puțin i-au făcut ungurii lui, că ei destul au suferit de la români. Blaga Maria și-a încheiat declarația cu următoarele : PS – Când au intrat trupele maghiare în comună, o femeie maghiară conducea porcii săi cu un steag tricolor românesc. Pe femeie o cheamă Varga Ana. Românca Urs Maria a întreat-o „așa a ajuns tricolorul român?”. Varga Ana i-a *răspuns că acest steag este bun numai pentru a speria porcii cu el, și că are să-l incalțe ca obiele toți ungurii, acest steag tricolor român.*

Intelectuali bihoreni expulzați în vagoane de bovine la Curtici, 1940
In vagon, cu cruce, PS Nicolae Popoviciu

dădea. În ultimul timp ni s-au dat câte 4 kg făină de orz pentru un om pe lună”¹⁵⁸.

Este bine cunoscut faptul că după Marea Unire „regele țărănilor,, s-a ținut de cuvânt și a împrumutat motiile colonizați¹⁵⁹ în județele Satu Mare, Sălaj și Bihorîn satele:

---

¹⁵⁸ Idem, dos. 101/1940/1944, f. 234

¹⁵⁹ DECRET nr. 3.610 din 23 iulie 1921 privind aprobarea Legii pentru Reforma agrara din Transilvania, Banat, Crisana si Maramures, Emitent: Parlamentul, Publicat în Monitorul Oficial nr. 93 din 30 iulie 1921. ART. 113 Întreaga opera-ție a colonizării regiunilor având populație rară în înțelesul legii de față e încredințată Casei centrale a împrumutării, care ia măsurile necesare pentru alcătuirea de sate noi, sau mărirea celor existente.

ART. 114 Casa centrală a împrumutării determină localitățile în care urmează a se face colonizarea, stabilind, potrivit cu nevoile locale și cu dezvoltarea viitoare, numărul loturilor ce pot forma rezervele, vetrele de sat, porțiunile pentru sporirea vetrelor și izlaturilor comunale înființate, loturile pentru școală, diferite așezăminte de interes public și execută lucrările necesare.

Avram Iancu, Livada de Bihor, Mihai Bravul, Ianculești¹⁶⁰, Marna, Scărișoara Nouă, Horea, Lucăceni¹⁶¹, Dacia, Decebal, Păulian, Traian, Lazuri, Gelu, Baba Novac, Tiream, Rădulești și altele.

Todea Roman, de 44 de ani, domiciliat în comuna Horia, județul Sălaj, în numele celor 547 de oameni refugiați din acea comună declara la punctul de trecere a frontierei de la Ciumeghiu, Bihor, la 1 noiembrie 1940, următoarele: „În ziua de 21-22 octombrie, anul curent, s-a prezentat în comuna noastră un general, împreună cu un colonel, care ne-au luat la întrebări, că cum merge treaba pe la noi și ne-au întrebat cum de ne-am gândit să rămânem în Ungaria [ori să plecăm]. Dar noi am văzut că numai așa ne întreabă, ca de formă. Noi atunci am spus că voim să mergem în România, că noi nu mai putem suporta mizeria pe care o maltratează cu noi autoritățile maghiare. Atunci ei ne-au spus că putem să stăm în Ungaria, însă ei nu garantează pentru avutul și viața noastră și cu asta domnii au plecat spunându-ne că vom primi ordin când vom pleca. Și a treia zi a venit colonelul la noi și ne-a pus să iscălim

---

¹⁶⁰ Satul a fost înființat în anul 1925 de către 99 de familii venite din Munții Apuseni, din județele Cluj, Alba și Turda, din vestitele localități Alba Iulia, Albac, Horea, Arada, Scărișoara și altele. În total însumau 520 de persoane. Având în vedere că pe lângă bunici, familiile tinere aveau mulți copii, în medie între șase și opt, în anul 1940 comunitatea număra peste 700 de locuitori. Sătenii întemeietori ai satului au primit 12 iugăre de pământ în hotar și 24 ari loc de casă.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 213. Gașpar Ioan din colonia Lucăceni „Declar că m-am refugiat pentru că ungerii au venit și ne-au luat tot ce am avut: bucate, vite, haine și casele le-au dărâmat, iar dintre noi, care nu au fugit, i-au luat la bătaie. O femeie care venise mai târziu de la moară (din Carei), au găsit-o în cale [și] au omorât-o. I-au dat cu furca în cap, și după ce au văzut că nu a murit, îndată i-au dat și cu un cuțit în gât. Și după ce a murit, au luat-o și au tras-o până acasă la ea și au pus-o în patul ei. Numele femeii este soția lui Babici Ioan. După aceea, am mai primit o bătaie în Carei [de la] niște hamali, care ne cunoșteau că suntem români. Noi, după ce am scăpat de la ei, ne-am ascuns la un român din Carei. Pământul [pe] care l-am primit ca colonizat, a rămas cu porumb pe el în valoare de 40000 lei și casa cu grajdul în valoare de 200000 lei”.

un tablou în alb, că părăsim țara fără să ne scoată ei, și când vor veni actele, gata putem să plecăm imediat. Noi ne-am și pregătit pentru plecare. Motivul care ne-a pus la această cale, să plecăm, este [că] văzând ce s-a întâmplat în comuna vecină Ianculești, pe[ste] care comună au venit vecinele comune ungurești, iar noi de frică pentru pățania pe care au petrecut-o ei, ne-am înfricat și ne-am pus de gând să plecăm, că și în ziua de 4 octombrie, anul curent, a venit la noi un civil cu numele Pecsî, care a făcut cu 2 grăniceri unguri percheziție în casele noastre, zicând că caută după arme. Însă la noi n-au găsit deloc [arme], decât beutură, pe care au băut-o și s-au îmbătat și au început a trage cu arma în geamurile bisericii, iar pe la ora șase seara au venit din nou trei soldați și mai mulți civili, care au început la spargerea ferestrelor de la casele noastre din comună. Soldații spărgeau, iar civilii luau tot ce găseau. Noi atunci am luat-o la fugă prin câmp, la o comună învecinată, unde aveam cunoscuți, iar unii care au rămas de n-au putut fugi atunci, imediat i-au luat la bătaie. Unul dintre noi, apărându-se cu ceva bătă, au venit jandarmii, care au adunat toată comuna și i-au luat din nou la bătaie pe ai noștri, care au avut conflict cu civilii mai-nainte, pe care i-au bătut atâta până au trebuit să declare că ai noștri sunt vinovați.

Eu fiind primarul comunei, am plecat cu toată comuna la comuna Sanislău ca să reclamăm cele petrecute, căci nu mai puteam sta în comună, lăsând obiectele primăriei în primirea grănicerilor, precum și mobilele mele. A doua zi am mers ca să le ridic, să le duc la gară, și unde nu am găsit nimic, nici ferestre, nici măcar la o casă. După aceea, [jandarmii] au venit la noi în comuna Sanislău, unde au auzit că ne-am ascuns noi. Atunci, la doi dintre noi, cu numele Traian Mateaș și Nicolae Bota, peste care au mers în casă și au strigat la proprietar să-i dea afară pe coloniștii pe care-i găzduiește, ca să beie sângele din ei. În acest timp au început să spargă geamurile, unde au intrat peste ei. Atunci, eu Traian Mateaș, am fugit și ne-am urcat în podul casei, de unde eram silit să sar jos. M-au prins doi unguri, care m-au bătut. După ce am scăpat l-au prins pe

Nicolae Bota, pe care l-au luat la bătaie. Dintre noi au rămas deținuți unsprezece, pe care i-a trimis la Penitenciarul Zalău, bătuți, de care nu mai știm nimic decât după cum am auzit că le-a promis că-i spânzură pe toți. Nouă ne-au rămas toate averile ce le-am avut, case, porumb, floarea soarelui, cartofi, au rămas toate neculese, ba de la unii au luat și vite și bucate. Aceasta este declarația pe care o semnez cu mâna mea proprie, în numele tuturor locuitorilor din comuna Horia. Mai adăugăm către declarația noastră că vecinii din comunele din apropiere ne-au dus la biserică toate lucrurile ce le aveam, ne-au luat taurii, vierii comunei și lemnele pregătite pentru casa pastorală, în valoare de 6000 lei, pe care le-au ridicat jandarmii din comuna Sanislău”¹⁶².

În primele ore ale zilei de 5 septembrie 1940, țăranii români au fost măcelăriți, în special cei care trăiau în aceste localități și alungați pur și simplu din sate¹⁶³. Ironizați că au plecat de bună voie, sau acuzați că au ascuns armele, steagurile iar pe cele ungurești refuză să le arboreze. În alte locuri salvați (cazul satului Rădulești), de preotul din satul Ghenci, care i-a îndemnat pe coloniștii români să se apere noaptea împotriva oricui ar fi îndrăznit să intre în sat pe timpul nopții, și i-a

---

¹⁶² *Ibidem*, f. 9

¹⁶³ *Ibidem*, f. 136. Subsemnatul Nistor Ioan, de ani 66, de religie ortodox, de profesiune plugar, fost cu domiciliul în Salonta, în Str. Emanuil Gojdu nr. 14, asupra celor întrebate declar următoarele: În anul 1928 am fost împrăștiat din partea statului cu 10 iugăre de pământ. Afară de acest pământ am mai avut în Salonta o casă, un grajd, 15 căruțe de fân, etc. Când au venit ungurii ne-au făcut percheziție de arme și de bani prin toată locuința și prin curte. Văzând că nu găsesc nici arme nici bani, m-au luat la bătaie împreună cu copiii mei, cu palmele și cu pumnii. Pe soție au blamat-o și au batjocorit-o cum au știut mai murdar. Din 14 septembrie, jandarmii unguri ne-au dat afară din casă și din comună, cu armele, spunându-ne să plecăm de pe locurile acelea căci nu mai avem ce căuta, căci destul am împuțit [pământul maghiar] 22 ani. Din proprietatea mea mi-am salvat 1000 kg grâu, haine, mobilele din casă și 7 vite. Tot ce mi-a rămas acolo se evaluează la 100000 lei. Acum am rămas fără casă și stau cu familia mea pe câmp, la 2 km de graniță. Aceasta declar, susțin și semnez propriu.

avertizat pe unguri că nu au ce căuta la coloniștii români. Fetele și femeile se ascundeau ziua prin lanurile de porumb ca să fie la adăpost de înfierbântatele minți dezlănțuite de teroarea ungurească.

Despre evenimentul petrecut în colonia Ianculești preotul Gheorghe Munteanu a lăsat o declarație tulburătoare, document păstrat în arhiva bisericii din sat, arătând starea românilor din localitate după criminalul Diktat nazisto-fascisto-horthyst de la Viena, din 30 august 1940. „După cedarea Ardealului, eu și familia mea, în baza ordinului Prea Sfințitului Episcop, am rămas în localitate, în mijlocul credincioșilor mei, pentru a-i îmbărbăta și pentru a le aduce o mângâiere, a le insufla încredere în lupta pentru păstrarea credinței strămoșești și în Neamul nostru Românesc. Dar după ce armata fascisto-hortystă a intrat în Carei, în primele zile din luna septembrie 1940, eu și alți români din Ianculești am fost ridicăți de jandarmii unguri, cu pană de cocoș la pălărie și am fost duși la Comandamentul Jandarmeriei din Carei.

Soția mea a fost alungată din casa parohială, apoi bătută cu sălbăticie. Nu s-a ținut cont că este femeie și mamă. După trei zile am fost eliberați. Când am ajuns în Ianculești, am găsit satul devastat de bande de huligani unguri din Carei, Tiream, Petrești, Sanislău, Ciumești, împreună cu alții veniți din Ungaria care au terorizat prin bătăi sălbatice sătenii. Au fost sparte toate geamurile caselor, la unele le-au scos și ușile, apoi au desfăcut gardurile, au furat tot ce găseau: haine, cereale, animale și păsări. La stogurile de fân din grădini le-au dat foc. Era un coșmar apocaliptic. Biserica a fost pângărită cu fecale umane și animaliere, au spart geamurile și ușa de la intrare, apoi băncile și iconostasul.

Acele bande veneau noaptea, plini de băutură și ură animalică, dansau în jurul focului și cântau cântece revanșarde antiromânești. În fiecare noapte se trăgeau focuri de armă asupra oamenilor care circulau prin sat. Mulți români au fugit în câmp împreună cu familiile și copiii pentru a nu fi uciși. Cei care erau prinși, indiferent că era femeie sau bărbat, erau

dezbrăcați la pielea goală, fiind bătuți până își pierdeau cunoștința, după care erau aruncați în șanțuri. Aceeași ură se manifesta și asupra învățătorilor și a profesorilor. Fasciștii-hortyști urmăreau ca românii din sat să nu aibă conducători.

În zilele de 11, 12, 13 octombrie 1940, o haită mare de unguri-hortyști din Carei, condusă de preotul reformat, înarmați cu puști, pari, furci, securi, lanțuri și alte corpuri contondente, însoțiți de jandarmi, au rănit 26 de români din care doi au murit pe loc. În ziua de 15 octombrie 1940, o trupă de jandarmi însoțiți de huligani unguri din Carei, s-au deplasat în satul nostru. I-au scos în stradă pe toți românii în centrul satului, apoi i-au încolonat pe patru rânduri. Cei răniți au fost puși pe târgi improvizate, apoi au fost conduși pe jos 7 km până la gara din Carei, urcați în vagoane de vite și expediați spre frontiera cu România. La plecarea noastră din sat nu am avut voie să luăm nimic. Totuși unii dintre noi am pus alimente și apă. Nu am putut nici să-i îngropăm pe cei care au fost uciși.

Până la frontiera cu România, dintre cei răniți au mai decedat patru persoane. Să vezi și să nu crezi: la gara din Carei am fost învinovați că ne-am răsculat împotriva ungarilor și că nu am vrut să predăm armele și munițiile pe care le dețineam precum și că am ascuns drapelele românești, iar cele ungurești le-am ars și nu am vrut să le arborăm. După alungarea noastră, în casele noastre au fost aduși din Ungaria cetățeni unguri din formația paramilitară „Vitez Rend” (din „Ordinul Vitejilor”). Dealtfel, satul nostru în perioada 1940-1945 a fost numit „Vitez Telek” („Satul Vitejilor”).

Mărturia preotului din Ianculești este confirmată și de alte declarații, ca de pildă aceia a unui învățător din satul vecin, Vezendiu. Podină Dumitru, pe 27 octombrie 1940, declara că, fiind demobilizat, a plecat acasă să-și ridice hainele și cărțile ce le avea pe acolo. N-a voit să rămână prea mult timp, dar datorită faptelor pe care le-a văzut, s-a hotărât să rămână până putea sta. În acel timp s-au întâmplat lucruri, „pe care nu vi le declar ca să zic că sunt revoltat, doar numai realitatea ce am văzut-o cu ochii. În zilele de 11-12-13 octombrie, anul curent, a fost

devastată colonia Ianculești. [Ungurii] au distrus totul, până și ultimele haine le-au furat. După părerea mea [acțiunea] a fost făcută cu știrea autorităților, deoarece [acestea] crezând că coloniștii se vor opune la [cei] vreo 130 [de unguri]. După atacul [dat] de civili au sosit și domnii jandarmi și un comisar de salvare de la Carei, un medic, pentru a-i interna în spital pe cei răniți dintre ai lor. N-a fost de ajuns [că] coloniștii au stat la noi în comună 4 zile, [ci] când s-au dus la Carei să-și scoată permisie, acolo au fost închiși și bătuti. După acele zile [ungurii] au continuat cu atacurile asupra comunelor din jur, încât [oamenii] au stat în alarmă și stau și azi în toate nopțile. Comunele [sunt] curat românești și nu e voie să se învețe românește, [ci] numai ungurește. Din acest motiv învățătorii și-au dat demisia, și au fost numiți [alții] de la Debrețin. Dacă mergi [undeva], trebuie să stai cu ochii în patru, deoarece în orice moment poți fi prins de gât și dus la Poliție. Pentru ce? De limba română, nici vorbă”¹⁶⁴.

Și asta a fost doar începutul atrocităților, la frontieră, în primele zile ale ocupației. Ce a urmat la Ip reiese din declarația dată de Hogbila Gheorghe, învățător timp de trei ani în comuna Cerâșa, județul Sălaj. Acesta s-a refugiat deoarece nu știa ungurește, ori limba română nu se mai folosea nici la școală și nici la biserică. Unii dintre morți au fost îngropați cu preoți unguri, în timp ce altora li s-a interzis și folosirea clopotului! Învățătorul declara că a plecat și pentru faptul că „am fost **îngrozit de măcelul întâmplat în ziua de „Ziua Crucii”, unde ungurii au omorât peste o sută cinzeci de persoane**, între care au fost și copii de la etatea de trei săptămâni. Cazul a fost în comuna Ip”¹⁶⁵. Averele sa în valoare de 35400 lei a vândut-o pentru suma totală de 7000 lei. Acest episod este confirmat și de o altă declarație dată de Tegriș Gheorghe, din comuna Marca¹⁶⁶, care confirmă numele românilor din sat

---

¹⁶⁴ *Ididem*, f. 13

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 211

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 1, Astăzi 24 octombrie 1940, se prezintă în fața noastră domnul Silaghi Ioan, în vârstă de 25 ani, născut în comuna Marca, județul Sălaj, și

---

domiciliat în aceeași comună până la data refugiului său, întâmplată în ziua de 6 octombrie 1940, când grație unor împrejurări fericite, prin escaladarea unui geam a reușit să scape din arestul maghiar, deoarece [spune el] am fost ținuți închiși 9 zile, în care timp nu ni s-a dat de mâncare decât o singură dată pe zi, și atunci din mâncarea adusă de la locuințele noastre, în cantitate foarte redusă. În închisoare am fost un număr de 13 persoane, sub motivul că suntem legionari. Din totalul de 13, am reușit ca să fugim 2, și anume, subsemnatul și Olar Ioan, în etate de 50 ani, cantor al bisericii din acea comună. Domnul Olar a reușit să evadeze complet dezbrăcat. Jandarmii unguri, împreună cu armata maghiară au luat la bătaie pe toți locuitorii satului, pentru ca să-i restituie pe fugari. Mai grav dintre toți, a fost bătut Agrinaș Vasile, care a reușit să scape din mâna maltratorilor fugind pe geam. Ceilalți 11 rămași în închisoare au fost transportați legați în direcție necunoscută. Subsemnatul am reușit să ajung pe teritoriul român prin păduri, după un drum de 2 săptămâni. Hainele ce le am pe mine în prezent mi-au fost date de autoritățile române, deoarece eu am reușit să scap numai în albituri și desculț. În timpul când am fost la închisoare, am fost ținuti acolo sub motivul că suntem legionari și suntem „de-ai lui Hitler”. Soldații unguri înjurau pe Hitler, spunând că ei nu ascultă de nimeni alții, decât de italieni. În ziua de 16 septembrie 1940, Regimentul 33 Honvezi, care forma armata de ocupație, după ce a jefuit toată comuna, a împușcat mortal 5 români, și anume: Cosma Pop Ștefan, Pop Ioan, cioban, Șumălan Ioan, Balota Ioan și Balota Ilie. În afară de aceștia, au fost grav răniți încă, Chișmanci Ana, care a fost împușcată pe sub claviculă cu 2 cartușe și Soponea Teodor din comuna Cosniciu de Jos. Din populația minoritară au fost omorâți următorii: Vaslavici Ioan împreună cu fiica lui, sub motivul că sunt de rasă germano-slovaci. În același timp, pentru satisfacerea poftelor de jaf, au fost omorâți și evreii Frid Marton și Frid Ițic, chiar în locuințele lor, după ce au fost jefuiți de toți banii. Alte omoruri au fost săvârșite de către armata maghiară în comuna Cosniciu de Sus, unde au fost împușcați 13 persoane, dintre care 4 au fost măcelărite cu baionetele, între acestea [fiind] și o femeie, care a fost legată de cal și târâtă prin comună până a murit. Numele acestor persoane este: Biriș Vasile, de 55-60 ani, Roșan Vasile, de 55-60 ani, frate cu primarul din acea comună, Jurcuț Alexandru de 34 ani, Costălaș Dumitru de 50 ani, împreună cu soția sa, Nișcaș Gheorghe de 48 ani. Numele celorlalte persoane nu-l știu, deoarece erau din comuna vecină cu mine și nu-i cunoșteam pe toți. Șase dintre aceste persoane au fost împușcate în curtea Primăriei, unde au fost lăsate până a doua zi, când s-a permis familiilor lor să le ridice și să le înmormânteze fără nici o ceremonie și fără preot. Hârte Gavrila a fost împușcat în pădure, Jurcuț Alexandru, pe stradă, iar celelalte persoane au fost omorâte [acolo] unde au fost prinse. Și aceștia au fost înmormântați fără nici o ceremonie, nepermițându-se să fie adus preotul și să fie înmormântați

omorâți pe motivul că „sunt români”, iar în Ip, „i-au omorât aproape pe toți românii, îngropându-i într-o groapă de var”¹⁶⁷.

Confirmarea atrocităților ungurești rezultă și din declarația dată de un contabil din Nușfalău, dat afară din serviciu căci nu știa ungurește. Tegreșiu Pavel mai avea știință în afară de cazurile de la Ip, și de următoarele cazuri: „În comuna Nușfalău, la intrarea trupelor maghiare, mergeau spre casă, la comuna Șumal, 11 persoane, [adică] 9 bărbați și 2 femei. La ieșirea din comună au fost jefuiți de bani, batjocoriți și persecutați, duși între comuna Nușfalău și Zăuan unde i-au omorât, lăsându-i dezbrăcați complet. Dintre oameni, majoritatea au fost din comuna Șumal, județul Sălaj, 6 persoane au fost din comuna Almaș, județul Bihor. Sunt îngropați la gâtul morii domnului Hudea Nicolae. În comuna Cosniciul de Sus au mai fost omorâți 13 persoane, acuzate că au fost legionari. În comuna Cerâșa au fost executați 13 români, 4 jidani [și] 9 slovaci. În comuna Halmășd a fost împușcat primarul comunei, Moisa Vasile, pe motivul că nu știa să dea date precise despre persoana lui Druscaș Dumitru”¹⁶⁸.

Cazurile de la Trăznea, Moisei, Sărmaș ș.a. au fost reclamate și inventariate de Comisia mixtă romîno-maghiară-germană-italiană. Mastan Ioan, refugiat din cauza mizeriei din comuna Trăznea, tată a 2 copii, declara că n-a avut ce le da de mâncare copiilor. „Primim numai 3 kg de făină pe lună, din care nu putem trăi, și nici asta n-o primeam regulat. Dacă mergeam

---

după ritul creștin. După ce am fost arestați la școală, soldații unguri împreună cu ofițerii lor ne-au dezbrăcat pe toți de la brâu în sus și ne-au făcut percheziții corporale, confiscându-ne lucrurile de valoare, ca ceasornice, inele etc. și banii ce-i aveam asupra noastră. Astfel, de la cei 17 inși câți am fost arestați la școală, ni s-a luat suma de 200000 lei, fiind amenințați cu moartea, ținându-ne baioneta în piept și revolverul gata să tragă în noi în cazul când am fi refuzat să le dăm toți banii ce-i aveam. Am fost examinați foarte amănunțit, dacă nu cumva aveam tatuante pe corp vreo figură sau vreun semn, spunându-ne că avem mare noroc că nu avem nici un semn pe corp, căci altfel ne-ar fi împușcat imediat, făcând din noi „gardă de sânge” în loc de „gardă de fier”, fiindcă ținem cu românii din România.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 212

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 208

să ne plângem că nu putem trăi cu atâta făină, spuneau să mergem să ne căutăm. Dacă mergeam să cumpărăm din alte părți, și ne prindeau, atunci ne băteau, ne amendau și ne luau bucatele. Preot avem în comună, dar nu știu cum îl cheamă, primarul e ungar, Talkos Alexandru. Notarul, încă-i tot ungar. Învățători români nu avem în comună. În școală numai ungurește se învață [și] numai religia se învață românește, de către domnul părinte. Învățătorul românesc a fost împușcat de unguri, și preotul, împreună cu 75 de români, au fost chinuiți. Pe unii i-au împușcat, la femei le-au tăiat țâțele, pe copiii cei mici i-au tăiat în baionete. Casele le-au udat cu benzină, apoi le-au dat foc. A fost o jale la noi în comună. De la români s-a luat tot dreptul. Acuma ne-au dus 7 vite din comună, și le-au plătit cu 120 fileri kilogramul, cu un preț cu mult mai ieftin ca în piață. Ceea ce declar pot dovedi cu martorii: Lazăr Petru, Mastan Teofil, Giura Teodor”.

Câtă cruzime. Până și cadavrele au fost batjocorite, iar rudele umilite. Declarația cetățeanului Sotoc Dumitru, fost impiegat CFR la Odoreu, județul Satu Mare, dat afară din serviciu, arestat, bătut și apoi expulzat de către autoritățile maghiare, relatează despre uciderea cu bestialitate a primarului comunei Medieșu Aurit, de către soldații unguri. „În timpul cât am trăit sub regimul unguresc, am auzit de la un român din Medieșu Aurit că la venirea trupelor ungare, primarul din localitate fiind român, la intervenția boierului ungar Boroș din Medieșu Aurit, a fost ridicat noaptea de acasă și a fost schingiuit în mod barbar, tăindu-i-se nasul, urechile și scoțându-i-se ochii. Apoi [i-]a fost tăiat organul sexual și [i-a fost] pus în gură, și numai în zorii zilei a fost împușcat”¹⁶⁹.

Numitul Pușcaș Ioan, din comuna Cosnicu de Sus, județul Sălaj, care în fața comisiei de refugiați a declarat următoarele: „La intrarea trupelor maghiare, toți românii au fost duși pe câmp, unde ne-au aranjat în rând câte unul. Un frate al meu, în etate de 30 de ani, căsătorit, cu 3 copii, a fost împușcat în fața noastră și pe urmă au început să-i bată pe toți [românii].

---

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 7

Ne-au scos afară, pe urmă au trimis cadavrul fratelui meu la noi acasă ca să-l înmormântăm, fără să ne dea voie ca să tragem clopotele la biserică. În comună au împuşcat 16 persoane, pe care le-am îngropat fără preot, deoarece preotul ortodox a fost plecat”¹⁷⁰. Cazul este confirmat și de Soponea Teodor care declara că „am fost silit să plec de acasă, deoarece am fost împuşcat prin gât, în ziua de 16 septembrie 1940 și totodată am fost și împuns cu baioneta în burtă. După ce m-au împuns, am fugit printr-o apă. Așa am putut scăpa cu viață, iar în comuna vecină Cosniciu de Sus, au împuşcat soldații maghiari 16 oameni, iar în comuna Cerâșa, la fel, 8 oameni”¹⁷¹.

În ziua de 10 septembrie 1940, declara Mateș Ioan, din Sătmărel, că a fost ridicat de la locuință de jandarmii unguri, fără să i se spună motivul. A fost dus la postul de jandarmi, de unde a doua zi l-au dus la închisoarea Regimentului maghiar, fostă Cazarma nr. 87 Infanterie, unde a fost ținut 4 zile, după care a fost scos și purtat pe străzile orașului Satu Mare, în ziua de duminică, iar apoi dus la închisoarea Penitenciarului din Satu Mare, unde a stat 13 zile. În fiecare zi consecutiv a fost supus la interogatoriu de organele maghiare, punându-se următoarele întrebări: “Cine sunt legionarii în comuna respectivă? Ce legionari au? Cine are arme ascunse? Cine a făcut propagandă contra statului maghiar prin conferințe sau alte întruniri etc.” La toate acestea le-a răspuns că nu are cunoștință, deoarece a fost concentrat în tot timpul. Acest răspuns i-au adus mai multe injurii și la adresa poporului român, după care au „urmat în fiecare zi câte o serie de bătaie. În timp de 13 zile mi s-a dat de mâncare 100 grame [de] pâine pe zi și apă rece, iar din ziua de 23 și până în ziua de 27, fiind într-o cameră cu profesorul Herman Vasile, căruia i-a fost permis să mănânce mâncare rece de acasă, acesta o împărțea cu mine. În ziua de 10 septembrie am fost închis, iar în ziua de 13 septembrie mi-a născut soția care, după 2 săptămâni, a fost silită să se scoale din pat, venind ca să se intereseze de soarta mea.

---

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 214

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 12

Eu am fost forțat să părăsesc comuna după ce am fost eliberat. Pentru eliberarea mea a intervenit soția mea, dar cu condiția că voi părăsi imediat teritoriul maghiar. La plecare m-au obligat să semnez o declarație că plec de bună voie”¹⁷².

Marca Iosif, de 39 ani, de religie greco-catolică. Născut în anul 1903 în comuna Tiream, județul Sălaj, declara următoarele: „M-am refugiat din Careii Mari pentru motivul că am fost gardian public, și la data de 5 septembrie 1940 am fost dat afară din serviciu. De la data de 14 septembrie și până la data de 17 septembrie, anul curent, am fost deținut și bătut la Poliția din Careii Mari. Am fost bătut de șeful detectivilor, Eás Iosif și Matolci Alexandru. Pe cumnatul meu, Boca Ioan, din comuna Căpleni, județul Sălaj, l-au lovit în cap cu furcile și [l-au] împuns, murind în spitalul din Carei. L-au omorât pentru motivul că a fost român”¹⁷³.

Câte nume și prenume de vinovați identificați!. Culmea că mulți dintre aceștia au fost primii care s-au înscris ca *ilegaliști* în partidul comunist, instaurat odată cu venirea armatei sovietice. Mulți au revendicat și obținut pământurile cu care Horthy Miklos i-a reîmproprietat pe optanți. Expropriații de pe linia fortificată și-au recăpătat pământurile de la Horthy, deși le-au fost plătite de armată. Adică s-au ales și cu banii de la statul român și cu pământul!

Cine poate înțelege lacrimile mamei?

Se impune tuturor o cumințenie desăvârșită – recomanda ministerul de Interne, generalul David Popescu – pentru ca nu cumva, prin dezordine „să ajungem la situații mai grave, care ar putea pune în pericol existența noastră ca stat independent”¹⁷⁴. Aceste decizii nici nu au fost explicate și nici nu au fost înțelese de cei care au fost obligați a le suporta.

Iată de ce, studiul nostru are un caracter dublu **de recuperare a istoriei**, pe de o parte, și **de comemorare**, pe de altă parte. Totuși refuză să fie patetic, deoarece avem dreptul să

---

¹⁷² *Ibidem*, f. 8

¹⁷³ *Ibidem*, f. 207

¹⁷⁴ *Idem*, dos. 2/17861/1940, f. 88-89

stăm cu fruntea sus, să privim spre Europa, pentru că noi n-am făcut nimic potrivit istoriei normale. Totodată, ne exprimăm, și cu acest prilej, oprobriul față de crimele și barbariile comise de horthyști și aducem un omagiu de suflet pentru cei care au trăit toată grozăvia stăpânirii acestora în Ardealul vremelnic cedat, retrăindu-le sufletește strigătul de durere!

În chip sfidător, „fiul lui Horthy pătrunsese în oraș (Oradea 6 sept. 1940-s.n.), într-o mașină de lux, în care avea aparat radio. Radioul cânta marșul Ardealului compus pentru această intrare triumfală. Mașina lui era să calce un grup de unguri cari se îmbulzeau să sărute roțile. Calul alb al lui Horthy a fost cuprins de scârbă de atâtea sărutări băloase”¹⁷⁵. O judecată de valoare găsește întemeiată încheierea potrivit căreia în cei patru ani de ocupație și teroare ungară asupra Transilvaniei de Nord, pe cerul său n-au mai putut străluci stelele.

Multe s-ar putea spune despre comportamentul juridic al ocupantului horthyst, în perioada de opresiune 5 septembrie 1940-25 octombrie 1944, față de cetățenii săi minoritari (români și evrei) și despre atitudinea civică a ungarilor de rând. Documentele la care ne-am referit dezvăluie o seamă de realități incomode, pe care autoritatea horthystă le-a săvârșit și pe care urmașii săi trebuie să și le asume, ca pe erori ale istoriei, greu de rostit, dar mai greu de admis ca firești într-o societate civilizată. Drama celor siliți să-și părăsească vatra casei se desprinde din lectura declarațiilor acestora, este confirmată de rapoartele comisiilor mixte româno-maghiare și atestată de comisiile străine de verificare a abuzurilor semnalate.

---

¹⁷⁵ Tiron Albani, *Un petic de Asia în Europa*, Editura Diecezana, Arad, 1941, p.24. Ironia sorții făcea ca un evreu ungar, care a pregătit o potcoavă de aur pentru calul lui Horthy, să fie apoi dus și gazat la Auschwitz.

PRIGOANA BISERICILOR ROMÂNEȘTI SUB ADMINISTRAȚIE HORTHYSTĂ (1940-1945)

Al doilea război mondial a afectat întreaga populație din spatele frontului, viața cotidiană precum și mentalul colectiv. Războiul însemnând nu doar desfășurarea operațiunilor militare ci și suportarea greutăților, dificultăților existenței mărunte, aspecte considerate minore în raport cu marile evenimente ale istoriei. În condițiile războiului lipsurile populației au devenit tot mai mari, starea de spirit din ce în ce mai manifestă contra prelungirii acestuia¹⁷⁶. După Diktatul de la Viena Bihorul împărțit în două, situația este bine ilustrată de notele informative, rapoartele jandarmilor, după cum Ion Antonescu poruncise să se strângă dovezi. Ele pun în evidență nemulțumirile populației, atitudinea față de război, dificultățile și lipsurile materiale cu care se confrunta populația.

România nu a scăpat de amenințări la adresa integrității sale teritoriale, chiar după rapturile la care a fost supusă în 1940. Ambițiile teritoriale ungurești se suprapuneau peste programul propagandistic în care "interesele Ungariei se termină la Carpați"¹⁷⁷, după cum declara premierul ungar în iulie 1941. O declarație cât se poate de periculoasă, care atenta oficial la integritatea teritorială a statului român. Arbitrajul de la Viena nu a dat satisfacție deplină, nu a mulțumit pretențiile teritoriale ale guvernului horthyst la adresa României. Acesta a făcut tot posibilul pentru dobândirea întregului Ardeal. O metodă adoptată în acest sens de guvernul ungar a fost politica sa duplicitară. Conform unei informații de la legația maghiară din București, guvernul ungar avea o înțelegere secretă cu

---

¹⁷⁶ Pentru detalii vezi: Petre Țurlea, *Români și unguri 1940-2011*, Ed. Cartha-Graphic, Ploiești, 2011; Constantin Moșincat, Mircea Pașca, Situația și starea de spirit a populației din sudul Bihorului în note informative ale Legiunii de jandarmi Bihor (1943), în *Pietre de hotar*, vol. 4, Oradea 2004, p.65-68.

¹⁷⁷ A.N.I.C., *fond Direcția Generală a Poliției*, vol. 146/1940, vol. I, f. 273

"guvernul ungarilor liberi" din S.U.A., pro-anglo-american, pentru a putea efectua o manevră politică în cazul în care aliații ar ieși învingători din război¹⁷⁸.

Potrivit concepției diplomației de la București, campaniile antiromânești nu trebuiau să fie tolerate, nici de România, nici de țările partenere din cadrul Pactului Tripartit. La asemenea manifestări a reacționat și reprezentantul nostru la Berlin, Raoul Bossy. El raporta la 20 mai 1941 că a avut o întrevedere cu ministrul Schmidt, directorul Departamentului de Presă din cadrul ministerului de Externe german. Cu acest prilej, Bossy a remis lui Schmidt câte un exemplar din ultimele două numere ale revistei *The hungarian quarterly*, publicație revizionistă, editată în limba engleză. Diplomatul român protesta împotriva ponegririi revoltătoare și sistematice a statului și poporului român¹⁷⁹, precum și împotriva încercării horthyștilor de a câștiga simpatia englezilor prin calomnierea românilor. Sesizat de acest aspect Schmidt a recunoscut că pe fondurile feudalilor maghiari se continuă publicarea unor reviste revizioniste în limba engleză, foarte costisitoare, fapt care indigna și guvernul de la Berlin. Pentru a aplană conflictul guvernul german își exprima dorința sistării apariției unor asemenea publicații¹⁸⁰.

Pentru a contracara efectele unor interdicții impuse de cei care susținuseră politica revizionistă ungară, prin manevre de propagandă, Ungaria a reușit să își creeze nuclee puternice în statele neutre, acolo unde ideile puteau fi promovate mai liber și unde aveau un impact mai puternic asupra opiniei publice. Așa a fost și cazul S.U.A., atâta timp cât acestea s-au aflat în neutralitate. De altfel, însărcinatul cu afaceri ad-interim al României la Washington, Brutus Coste a elaborat raportul intitulat *Propaganda ungară în Statele Unite*¹⁸¹, pe care l-a

---

¹⁷⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), *fond 71/Ungaria*, vol. 102, f. 66

¹⁷⁹ *Ibidem*

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 46-53

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 47

expediat la București pe 21 februarie 1941. În document se sesiza faptul că în spatele întregii acțiuni antiromânești din Transilvania se afla guvernul ungar, mimând ca victimă. Paralel cu acțiunile oficiale ale guvernului și unor persoane particulare, sub coordonarea lui Otto von Habsburg, agitau steagul unguresc în toate mediile. Brutus Coste sublinia în notele sale informative că în străinătate se "militează în fond pentru o formulă de Ungaria Mare"¹⁸² în care arhiducele Otto von Habsburg era prezentat drept "rege al Ungariei"¹⁸³. Desigur că mediile germane erau mai tare iritate de faptul că arhiducele propunea reînvierea unității Imperiului Austro-Ungar sub forma unui stat federal compus din unități autonome pe bază națională, copiind ideile lui Kossuth și dreptul constituțional american.

Câteva oficii diplomatice monitorizau revizionismul antiromânesc în țara lui de baștină, având un rol important în prevenirea multor acte de violență, mai ales în ajutorarea multor români năpăstuiți. Ne referim în primul rând la Secția Ungară din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, era coordonată de Grigore Bilciurescu, prim secretar de legație¹⁸⁴. De asemenea, Legația Română din Budapesta, unde au activat în perioada 1941-1944 miniștrii Radu Crutzescu, respectiv Eugen Filotti. Ministrul era secondat în activitatea sa de consilierii de legație Ioachim Dăianu și Dan Geblescu¹⁸⁵. Legația avea în subordine două consulate diplomatice: consulatul general de la Cluj, din strada Eminescu, nr. 8, coordonat de Paul Negulescu, secondat de Ernest Comănescu și consulatul onorific de la Oradea Mare, str. Nagy Sandor, 13, condus de Mihail Marina, secondat de Isidor Oanea.

După instalarea lor în Ardeal, autoritățile maghiare au trecut la aplicarea unui program de măsuri de natură economică și socială, îndreptate împotriva populației românești și evreiești,

---

¹⁸² *Ibidem*, f. 57.

¹⁸³ *Anuar Diplomatic și Consular al Regatului României*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1942, p. 42

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 73-74

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 74

având ca finalitate modificarea valorilor balanței etnice. O parte a populației a fost expulzată și deportată iar o altă parte s-a refugiat în România. Numai în județul Bihor cifra acestora se ridică la peste 30.000 de români¹⁸⁶. Dintre cei rămași, mulți au fost încorporați în armata maghiară ori au fost concentrați în detașamentele de muncă din Ungaria. În legătură cu acest proces, la mijlocul anului 1946, Prefectura județului Satu Mare reclama dispariția unui număr de 29.000 de bărbați sătmăreni înrolați în astfel de unități. În raport se menționează că „au fost concentrați în companiile de lucru obștească, duse la diferite fabrici sau întreprinderi maghiare și chiar și în Germania, contând ca militari, și cari nici până în ziua de azi nu s-au înapoiat. Ținem să remarcăm că numai de pe teritoriul unui județ (Satu Mare), numai în primăvara anului 1944 au fost ridicați un număr de 27.000 bărbați români, în vârstă de 18-60 ani, duși la unitățile de muncă obștească și majoritatea acestora nici până în ziua de azi nu s-au înapoiat”¹⁸⁷.

Pe plan economic, guvernul maghiar a promovat o serie de acțiuni ce urmăreau îngrădirea activității întreprinzătorilor români și evrei prin retragerea brevetelor de industrie și comerț într-o proporție de 99%, prin simpla mențiune „s-a constatat că este valah sau jidov”¹⁸⁸, conjugate cu operațiunile de desființare a efectelor reformei agrare din anul 1921, pusă în aplicare de autoritățile românești în perioada interbelică¹⁸⁹. Printre moșierii maghiari reveniți în nord-vestului cedat Ungariei, care și-au recăpătat pământurile, s-au numărat: în județul Sălaj, Kiss Miklós și Rimai Ilona cu 470 de iugăre în comuna Adoni, Pataki Zolán și Búzy Erzsébet cu 600 iugăre în Curtuișeni, Csika Sándor și Rimai Irén cu 500 iugăre, Zumpfe Ervin și Hrolovszky Ida cu alte 500 iugăre, ambele moșii în Șimian,

---

¹⁸⁶ Idem, dosarele 16-24/1942

¹⁸⁷ Idem, fond *Inspectoratul General Administrativ. Circa VIII Oradea*, dosar nr. 1210/1946, f. 9.

¹⁸⁸ *Crișana*, nr. 72/3 aprilie 1946, p. 1

¹⁸⁹ AN-DJ Bihor, fond *Inspectoratul Agricol al jud. Bihor-Maghiar*, dos. nr. 54/1941, passim

Bokor István și Kurtyán Mária cu 485 iugăre, Lovass Károly și Rimai Erzsébet cu 1.600 iugăre, ambele moșii în Valea lui Mihai, Schusztter Andor și Jakab Mária cu 210 iugăre în comuna Vășad, iar în Bihor, Jancsó József și Uri Eszter cu 207 iugăre, Mészáros József și Szász Katalin cu 400 iugăre, ambele moșii în Ciocaia, Wagner Lajos și Dormány Rákhel cu 700 iugăre în Cubulcut, Domján László și Megyeri Juliána cu 206 iugăre, Kiss János și Kádár Zsuzsána cu 900 iugăre, Vigh Imre și Péntes Sára cu 700 iugăre, toate trei moșiile în Salonta, Karmazsin Ferenc și Barna Pirooska, împreună cu Szász Iván și Nagy Iolánka, cu 5.000 iugăre în Săcuieni¹⁹⁰, Bartsch József și Wurst Ilona cu 420 iugăre, Zumpfe Ervin și Hrolovszky Ida cu 650 iugăre, ambele moșii în Sălard, Tunyoghy Emil și Matics Ilona cu 206 iugăre în Spinuș, Mahler Tibor și Virtmann Anka cu 1.200 iugăre și Szlávi József și Hortoványi Blanka cu 330 iugăre, ambele moșii în comuna Șiștere. Toate aceste exploatații cumulau 15.284 de iugăre de pământ¹⁹¹.

În urma dictatului de la Viena, 1.314.654 români ce aparțineau celor două biserici naționale – ortodoxă și greco-catolică (unită) – au fost înglobați în statul ungar. Guvernul maghiar, în timpul celor patru ani cât a durat ocupația Transilvaniei de nord-est, a refuzat să recunoască existența episcopioilor create după 1918, adică episcopioile ortodoxe din Oradea, Cluj și Maramureș, ca și episcopioia greco-catolică din Baia-Mare¹⁹². Mai mult, guvernul horthyst a inițiat o operă distructivă: dărâmarea bisericilor, confiscarea bunurilor episcopioilor și parohioilor, internarea preoților în lagăre de concentrare, expulzări, procese intentate membrilor clerului românesc care erau șefii spirituali ai poporului român. Prin

---

¹⁹⁰ Conform adnotării olografe de pe manșeta documentului, cei doi coproprietari au cumpărat terenul de la contele Stubenberg. Pentru detalii vezi: Augustin Țărău, Schimbările intervenite în economia rurală a județelor nord-vestului României în urma dictatului de la Viena, în *Pietre de hotar*, vol.7, Oradea, p.93.

¹⁹¹ AN-DJ Bihor, fond *Inspectoratul Agricol al jud. Bihor-Maghiar*, dosar nr. 117/1942, Secțiunile: 2, 5, 11 și 16

¹⁹² Pr. Dorel Octavian Rusu, *Biserica...*, p. 136

slăbirea clerului și intimidarea sa, autoritățile de la Budapesta au sperat să atingă mai ușor scopurile de slăbire a conștiinței naționale românești. Episcopul Nicolae Popoviciu, relatează împrejurarea în care biserica ortodoxă și slujitorii acestor altare au fost siliți să-și părăsească posturile. Mai mult de jumătate dintre preoții din teritoriile cedate s-au refugiat. Din cei 87 de preoți doar 41 au rămas încă o vreme la post¹⁹³.

Despre soarta refugiaților din Bihor aflăm din documentele emanate de mai multe instituții, acestea având însă date de referință diferite, dau diferențe, dar oricum sunt cifre cutremurătoare. Astfel că, din județul Bihor, cu o populație de 328.582 locuitori, dintre care 156.847 români, s-au refugiat un număr de 53.685 persoane, ceea ce reprezintă 19,4% din totalul populației și 34,2% dintre locuitorii români. Pe ansamblu, din cei 1.308.893 români aflați în Transilvania de nord-est, 217.942 au ales, de bunăvoie sau forțați de autorități, să se refugieze în România¹⁹⁴.

Premierul Teleki Pál, pentru Transilvania de Sus, a fixat spre aplicare două obiective politice strategice fundamentale:

---

¹⁹³ *Ibidem*, p.141. Despre modul cum s-au manifestat în retragere, în 1944, la Oradea, vezi: Ioan Lăcătuș, Un memoriu al episcopului Ioan Suciu adresat prefectului județului Bihor referitor la manifestările antiromânești care au avut loc la Oradea, în 10 mai 1946, în *Constantin Moșincat, Ofițerul, istoricul și Omul*, Ed. Tipo MC, Oradea, 2013, p.244-259

¹⁹⁴ Alin Spănu, Suferințele bisericilor naționale din Oradea în timpul ocupației Horthyste (septembrie 1940 – septembrie 1944), în *Pietre de hotar*, nr.7, p.104. Dintre preoții refugiați sunt nominalizați: Ioan Huțiu din Leș, Nicolae Ciuclea din Tărian, Petre Cepleu din Voevozi, Alexandru Drâmbă din Aleșd, protopop de Peșteșu, Aurelian Chihandru din Bulz, Nicolae Baciuc din Bălaia, Petre Popa din Cheresig, George Giurău din Ateias, Teodor Roxin din Bacaciu, Dimitrie Tont din Cefa, George Cosma din Berechuiu și Alexandru Hurban. Alți 60 de preoți s-au refugiat în România spre a scăpa de persecuțiile autorităților de ocupație. Din 104 preoți în funcție la 30 august 1940 în partea diocesei situată în Transilvania cedată, preoți deservind 110 parohii și 46 de capele cu 108.981 credincioși, numai 40 au rămas la postul lor.

1. Realizarea „*coridorului etnic maghiar lărgit*”, peste întregul teritoriu ocupat, din Câmpia Tisei – până în județele din zona „*secuimii*” devenită în final maghiară. Astfel, așa zisul coridor etnic maghiar să asigure o legătură atât teritorială cât și politică a maghiarilor din Transilvania de Sus, cu Ungaria propriu-zisă până în Câmpia Tisei.

2. Populația maghiară din Transilvania de Sus ocupată, să devină o majoritate etnică absolută, până când „*va majora românimea*” (aflată în majoritate absolută n.n.)¹⁹⁵. La Recensământul ungar al populației din 1 februarie 1941, desfășurat sub conducerea premierului contele Teleki Pál, pentru prima dată în istoria Transilvaniei în ansamblul ei, cât și în Transilvania de Sus s-a realizat mai întâi, cel de-al doilea obiectiv strategic stabilit anterior.

Cu un deficit de 288.000 de persoane¹⁹⁶ adică 23% din totalul existent la 31 iulie 1940, numai 4 luni și 17 zile de ocupație maghiară, au fost înregistrați 456.414 de locuitori de naționalitate maghiară adică 205%, spor absolut, în plus 231.714 de persoane, adică 106% față de anul 1930.¹⁹⁷

În spațiu ocupat au prevăzut planuri de colonizări maghiare de mare amploare începând din zona secuimii spre vest, apoi de strămutare a maghiarilor rămași în România, de maghiari din Ungaria Trianonică colonizați în Transilvania, care să devină un teritoriu exclusiv maghiar în perspectivă.

În legătură cu această vastă problemă demografică, politicieni maghiari transilvăneni de la diferite nivele au făcut declarații exprese privind aceste planuri. Cel mai relevant ne

---

¹⁹⁵ Tilkovky Lőránt, *Revizio és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941) (Revizuire teritorială și Politică față de naționalități în Ungaria 1938-1941)*, 1967, p. 271, Budapeșt

¹⁹⁶ Vasile T. Ciubăncan, Populația României din provinciile Transilvania, Crișana și Maramureș, în *Cele Trei Crișuri*, 1993, nr. V-VII (38-39), p. 2, 9. Idem pentru anul 1940.

¹⁹⁷ Idem, Despre situația populației românești din Basarabia și Bucovina răpită vezi: Vasile T. Ciubăncan, Populația Basarabiei, Bucovinei de Sus, Cadrilater, în *Pierderi economice și de populație – 28 iunie 1940* -vol. 1/3, p. 112, Cluj-Napoca, 2005

apare deputatul Miko Imre, secretarul general al Partidului Ardelean Maghiar constituit după Dictatul de la Viena. La 1 Decembrie 1941 (aluzie la 1 Decembrie 1918 - n.n.), a ținut la Cluj o conferință având ca subiect: „*Recolonizarea în patrie a ungarilor de dincolo de Carpați*”. După ce a arătat hotărârea Guvernului ungar de a readuce în patrie pe toți ungurii rămași în România, după Dictatul de la Viena, oratorul a declarat: „Ungaria de când trăiește în bazinul Carpaților, a năzuit ca acest spațiu vital să-l umple cu unguri. Acest lucru nu a reușit pe deplin, deoarece în acest spațiu al Europei, ungurii au fost siliți să se bată cu toate puterile năvălitoare și în timp ce națiunea militară ungară a sângerat, locul ei a fost ocupat de popoare iobage prolifiche și lipsite de pretențiuni, care s-au infiltrat în aceste regiuni ungurești. Războaiele și situația internă vitregă, a făcut ca o parte însemnată de unguri să caute o așezare dincolo de Carpați. Ungurimea n-a avut niciodată aspirațiuni peste Carpați. În schimb statul maghiar și-a revendicat și își revendică dreptul său asupra întregului Bazin Carpatic. Acest teritoriu milenar îl vom putea apăra și păstra, numai colonizând în bazinul carpatic pe toți ungurii împrăștiați în întreaga lume.

Colonizarea ungarilor urma să se facă în Ardealul întreg, care să revină Ungariei, iar românii să fie colonizați în teritoriile de est, ocupate recent de către România”.¹⁹⁸ Și oratorul fixa ca obiectiv: „Crăciunul 1941, când nu se va mai găsi nici o urmă de opincar valah în Ungaria fiindcă vor fi siliți să se refugieze în Transnistria, unde le este locul.”¹⁹⁹

În anul 1941, spre exemplu, școlile românești nu s-au mai deschis. În școlile primare se predă numai în limba maghiară, iar copiii sunt învățați (obligați) să-și aleagă una din religiile romano-catolică, reformată sau așa-zisa ortodoxă-maghiară”.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ *Istoria României – Transilvania*, vol. II (1867-1947), p. 1346

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 1345

²⁰⁰ D.J.A.N.Bh., *fond Prefectura Județului Bihor, Biroul Statistic Militar*, doc. nr.1356/1941, f. 291.

În acel timp mari primejdii planau și asupra Bisericii Ortodoxe Române. La începutul anului 1942 protopopul Vasile Popovici, din Oradea, făcea cunoscut faptul că politica de atragere a românilor ortodocși în sânul Bisericii Ortodoxe Maghiare, proiectată a se înființa încă din anul 1940, în capitala Ungariei, se desfășura sistematic²⁰¹. Sub îndrumarea Bisericii Ortodoxe Maghiare din Oradea, directorii școlilor primare au solicitat părinților copiilor ortodocși români cu nume maghiare, apoi părinților cu slujbe la sat sau la oraș să semneze o declarație prin care doresc ca fiii și fiicele lor să învețe religia și rugăciunile lor în limba maghiară²⁰².

Cea care susținea și întărea afirmarea identității și conștiinței naționale, Biserica ortodoxă română a intrat în sferile de preocupare a administrației ungurești din 1940. Asemenea altor valori de patrimoniu național: simbolurile românești, steagul, monumente, însemne, nume, biserici totul era trecut sub tăvălugul distrugerii. Prin propagandă se susținea că românii au construit biserici „în regiunile cele mai ungurești”²⁰³, fapt pentru care trebuie dăruite iar „materialele recuperate „folosite în scopuri nobile, acela al construirii unor centre medicale”²⁰⁴.

În urma unei intense campanii de dezinformare o seamă de biserici au fost dăruite, cazul bisericii din Sălard, jud. Bihor, biserica din Sânmartin–Odorhei, incendiată, bisericile din Oradea, Aleșd și Săcuieni, închise și sigilate. În iunie-

---

²⁰¹ D.J.A.N.Bh., *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dos. nr. 6, f. 28 – 30. Pentru detalii vezi: Pr. Emilian Gabriel Susan, Câteva date referitoare la situația populației românești din Bihor în primii ani ai ocupației hortyste (1940-1942), în *Pietre de hotar*, vol.7, Oradea, p.130 și urm; Col. r. Grigore Bartoș, Protestul românilor împotriva Dictatului de la Viena, în *Pietre de hotar*, vol. 7, Oradea, p.89;

²⁰² *Ibidem*. Pentru detalii vezi; Petre Țurlea, *Români și unguri...*p.90 și urm.

²⁰³ Constantin Moșincat, *Politica de apărare...*, Numai în zona de vest a României s-au construit cu ajutorul și cu participarea armatei Episcopia de Maramureș și Timișoara și un număr de 74 biserici

²⁰⁴ Iulian Chițu Sinescu, Desființarea ortodoxismului românesc prin înființarea bisericii ortodoxe maghiare în Ardealul de Nord, în perioada Horthystă, în *Retrări istorice în secolul XXI*, Ed. Anca, 2012, p.397

septembrie 190 bisericile din teritoriul Ungariei au fost obligate să țină slujba în limba maghiară, lucru ce s-a legiferat prin Decretul de înființare a Bisericii Ortodoxe Maghiare, de la Budapesta, sens în care în parohiile vacante, ca urmare a refugierii preoților români, s-a încercat numirea unor preoți din Ungaria, care nu știau limba română, și prin urmare ar fi oficiat în limba maghiară. Acțiune care nu a reușit. Într-o notă informativă era menționată parohia Gepiu și Cefa. Pornind de la această informație am investigat documentele parohiei Gepiu, din 1940. Preot paroh ortodox, până în septembrie 1940, a fost Silaghi Alexandru, refugiat din cauza ocupației maghiare, fiind suplinit de preotul Iosif Borha, din Roit, preot care a botezat în octombrie 1940, pentru ca din noiembrie același an să fie instalat paroh Becan Liviu²⁰⁵.

O altă metodă de obligare a preoților români să se refugieze a fost aceea a confiscării pământurilor obținute prin reforma agrară. Lipsiți de mijloacele de trai foarte mulți au luat calea exilului, iar averea bisericii intrată pe mâinile ungarilor, ori a instituțiilor ungurești, prin judecată, ori prin decizii militare, ale notarilor, primarilor. Pentru toată Episcopia de Oradea, suprafața terenurilor confiscate s-a ridicat la circa 706,3 hectare²⁰⁶. Dar despre dimensiunea dezastrului lăsăm să vorbească documentele vremii.

RELATARE²⁰⁷

În 1986 PREOTUL Andrei Lupșa, de la Catedrala cu Lună, a Episcopiei Ortodoxe din Oradea, în calitate de martor ocular al evenimentelor din 1940, în fața celor interesați în alcătuirea unei arhive vii, a răspuns la următoarele întrebări:

1. *Ce știți despre intrarea lui Horthy în Oradea în septembrie 1940? Ce impresie v-a lăsat?*

---

²⁰⁵ Cf. Gheorghe Nemeș, *Monografia localității Gepiu*, Ed. Aureo, Oradea, 2014, p.38

²⁰⁶ Cf. Alin Spânu, *Suferințele bisericilor naționale...*, p.108

²⁰⁷ Consemnată de autorul relatării, pr. Andrei Lupșa.

Intrarea lui Horthy în Oradea a fost o exaltare a sentimentelor șoviniste exprimate cu multă pasiune și lipsă de umanism față de naționalitățile conlocuitoare. Am văzut atunci multe inimi de români înlăcrimate, umilite, obidite. Și nu numai români ci și alte naționalități. Nu în zadar declarase protopopul Vasile Popovici, ca membru al delegației ortodoxe române: „Ne ștergem lacrimile pentru că vrem să trăim. Toți cei de alt neam își ștergeau lacrimile sufletului pentru că simțeau că-i așteaptă o noapte întunecoasă și înfricoșătoare. Iar norodul hothyst fanatizat, ferocizat, striga, delira și urla:”*Arad, Rașo, Temeșvar minden nekunk visza jar!!...Minden visza. Minden visza*”(Arad, Brașov, Timișoara totul nouă ni se cuvine, totul înapoi).

Regentul Horthy voind să dea năvală peste întreg Ardealul, în discursul său de la Oradea, nu s-a sfiit să afirme: „prin opțiunea unei părți din Ardeal, s-a făcut numai un pas către înfăptuirea idealului propus”, adică subjugarea întregului Ardeal cu cei 3 milioane de români pe care îi va ști el desființa repede. Și focul urii și răzbunării se încingea năpraznic în delir dement: *minden visya... Horthy, Csaki, Teleki, minden olah menijen ki* (totul înapoi, afară cu valahii – n.n.).

Nimeni n-a avut curajul să spună un cuvânt bun pentru cei jigniți, pentru cei de altă naționalitate. Peste grumajii românilor se arunca lanțul groaznic al sugrumării. Mi-am adus aminte câtă deosebire exista între intrarea lui Horthy în Oradea și intrarea armatei române în 20 aprilie 1919, când în fața comandamentului român, generalul Moșoiu, vicarul ortodox Roman Ciorogariu, care fusese închis de stăpânirea trecută, a grăit în numele populației: *Când ne-a adus aici gloriosul Traian, ne-a adus ca pe o armată a civilizațiunii... Ne rugăm să fie cuprinsă în misiunea aceasta civilizatoare și ocrotirea concetățenilor noștri maghiari...* Aici primul apel către Armata Română a fost acela ca să nu li se întâmple fraților maghiari nimic rău. Și nu li s-a întâmplat. Și comandantul oțtirii române a dat dispoziție ca toți funcționarii maghiari să rămână în posturile lor. Iar generalul Holban, numit la comenduirea Oradea s-a adresat primarului Rimler și delegaților orașului

astfel: *Am venit în orașul dumneavoastră în numele unui stat civilizat. În ce privește susținerea ordinii publice, puteți fi pe deplin liniștiți. Voi fi călăuzit de cele mai bune sentimente creștinești. Vă ofer concurs nemărginit pentru a întrona principiile dreptății și ale civilizației. Deosebiri de limbă și naționalitate nu voi cunoaște. Ușa mea va fi deschisă pentru toți. Cu principiile înalte de adevărată civilizație! Cu gânduri curate și drepte de adevărat umanism, care și-au găsit întocmai întruchiparea. Toți locuitorii au rămas pe loc și și-au asigurat existența în deplină liniște și pace, fără teamă de maltratări, expulzări, deportări, asasinări.*

Pe când în 1940 populația română a fost huiduită, batjocorită și silită să dispară din fața coteropitorilor, care râvneau după un Ardeal în care să nu mai rămână grai străin și mai ales grai românesc. Pentru români începea o nouă tortură oficială cu primirea armatei și cu vuietul mării învolburate, noi românii ne-am strecurat prin mulțimea surescitată, cu inimile zdrobite și cu ochii împăienjeniți, spre casele noastre și am găsit pe soția mea plângând și am plâns amândoi și ca noi au plâns mulți alți români, simțind pentru prima dată ce înseamnă să n-ai țară și să n-ai sălaș liniștit pe pământul părinților și strămoșilor tăi. E bine să nu se uite că și în 1945, când s-a întors armata română de pe frontul din vest și a intrat în Oradea s-a constatat aceeași atitudine corectă și civilizată, neavând loc nici o jignire la adresa populației maghiare și toți funcționarii maghiari au rămas pe loc la posturile lor. Acum însă (în 1940) *valahii* trebuiau să dispară din fața năvălitorilor fiindcă Horthy avea nevoie de un Ardeal fără valahi!

2. *Ce știți despre expulzarea episcopului Nicolae Popoviciu și a celor 300 de familii românești? Consecințele pentru românii rămași?*

În ziua de 3 octombrie 1940 m-am întâlnit cu Preasfințitul episcop dr. Nicolae Popoviciu în curtea Bisericii cu lună și-l vedeam foarte abătut, trist și slăbit. Îl primise pe Horthy la Cluj, împreună cu episcopii Nicolae Colan și Iuliu Hosu, trecând și ei prin umilințele și batjocurile prin care

trecusem noi la Oradea. Mă întrebă îngândurat: *Ce crezi părinte Lupșa, ce vom face cu Biserica cu lună fără cor și fără credincioșii care au fost nevoiți să se refugieze și fără mijloace de existență?* Cred Preasfințite că tot mai avem la îndemână mijloacele necesare: predicile, slujbele, catehizația, școala de Duminică, tineretul, credincioșii care au mai rămas. Să știți că și sârbii și bulgarii de aici țin cu noi.

- Spune drept, dumneata ești decis să rămâi?

- Sunt decis cu orice preț. Cum aș putea să-mi părăsesc biserica unde am servit 12 ani din timpul cel mai frumos al vieții mele. Precum am stat eu în zilele senine, vreau să stau și în zilele grele. Tineretul școlar m-a și rugat să nu-l părăsesc și i-am promis că rămân și am să-i catehizez și să-i adun în jurul meu și sub aripile mele.

S-a înseninat Preasfințitul episcop Nicolae Popoviciu și și-a făcut planuri cum să începem activitatea pastorală, îndemnându-mă să-i prezint un plan de activitate, al cărui centru să fie școala și biserica cu lună. A doua zi, 4 octombrie Oradea a fost străbătută de înfiorătoarea veste că familiile de români sunt scoase din casele lor și duse la închisoare, fără să aibă dreptul să pregătească și să ducă cu ei ceva. Cu nervii încordați, eu și soția mea ne-am strâns ceva haine mai necesare și le-am încuiat în 2 geamantane, crezând că ne vine și nouă rândul. Aproape 2 săptămâni am stat așa împachetați și obsedați de gândul că se apropie ceasul fatal. Când auzeam pe cineva urcând treptele spre locuința mea de la etaj, din curtea bisericii cu lună, credeam că sunt jandarmii unguri, care vin să ne culeagă și pe noi. Prin această stare de coșmar au trecut aproape toți românii, care mai rămaseră în Oradea.

Cam prin 6 septembrie 1940 s-a dus vestea că, aproape 300 de familii de români, din Oradea, au fost expulzați în România în frunte cu Nicolae Popoviciu în vagoane cu marfă. În auzul acestei știri, consecințele morale pentru români ce mai rămăseseră în Oradea au fost dezastruoase și înfricoșătoare. Teroarea a continuat și mulți români au fost nevoiți să-și părăsească casele și agoniseala lor. Zeci de mii de români

intelectuali, cu familiile lor, au fost expulzați în câteva zile din întregul Ardeal cedat. În anul 1942, luând parte cu soția mea la înmormântarea mătușii mele, Silvia Popp, soția protopopului E. Popp al Beiușului, care se afla în teritoriul necedat, am avut ocazia să mă întâlnesc cu Preasfințitul episcop Nicolae Popoviciu, care în urma expulzării, își organizase reședința la Beiuș. Rugându-l să-mi povestească ceva despre cele întâmplate în timpul expulzării, mi-a declarat următoarele: Ne-au scos din sălașurile noastre prin surprindere, ne-au despuiat de tot ce am avut, pe mulți i-au luat cu hainele cele mai sumare ce le aveau pe ei. La închisoare ne-au dus escortați de patrulare ca pe niște pușcăriași. Escortările au durat aproape toată ziua de 4 octombrie, până seara. Acolo, în curtea închisorii, ne-au chinuit, făcând cu noi exerciții de împușcare, așezându-ne cu fața către perete. Un ofițer dădea, cu sadism, ordin soldaților: ***Drepti!... Arma la mână!...Încărcați! Gata de tragere!... Femeile și copiii țipau, unii leșinau și cădeau pe jos...Vacarm și plânsete...*** La orele 20.30 ne-au dus la gară, ne-au îmbarcat în vagoane de marfă, fără nici un scaun. Multe femei și mulți copii, de panică ce i-a cuprins, aveau hainele ude și murdare și simțeau fiorii răcelii și că-i prind frigurile...Nu știam unde mergem, în deportare, la măcel, la gazare ca evreii? Abia la Curtici, la frontieră, ne-am dat seama ce s-a întâmplat. Am stat acolo 3 ore. Vestea s-a dus în tot Aradul și la gară au venit frați mulți întru întâmpinarea noastră, în frunte cu vlădica Andrei și au plâns de jalea noastră și ne-au îmbrățișat și ne-au șters lacrimile și durerea inimilor zdrobite. Atunci am plâns de bucurie că ne găsim iarăși între frații de același sânge și pe pământ românesc.

Cam așa mi-a grăit episcopul Nicolae Popoviciu la Beiuș și la despărțire m-a îndemnat să apăr ce pot, să am grijă de biserică și să fiu cu nădejdea că tragedia noastră nu va dura mult. N-a durat decât 4 ani, dar acești ani au fost cât patru secole! Totul a fost organizat pentru distrugerea elementului românesc: expulzările, deportările și refugiul, maltratările, atrocitățile, crimele...Desigur Horthy, prin toate acțiunile sale

criminale voia să provoace război României ca să cotopească tot Ardealul, dar suferința și răbdarea și cumiștenia românească au învins lăcomia și barbarismul lui Horthy. Poate nici în antichitatea păgână n-au existat astfel de expulzări pline de ură șovină, și răzbunare feroce, ca pe vremea administrației horthyste.

3. Care a fost situația românilor după ocuparea horthystă? Cunoașteți cazuri de maltratări, bătăi, atrocități, crime, expulzări, deportări?

O adâncă noapte informală s-a coborât asupra populației românești din Ardealul cedat între 1940-1944. Această populație avea să treacă, în toți acești ani, prin purgatoriul celor mai grele încercări și suferințe din câte s-au pomenit în istorie. Horthy avea nevoie de un Ardeal fără români. El aplica lozinca lui Ducso Csaba: *Nincs kegylem* (fără îndurare). Și a fost fără milă! Căci mii și mii de români au fost bătuți, chinuți de organele militare, sau /și premilitare, administrative și civile, fie de indivizi maghiari lăsați și stimulați să-și dea frâu liber instinctelor de fiară asupra unei populații fără nici o apărare. Oare cum s-ar putea uita măcelul de la Ip cu 157 de români masacrați în modul cel mai barbar, sau cel de la Trăsnea cu 86 de români, Nușfalău cu 13 români, Almașul Mare cu 11 țărani români, Hida 9 români, Zalău 7 români. Apoi Alte crime la Camăr, Păușa, Șimleul Silvaniei, Cosniciu de Jos, Huedin, Mureșenii de Câmpie?

Cum s-ar putea uita agresiunile împotriva țăranilor români din coloniile Ianculești, Lucăceni, dintre care 12 au fost împușcați, apoi agresiunile asupra românilor de la Diosig, Roșiri, Mihai Bravul, Livada, Salonta, Sălard, dintre care în special coloniștii români aduși din munții Apuseni, au fost bătuți și alungați din casele și gospodăriile lor înjghebate cu multă trudă, îi locul lor instalându-se unguri, iar în 1945, când românii s-a întors la casele lor, unii le-au găsit ocupate, alții le-au găsit complet distruse.

O crimă monstruoasă, care întrece orice imaginație prin cruzimea ei, a fost asasinarea protopopului Aurel Munteanu din

Huedin, despre care mi-a vorbit însăși soția victimei văduva Lucreția Munteanu, după ce s-a mutat la Oradea și a fost aleasă membră în comitetul Bisericii cu lună între anii 1952-1956. L-au chinuit ca pe domnul Hristos, spunea ea plângând, l-au lovit cu cizmele peste cap peste spate, peste tot corpul până ce l-au doborât la pământ, i-au vârat un par prin gură și pe care l-au scos prin ceafă; l-au torturat ceasuri întregi până ce a murit în cele mai groaznice dureri și deodată cu el au mai omorât și pe gardianul Gheorghe Nicola, care a vrut să-i oprească. I-am găsit cadavrul într-un târziu și am vrut să-l înmormântez creștinește, dar credincioșii lui au fost opriți ca să ia parte... Cu inima înfrântă am părăsit Huedinul și mormântul soțului meu, care a fost profanat și distrus și el. Acum sunt la Oradea, la fiica mea, căsătorită cu colonelul Forma, care încearcă să-mi abată gândul de la groaznica tragedie. Mă mângâi mult de când mă găsesc între dumneavoastră Preacucernice părinte și surorile mele dragi din comitet, care mă înconjurăți cu toată simpatia și afecțiunea și cu cuvintele pline de mângâierea și înseninare, cere pentru inima mea răvășită și prețuiesc tare mult acest fapt.

Dar precum în alte părți așa și aici în Oradea și Bihor atrocitățile și deportările au început imediat după intrarea armatei lui Horthy. mulți dintre români au fost amenințați, scoși din serviciu și au fost nevoiți să se refugieze. Alții au fost expulzați, cum s-a întâmplat cu cel aproape 300 de familii de români din Oradea în 4/5 octombrie 1940, iar alții au fost deportați sau duși în lagăre de concentrare, între care îmi amintesc pe Ioan Șereș din Oradea, Floare Gui, Porumb și Teleu din Oradea. Despre soarta lui Șereș Ioan, soția sa Iuliana și fiica Lucreția mi-au relatat următoarele: Soțul și tatăl nostru a fost ridicat în ziua de 25 septembrie 1940 și dus cu alți români în lagăr de concentrare del a Puspokladany, în niște barăci din scânduri. Când am fos îmbarcați în vagoane, familiilor nu lis-a dat voie să se apropie de gară. În 1941 Ioan Șereș a fost dus la închisoarea Szenteș și de acolo la Budapesta, apoi la Vacz, în Komarom și mai pe urmă dus în lagăr împreună cu evreii în Schonberg din Germania, de unde a scăpat un român Jiroș

Petru, care a declarat că Ioan Șereș a fost exterminat în acel lagăr. Acesta este unul dintre multele exterminări ale românilor nu numai în Ungaria, ci și în Germania.

După 23 august 1944 soarta românilor din Ardealul de Nord a devenit și mai expusă oprimării, răzbunării și exterminării. Intelectualii români din Oradea și județ au fost culeși și ținuți în arest. Protopopul Vasile Popovici a fost luat de la Altar și dus la închisoare. Eu, cu o zi înainte, m-am ascuns pe unde am știut. Înainte de a fi fost eliberată Oradea de către armata română și sovietică, cântărețul bisericii cu lună din Oradea, Dumitru Șumălan și paracliserul Florian Pusta, au fost duși la Poliția maghiară și bătut crunt până la desfigurare și aceste bătăi s-au prelungit câteva zile. Andrei Silviu, un credincios al bisericii noastre a fost împușcat împreună cu sârbul Raicovici.

În satul Tărian un grup de tineri maghiari, travestiți în haine militare: Harmathy Sandor, șeful echipei, Vadasky Șandor, Varga Ludovic, Raikli Josyef, Syoter Karoly, Toth Janoș, înarmați cu pistoale și grenade, au ucis pe următorii români (înregistrați în registrul morților parohiei Tărian, p.106, 1944, iar la oficiul stării civile la nr. 46-49/1944): Durgheu Mihai, 64 ani, Silaghi Isif, 50 de ani, Silaghi Andrei, 16 ani, Silaghi Maria, 43 ani, Ciani Gheorghe, 55 ani, Tabără Iuliana, 32 ani,

Luncan Maria, 66 ani, Tifor Iuliana, 32 ani, Luncan Iuliana, 11

ani, Luncan Ioan, 4 ani, Vancea Etelca, 36 ani, Luncan Floare, 62 ani, Fazecaș Iuliana, 32 ani, Luncan Irina, 23 ani. Prohodirea ulterioară în Duminica Tomii, 1945, prin preotul paroh expulzat, Ciuclea Nicolae, învățătorul director și cântăreții bisericești Ioan Velentir și Filip Petru din Giriș. Împușcați, dar morți mai târziu, au mai fost: Tabără Nicolae, 20 de ani, decedat în 1947, fiul lui Tabără Alexandru, rănit cu grenada; Oros Ileana, 47 de ani, decedată în 1972; Silaghi Ileana, 85 ani, decedată în 1980; Lucan Ioan, mort în 1981 la 71 ani; Ciani Raveica. Chestura Poliției Oradea, prin Biroul Poliției de Siguranță, cu Nr.S.5507/1945 trimitea către Legiunea de Jandarmi Oradea. copia adresei Tribunalului Poporului sub nr.505/1945 de urmărire a criminalilor²⁰⁸.

Organizatorii echipei de teroriști: Vadasyki Șandor și sublocotenent de jandarmi Bardoș Janoš. Crimele au fost patronate de Muth Alexandru-primar, Racy Ludovic- notar, Toth Kalman preot romano-catolic și Tatay – plutonier major. Criminalii s-au alăturat apoi la armata maghiară în retragerea

---

²⁰⁸ AN-DJBh., fond Legiunea de Jandarmi Bihor, inv.32, dosar 41/1945-1946, f.124. „*Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință următoarele: În cursul instrumentării afacerii masacrelor comise în comuna Tărian, în noaptea de 1 octombrie 1944, când au fost omorâte 15 persoane, s-a dovedit că unul din autorii masacrelor anume Varga Ludovic, născut în 6 decembrie 1921, în comuna Tărian, fiul lui Varga Francisc și Maria Toth din Tărian No.109, a făcut serviciul militar la Reg. 25 Inf. Honvezi, s-a adăpostit în cursul iernii în comuna Biharia la văduva Cotuna Alexandru și Bugdi Andrei și că astăzi mai are legături cu surorile sale văduva Maioros Ștefan, născute Varga Eelisabeta și Varga Terezia din Tărian, precum și cu femeia soția lui Szilagyi Joan, zisă Szilagyi Terezia din Oradea, str. Paul Kinizsi nr.17. Sunt bănuieli că astăzi numitul ar fi ascuns la un prieten de-al său în comuna Semieni jud.Sălaj, care se ocupă cu afaceri comerciale, prin județul Sălaj și la Oradea.*

Rugăm binevoii a dispune supravegherea persoanelor susnumite, descoperirea și prinderea învinutului Varga Ludovic urmând să fie înaintat Tribunalului Poporului Cluj spre a fi judecat. Acuzator public, ss indescifrabil. Vă rugăm a dispune îndeplinirea ordinului de mai sus. Oradea la 20 august 1945.

acesteia în octombrie 1944. Și când afirm aceste lucruri dureroase mă gândesc cât de uman și civilizată s-au purtat ostașii români cu populația maghiară civilă pe teritoriul Ungariei în luptele cu armata Hortystă.

Nu pot să uit un caz mișcător, desprins din revista *România Literară* I/1986, în care mi se arăta cum, la Budapesta, ostașii români și-au împărțit alimentele cu locuitorii dintr-un imobil, înfometați și timorați și i-au liniștit spunându-le că ei nu se războiesc cu copiii și civilii, iar ei spuneau despre soldații noștri *Jo a roman katona (buni sunt soldații români)!*

Toate acestea le-am spus în dorința fierbinte ca în orice situație ne-am găsi, mai presus de orice deosebiri, mai presus de orice naționalism, se cuvine să nu uităm că suntem și trebuie să fim oameni, și nu fiare, și o mână de ajutor trebuie să ne întindem oricând, altfel ura și răzburarea nu se vor termina niciodată, iar viața nu va mai avea nici un preț și nici un sens. Dacă ungurii și românii au fost împreună atâtea veacuri, oare în secolul civilizației nu mai poate fi loc pentru ei pe pământul Ardealului, decât recurgând la expulzări și crime și la desființarea celui alt?

Desigur dorim cu toții ca în năzuința omenirii pentru pace, să tindem noi înșine, indiferent că ne numim români sau unguri, să fim cu adevărat oameni ai păcii și buneii înțelegeri, oameni în duhul dragostei lui Hristos. Ca să fie pace trebuie să piară ura și răutatea din om, din fiecare din noi, indiferent de națiune sau rasă am fi, de ce credință sau concepție am avea.

4. *Care a fost situația bisericii ortodoxe române din Oradea și Bihor? Ce schimbări au avut loc sub regimul horthyst? Ce preoți au rămas?*

Biserica ortodoxă română din Oradea și județul Bihor a trecut și ea prin grele încercări. După ce episcopul Nicolae Popoviciu al Oradiei a fost expulzat în ziua de 4 octombrie 1940, reședința provizorie a episcopiei s-a așezat la Beiuș, la Oradea rămânând doar Consistoriul alcătuit din Arhimandritul Ioan Dinu, protopopul Ioan Eviuțian, Protopopul Vasile Popoviciu și dr. Petre Mărcuș juristconsultul. În cele spirituale biserica

ortodoxă română din Eparhia Oradea rămânea sub stăpânire horthystă, și sub grija părintească a episcopului Nicolae Colan al Clujului.

Academia Teologică se măta la Caransebeș. Școla de cântăreți bisericești se desființase, ca și toate asociațiile religioase. În Oradea s-a desființat Parohia Ioșia, Bunavestire, Grădinari (C.F.R.), biserica din curtea spitalului luată cu forța entru a fi dată Parohiei ortodoxe maghiare. Deci, 4 biserici închise, iar în funcțiune Biserica cu lună și cea din Velența. Biserica din Sălard distrusă din temelii și preotul obligat la refugiu, ca foarte mulți alții, astfel că 67 de parohii au rămas vacante în Bihor, din totalul de 108. Îmi amintesc din cei rămași pe loc să îndure supliciu horthyst din Protopopiatul Oradea: Groza Florin, Cheri, Boieru Alexandru, Chișirid, Naghi Martin, Diosig, Câmpianu Iancu, Girișu de Criș, Popovici Vasile, Oradea, Lupșa Andrei (subsemnatul) la Oradea, Câmpianu Iosif, Velența, Ioan Gavril, Oșorhei, Tirba Ioan, Sânicolaul Român, Ioja Valer Tărian, Malița Ioan, Toboliu, 18 parohii vacante. La Protopopiatul Salonta au rămas 11 preoți, 6 parohii vacante, La Tileagd 5 ocupate și 11 vacante, La Aleșd 10 posturi ocupate, 20 vacantate, la Marghita din 25 abia 10 parohii au avut preoți, 15 nu²⁰⁹. Mulți din cei 41 de preoți rămași pe loc au trebuit să păstorească fiecare câte 3-5 sate, să catehizeze, să împărtășească pe cei bolnavi, să îngroape pe cei morți, să îngrijească sufletele celor vii, să apere credința și limba lor românească, să facă drumuri lungi și grele, urmăriți mereu de organele stăpânirii care tindea, cu orice preț, la slăbirea și desființarea elementului românesc.

5. Ce știți despre Biserica ortodoxă maghiară la Oradea și în județul Bihor? Prin ce metode s-a lucrat? Cazul Popov

De ce avea nevoie statul maghiar în timpul lui Horthy de „treceți” de la o credință la alta? Poate că era stăpânit de teama că fără asimilarea tuturor neamurilor nu va putea stăpâni

---

²⁰⁹ Pr. Lupșa declara că datele le are cu precizie din „Calendarul creștinului de lege răsăriteană”, editat de Episcopia Ortodoxă Română Cluj, pe 1942.

Ardealul. De aceea a recurs la orice mijloace de desființare a națiunii române. Unul dintre aceste mijloace a fost și aceea a înființării *Bisericii Ortodoxe Maghiare*. Văzând că *tecerile* la religia reformată și catolică nu primea aderenți români, ori că fenomenul e prea lent, s-a aruncat acea *momeală a ortodoxiei* pentru români. Adică, poți să rămâi în legea în care te-ai botezat, dar să-i dai „grai” sau „firmă” ungurească. Populația românească din Ardealul cedat va trebui să se încadreze în Biserica Ortodoxă Maghiară, așa cum au dispărut peste 50.000 greco-catolici trecuți la romano-catolici, a Episcopiei de Hajdudorog. Atunci domnul Horthy va stăpâni liniștit Ardealul, căci va dovedi lumii că în Ardeal nu mai există români. De aceea el n-a recunoscut Episcopiile ortodoxe de la Sighet, Oradea și Cluj.

În scopul înființării Bisericii Ortodoxe Maghiare au fost mobilizate toate forțele administrației și a școlii, Spre o mai bună lămurire vom lua cazul cum s-a procedat la Oradea. În luna decembrie 1941 a venit la Oradea Mihai Popoff, administratorul Bisericii ortodoxe Maghiare din Ungaria și a intrat într-o sală a Școlii primare nr.11. Hotărât, în fața a câtorva copii de familii ortodoxe române, ai oamenilor de serviciu de la Primărie, a anunțat înființarea *Parohiei ortodoxe maghiare din Oradea*, numindu-l în frunte pe preotul Hotăran. După aceasta a început vânarea pe față a sufletelor ortodoxe române. Directorii școlilor au chemat la Școală pe părinții copiilor ortodocși cu nume maghiare și pe cei cu neveste unguroaice, precum și pe părinții cu slujbe la stat și i-au pus să semneze câte o declarație făcută dinainte, prin care își exprimă dorința ca să învețe religia și rugăciunile în limba maghiară. Unii au semnat. Alții au refuzat. Pe cei care au semnat numaidecât au fost declarați „ortodocși maghiari”. 75 de elevi români au fost astfel răpiți și tot atâtea familii silite să se unguroaiceze. E cazul să amintim că la Școala nr.11, unde catehiza preotul nostru Valer Ioja, acesta a protestat împotriva amestecului de natura aceasta la orele lui și urmarea a fost că, denunțat fiind la Ministerul Cultelor, i s-a oprit ajutorul de la stat. În schimb, în luna ianuarie 1942,

primarul oraşului (István Soós) a propus în adunarea generală a Consiliului oraşenesc să se voteze preotului bisericii ortodoxe maghiare din Oradea un salariu anual de 2.000 pengő.

Pentru noua parohie ortodoxă maghiară s-a luat cu forţa Biserica ortodoxă română din curtea spitalului şi în protestul, pe care Consistoriul din Oradea l-a trimis prim-ministrului ţării şi miniştrilor Cultelor şi Internelor, s-a arătat nu numai nedreptatea de a ni se fi luat bisrica din spital, dar şi felul ciudat cum în Oradea Biserica Ortodoxă Maghiară lua totul si maghiariza: cu preot, biserici şi credincioşi români.

Între timp preotul Hotăran a fost numit *preot militar ortodox* şi în locul lui a fost numit preotul Gh. Botău, dar nu peste mult a dispărut din Oradea. Motivele nu se cunosc. Mai pe urmă a apărut un fost călugăr catolic, de naţionalitate maghiară, care, sprijinit de toate „organele” de stat, a continuat opera funestă de deznaţionalizare a românilor prin așa-zisa *Biserică Ortodoxă Maghiară în Oradea*.

Această străduinţă arzătoare a autorităţilor horthyste de a înfiinţa, pe seama românilor ortodocşi, o *Biserică ortodoxă maghiară*, s-a manifestat nu numai la Oradea, ci şi la satele din jur: Mădăras, Toboliu, Cheresig, etc, dar fără nici un rezultat, căci această străduinţă a fost respinsă categoric, din primele momente, de către poporul din cele trei sate.

Tot ceea ce se zideşte prin nedreptate şi asuprire, se clatină şi nu durează. Aşa s-a clătinat în scurtă vreme şi biserica artificială maghiară ortodoxă din Oradea, care în toamna anului 1941, a dispărut fără urme, cu toţi uneltitorii şi sprijinitorii ei fanatici.

6. *Care a fost tratamentul aplicat Episcopiei şi Bisericii ortodoxe române din Oradea şi judeţul Bihor sub aspect material? Ce pierderi cunoaşteţi?*

După ce şi-a pierdut instituţiile şi asociaţiile ei şi după ce a fost redusă la un simplu Vicariat, prin expulzarea conducătorului ei, Episcopia de Oradea primeşte grele lovituri şi sub aspect material. Ea trece printr-un şir de pierderi care au dus la faliment. Ea pierdea aproape toate imobilele primite sau

cumpărate sub stăpânire românească și silită să plătească peste 300000 pengő despăgubiri și cheltuieli de judecată. Sesiile Episcopiei (peste 125 iugăre cadastrale), ale parohiilor și ale preoților au fost luate și date bisericii romano-catolice.

Biserica cu Lună, care fusese catedrală, pe lângă pierderea sesilor ei și ale preoților ei, este obligată să construiască un adăpost de apărare antiaeriană categoria II, care a costat-o peste 10000 de pengő, bani împrumutați de la *Banca Victoria*. După ce adăpostul a fost construit, Primăria a anunțat că biserica intra în categoria III în ce privește adăpostul, adică cu o cheltuială neînsemnată. Dacă exista puțină bunăvoință din partea primăriei și anunța din timp parohia ortodoxă, aceasta nu pierdea cei zece mii de pengő, împrumutați. Aproape un an preoții ortodocși n-au primit nici un ajutor din partea statului maghiar. Din luna august 1941 statul a început să plătească și preoțimea română cu salariul pe care îl avusese în 1898. Astfel că protopopul Vasile Popovici primea 190 pengő lunar, iar eu 208, ceea ce era foarte puțin. Preoții de la parohiile înființate după 1918 nu primeau nimic, acestea nefiind recunoscute de stat. Astfel s-a manifestat discriminarea sub aspect material.

7. *Care a fost situația culturală pentru românii din Oradea sub regimul horthyst? Ce școlși românești au rămas?*

Situația culturală pentru românii din Oradea și Ardealul de nord-vest, în general, sub regimul horthyst, a ajuns ca și biserica în pragul falimentului și al prăbușirii. În Oradea între 1940-1944 n-a existat nici unziar și nici o revistă românească, nici un teatru și nici o casă culturală românească, nici o școală elementară românească, nici un învățător român și nici un profesor român, cu excepția Școlii Normale greco-catolice, care era școală confesională susținută de Episcopia greco-catolică, care trebuia să-și plătească profesorii și învățătorii, statul neacordându-le nici un ajutor.

Exista însă un gimnaziu, *Szent Laszlo* (E. Gojdu) unde funcționa o secție românească la care predau ore elevilor români profesori unguri într-o limbă stricată, cu manuale ungurești. Religiile ortodoxe și greco-catolice predate de doi

preoți români, singurii români din cadrul corpului didactic. În urma intervenției și după multe rugăminți a celor două eparhii românești din Oradea, s-a admis ca la secția română de la *Szent Laszlo* să poată frecventa și fete române. Dar conducerea școlii ca secția să se deschidă cu mare întârziere, după ce cele mai multe fete române s-au înscris la alte școli, ori au rămas acasă. De asemenea a avut grijă ca numărul celor înscrise să fie cât mai redus în fiecare clasă. În anul școlar 1940-1941 la secția română au fost înscriși 147 băieți, iar în 1942/1943, 268 băieți și fete, în 8 clase, ceea ce era un procent foarte redus.

Fiecare mișcare culturală sau religioasă românească din cadrul școlar era urmărită intens de către autoritățile școlare. Intr-o zi de duminică dimineața, când eu țineam elevilor ora biblică în sala de cor din curtea bisericii cu lună, m-am pomenit cu doi profesori unguri veniți să controleze programul orei noastre biblice. Adevărat că ziua aceea (15 Martie 1942) era la unguri *Ziua libertății!*

În ce privește manifestațiile artistice corale sau teatrale, cântări Hilaria, n-au putut avea loc niciodată, decât în sălile școlii normale greco-catolice, mult neâncăpătoare.

8. *Ce știți de ghetoul evreilor?*

În vara anului 1941 s-a înființat în Oradea *ghetoul evreilor* în casele din suprafața împrejmuțată de străzile: Mihai Viteazul, Sucevei, și Armatei Roșii, unde au fost închiși ca animalele cca 30.000 de evrei și unde au năvălit asupra lor ploșnițele, păduchii, foamea,, bătăile și suferințela cea mai amară. De acolo au fost duși în vagoanele de marfă în Germania spre a fi exterminați. Un spectacol dintre cele mai funeste și lugubre din câte mi-a fost dat să văd: patru câte patru, ca niște umbre jalnice, evreii mergeau tăcuți, triști și îndurerați pe străzile Prahovei (gl. T. Moșoiu), și Armatei Roșii spre Parcul Bălcescu, unde așteptau vagoanele suspecte ale morții. Una dintre cele mai negre pete ale istoriei, rușinea secolului a fost masacrarea în masă a acestui popor, care n-avea altă vină, decât că s-a născut evreu. Și s-a întâmplat ca o tânără Neuman Ela din Oradea, str. Independenței 12, la Debretin, în gară, a sărit

din tren, într-o clipă de neatenție a jandarmilor și s-a strecurat prin mulțimea gării, s-a îndreptat spre răsărit și după o săptămână de pribegie a ajuns într-un sat românesc lângă graniță, unde un țăran milos i-a jutat să treacă granița și ajungând în România și-a salvat viața. A sărutat pământul românesc de bucurie că va mai putea trăi. După ce ce armatele române și sovietice au eliberat Oradea, s-a reântors acasă unde mi-a povestit toată tragedia confrăților ei din ghetou și toată tragedia și modul cum s-a salvat. Deplâng barbaria horthystă și exprim admirația față de țăranul român care m-a salvat. Sufletul bun și milos , îngăduitor și iertător al acestui nobil popor, care este poporul român.Prin noblețea sa el are dreptul de a exista și de a se considera printre primele și cele mai alese și distinse popoare, care cu adevărat propovăduiește pacea, omenia, și bunăstarea lumii.

AEOROBhSj, fond Episcopia Ortodoxă Română, Oradea, f.n, vol.I-II, 1986, p.1-74, manuscris

---

Afirmațiile pr. Andrei Lupșa, sunt pe deplin confirmate și de alte documente pe care le reproducem în continuare²¹⁰.

Comandamentul militar regal ungar al Plasei Tileagd, Nr.1048/1940

Obiect: Restituirea imobilului agricol expropriat de la locuitorul Gőndör Janos din Săcădat prin refoma agrară românească și atribuit bisericilor ortodoxe din Săcădat și Săbolciu

Hotărâre definitivă

Ordon, restituirea imobilului în suprafață de 25 jugăre cadastrale, expropriat în timpul ocupației românești prin reforma agrară românească de la locuitorul Gőndör Janos din Săcădat și atribuit bisericii ortodoxe din Săcădat, precum și a imobilului în suprafață de 32 jugăre cadastrale atribuit bisericii ortodoxe Săbolciu, în total 57 jugăre cadastrale. Fac apel la Gőndör Janos ca, prin mijlocirea antisei comunale, să-și recupereze imobilele de mai sus și să îneapă grabnic lucrările agricole de toamnă. Pentru recuperarea

---

²¹⁰ Documente depistate în arhivele Episcopiei Ortodoxe din Oradea de Ioan Aurel Popovici și puse la dispoziția noastră. Traducerea textelor din limba maghiară au fost făcute de dr. Bujor Dulgău.

imobilelor proprietarul Góndör Janos nu datorează menționatelor biserici, nici un fel de despăgubire.

Motivație

Sub ocupația românească, distrugerea clasei proprietarilor unguri și consolidarea național-statală a românilor a constituit o directivă generală și un țel politic. Reforma agrară românească a servit și ea acest țel, urmărindu-se, cu precădere, consolidarea bisericilor ortodoxe prin împrumutarea cu pământuri, pentru care foștii proprietari nu au fost despăgubiți deloc, ba mai mult au fost siliți ani de-a rândul să suporte și impozitele funciare.

În acest scop au fost expropriate și de la locuitorul Góndör Janos din Săcădat 57 jugăre cadastrale de teren, pentru care statul român nu i-a acordat nici o despăgubire. În acest fel, bisericile ortodoxe din Săcădat și Săbolciu au beneficiat gratuit de pământurile expropriate. Deoarece nici statul român, nici menționate biserici nu l-au despăgubit pe proprietar, a fost necesară restituirea imobilelor folosite ilegal către proprietarul de drept.

Despre aceasta îl voi înștiința, în scris, pe locuitorul Góndör Janos, epitropiile bisericilor ortodoxe din Săcădat și Săbolciu, precum și antistia comunală Săcădat. Împotriva acestei hotărâri definitive se poate depune contestație, în termen de 15 zile de la înmânare, la Comandamentul militar regal ungar al județului Bihor.

Antistiei comunale Săcădat i se pune în veder să preia de la menționatele biserici imobilul în suprafață de 57 jugăre cadastrale și să-l repună în posesia lui Góndör Janos.

Tileagd, 1940 noiembrie 14

Locuitor al comandantului militar regal ungar al plasei.

Text în limba maghiară

AEOBhSj, Act nr. 223/1941

Comandamentul Militar al Plasei Centrale din județul regal ungar Bihor
Nr. administrativ 968/1940 (*traducere-text în limba maghiară*)

Cererea Oficiului economic al Capitlului romano-catolic Oradea privind restituirea imobilelor expropriate prin reforma agrară românească în hotarul localității Sântandrei.

Hotărâre

În temeiul punctului C7 din ordonanța nr. 3373/1940 a Corpului militar administrativ din cadrul Armatei I regale ungare, ordon ca imobilele expropriate de mai jos să fie de urgență repuse în posesia Capitlului de rit latin din Oradea, după cum urmează:

1. Școala cantorală ortodoxă, nr. topo 1521/2, 1523/13 , total 24 jugăre;
2. Biserica greco-catolică și loc de școală pe vatra străveche 1400 stj;

3. Biserica ortodoxă și loc de școală pe vatra străveche, 1400 stjp;
4. Preotul ortodox din Sântandrei, nr. topo 1137, 32 jugăre;
5. Biserica ortodoxă Sântandrei, nr. topo 1188, 10 jugăre;
6. Cantorul ortodox Sântandrei, nr. topo 1189, 8 jugăre;
7. Preotul greco-catolic Sântandrei, nr. topo 1195, 10 jugăre;
8. Biserica greco-catolică Sântandrei, nr. topo 1193, 4 jugăre;
9. Cantorul greco-catolic Sântandrei, nr. topo 1194, 8 jugăre;
10. Preotul paroh greco-catolic nr.I din Oraș Nou, 32 jugăre;
11. Cantorul parohiei nr. I, 8 jugăre;
12. Preotul parohiei greco-catolice nr. II Oraș Nou, 32 jugăre,
13. Cantorul parohiei nr.II, 8 jugăre;
14. Biserica greco-catolică din Oraș Nou, 10 jugăre;
15. Preotul parohiei greco-catolice nr.I din Olosig, 32 jugăre;
16. Cantorul din Olosig 8 jugăre;
17. Preotul parohiei greco-catolice nr. II din Olosig, 32 jugăre;
18. Cantorul, 8 jugăre;
19. Biserica greco-catolică din Olosig, 10 jugăre;
20. Completare la sesia preotului greco-catolic, teren situat între moara de scânduri și satul Sântandrei, nr. topo1533/5, 5 jugăre;
21. Seminarul Episcopiei greco-catolic Oradea, 31 jugăre 43 stjp;
22. Pentru Seminarul pedagogic al Episcopiei greco-catolice Oradea, 40 jugăre;
23. Pentru Internatul Ep. Gr.cat. Oradea, 19 jug 1435 stjp;
24. Moșia părăsită a generalului Oprescu Constantin, situată între drumul național spre Salonta, pârâul Peța și drumul spre Sântandrei

Cu ducerea la îndeplinire a acestui ordin se însărcinează antistia comunei Sântandrei, care îmi va raporta executarea.

A se aduce la cunoștința:

1. Antistiei comunale Sântandrei;
2. Capitlului catedral de rit latin Oradea;
3. Episcopiei greco-catolice Oradea;
4. Episcopiei ortodoxe Oradea;

Oradea, 1940 noiembrie 10

ss. Indescifrabil

EOROBhSj, fond *Consistoriul ortodox român Oradea*, Act nr. 246/1940, f.1

Comandamentul militar regal ungar al Plasei Tileagd

Nr.1103/1940 (*traducere - text în limba maghiară*)

Obiect: Restituirea imobilului agricol expropriat de la Zathreczky Peter situată în hotarului Țețchea prin reforma agrară românească și atribuite bisericii ortodoxe și școlilor.

Hotărâre definitivă

Din moșia lui Zathreczky Peter situată în hotarului Țețchea au fost expropriate 30 de jugăre cadastrale, înscrise în coala CF nr. 387 Țețchea, sub

nr. topo 294/3-234/8; nr.445/2, 445/3, 446/5-446/9, respectiv 2 iugăre ca lot zootehnic, 1 iugăr pentru lotul experimental școlar, 6 iugăre pentru dota cantorului ortodox, 5 iugăre pentru biserica ortodoxă, în total 30 de iugăre cadastrale, care vor fi deîndată restituite proprietarului. Fac apel la Zathreczky Peter ca prin mijlocirea antisiei comunale Țețchea, să-și recupereze imobilele enumerate și să înceapă grabnic lucrările agricole de toamnă. Restituirea imobilelor se face fără nici o despăgubire.

Motivație,

Sub ocupația românească, distrugerea clasei proprietarilor unguri și consolidarea național-statală a românilor a constituit un principiu fundamental politic și guvernamental. Reforma agrară românească a servit și ea acestui țel, urzindu-se, cu prioritate, dezvoltarea și consolidarea bisericilor și școlilor confesionale ortodoxe, proprietarii expropriați nefiind despăgubiți deloc, ba mai mult au fost siliți ani de-a rândul să suporte impozitele funciare. În acest fel a fost păgubit și Zathreczky Peter, fiindcă nici statul român, nici instituțiile menționate, care au folosit pământul, nu l-au despăgubit, motiv pentru care am dispus restituirea imobilelor menționate către proprietarul de drept. Acest lucru se aduce la cunoștința locuitorului Zathreczky Peter din Țețchea, episcopiei ortodoxe din Țețchea și antisiei comunale Țețchea cu precizarea că, în termen de 15 zile de la înmânare se poate depune contestație la Comandamentul militar regal ungar al județului Bihor. Dispun, în mod special, antisiei comunale Țețchea să recupereze cele 30 iugăre de teren de la respectivele instituții și să le predea lui Zathreczky Peter.

Tileagd, 1940 noiembrie 20 ss indescifrabil

AEOBhSj, Nr.1103/1940

Ilustrului prim-ministru contele Téléki Pál

Budapesta

Direcțiunea generală a Inspectoratului Școlar Districtual Debrețin prin Ordinul nr. 3746 a dispus ca profesorii români ortodocși să predea religia în limba maghiară. Acest ordin contravine declarațiilor progresiste făcute de Ilustritatea - voastră pe tema învățământului minoritar. Vă adresăm rugămintea de a lua măsuri grabnice de revocare a acestui ordin, cu atât mai mult cu cât acest ordin contravine unei tradiții seculare a Guvernului ungar, iar noi nu suntem în măsură a da curs la așa ceva.

Popovici Vasile

Arhidiacon ortodox român Oradea

(traducere-text în limba maghiară dactilografiat)

AEOROBhSj, fond *Consistoriul ortodox român Oradea*, Act nr.81/1941, f.3

Consistoriul Ortodox Român Oradea

Ilustre Domnul Subprefect!

Urmare adresei Dvs, cu nr. 5323/1941 din 21 ale lunii curente, martie, vă comunicăm cu onoare denumirea parohiilor precum și imobilele care, fiind ca părăsite, au fost date în arendă de către artiștii spre paguba acestor biserici și a personalului propriu.

1. Marțihaz: 32 iugăre dotațiunea preotului, 10 iugăre a bisericii și 8 iugăre a cantorului au fost date în arendă, ca pământ părăsit, unor locuitori din Sarkadkeresztur.

2. Mădăras: 35 iugăre datorate preotului, 10 iugăre a bisericii și 8 iugăre a cantorului au fost date în arendă, lui Simon Josef și altor locuitori din Sarkad.

3. Ciuhoi: 12 iugăre 392 stp dotațiunea preotului, 3 iugăre 318 stp a bisericii și 1 iugăre a cantorului au fost date în arendă, ca pământ părăsit, de către artistie.

4. Rontîu: 12 iugăre dotațiune preotului, 10 iugăre a bisericii și 5 iugăre a cantorului au fost date în arendă de către primarul satului.

5. Sânicolaul Român: 10 iugăre sesia preoțească au fost predate de antisie preotului reformat din Ugra. Cele 2 sesii parohiale rămase, împreună cu grădina casei parohiale au fost date în arendă prin licitație.

6. Leș: 32 dotațiunea preotului au fost date în arendă de autorități unor agricultori localnici.

Cu profund respect vă adresăm rugămintea de a lua măsuri ca plata arenzii după aceste imobile bisericesti să ajungă la cei îndreptățiți.

Oradea, 1941 aprilie 8

Consistoriul ortodox român

(traducere-text în limba maghiară dactilografiat)

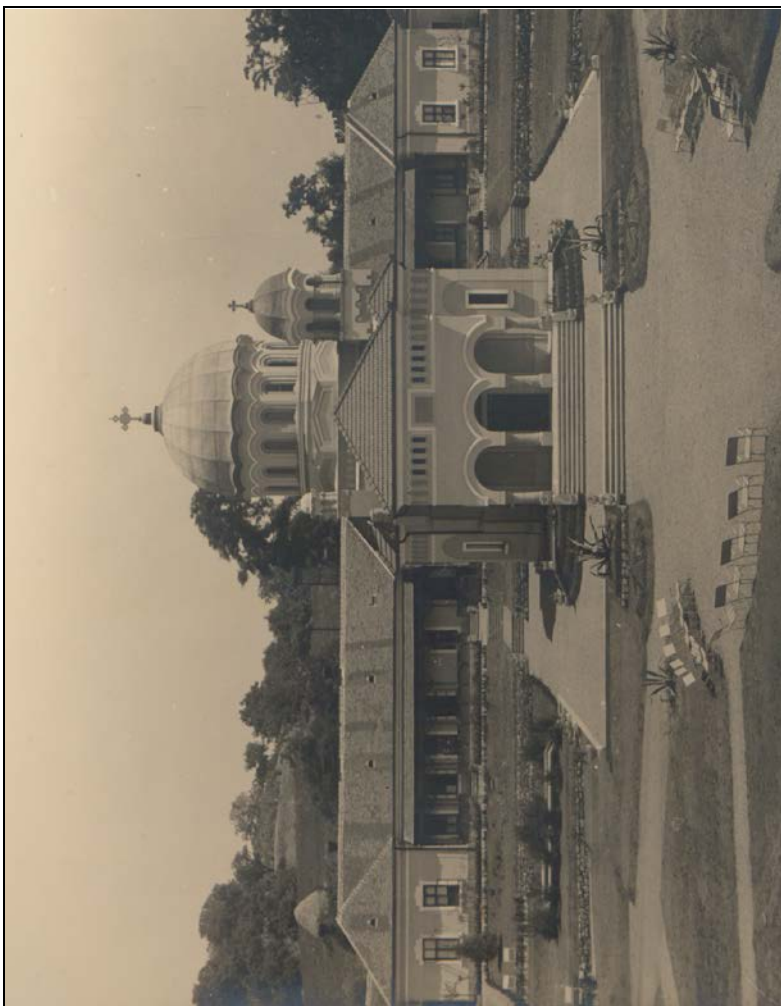

EOROBhSj, fond *Consistoriul ortodox român Oradea*, Act nr.159/1941, f.1

Biserica din curtea spitalului Oradea, închisă de horthysti, 1940

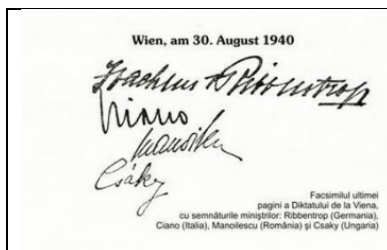

DOCUMENTE

1.

Textul arbitrajului de la Viena, (30 august 1940)²¹¹

1. Traseul definitiv al liniei de frontieră, care desparte România de Ungaria, va corespunde aceluia marcat pe harta geografică aici anexată. O comisie româno-ungară va determina detaliile traseului la fața locului.
2. Teritoriul român atribuit Ungariei va fi evacuat de trupele românești într-un termen de 15 zile și remis în bună ordine acesteia. Diferitele faze ale evacuării și ale ocupării, precum și modalitățile lor vor fi fixate în termen de o comisie româno-ungară. Guvernele ungar și român vor veghea ca evacuarea și ocuparea să se desfășoare în ordine completă.
3. Toți supușii români, stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România, dobândesc fără alte formalități naționalitatea ungară. Ei vor fi autorizați să opteze în favoarea naționalității române într-un termen de șase luni. Acele persoane care vor face uz de acest drept vor părăsi teritoriul ungar într-un termen adițional de un an și vor fi primiți de România. Ei vor putea să ia, fără nicio împiedicare, bunurile lor mobile, să lichideze proprietatea lor imobilă, până în momentul plecării lor, să ia cu ei produsul rezultat. Dacă lichidarea nu reușește, aceste persoane vor fi despăgubite de Ungaria. Ungaria va rezolva într-un mod larg și acomodant toate chestiunile relative la transplantarea optanților.
4. Supușii români de rasă ungară, stabiliți în teritoriul cedat în 1919 de către Ungaria României și care rămâne sub suveranitatea acesteia, primesc dreptul de a opta pentru naționalitatea ungară, într-un termen de șase luni. Principiile enunțate în paragraful trei vor fi valabile pentru persoanele care vor face uz de acest drept.
5. Guvernul ungar se angajează solemn să asimileze în totul cu ceilalți supuși unguri pe persoanele de rasă română, care, pe baza arbitrajului de mai sus, vor dobândi naționalitatea ungară. Pe de altă parte, guvernul român ia același angajament solemn în ceea ce privește pe supușii de rasă ungară, care vor rămâne pe teritoriul român.
6. Detaliile rezultând din transferul de suveranitate vor fi reglementate prin convenție directă între guvernele român și ungar.
7. În cazul în care dificultăți sau îndoieli s-ar ivi în cursul aplicării acestui arbitraj, guvernele român și ungar se vor înțelege pe cale directă. Dacă într-o chestiune sau alta înțelegerea nu se realizează, litigiul va fi supus guvernelor Reich-ului și Italiei, care vor adopta o soluție definitivă.
8. Detaliile rezultând din transferul de suveranitate vor fi reglementate prin convenție directă între guvernele român și ungar.
9. În cazul în care dificultăți sau îndoieli s-ar ivi în cursul aplicării acestui arbitraj, guvernele român și ungar se vor înțelege pe cale directă. Dacă într-o chestiune sau alta înțelegerea nu se realizează, litigiul va fi supus guvernelor Reich-ului și Italiei, care vor adopta o soluție definitivă.

²¹¹ „Universul”, 1 septembrie 1940

3.

Sursa C.C.
Diverși agenți

Valoarea sursei: de încredere

Nota informativă nr.855
Amnistierea delictelor militare în Ungaria
14.01 1944

Cu nota informativă nr.785/ 14.12 1943, am raportat că Regentul Ungariei cu ocazia zilei numelui (16.12 0943) a acordat printr-un decret o largă amnistie pentru delictele militare, cuprinzând aici și elementul românesc din Ardealul cedat, care a dezertat sau s-a refugiat în România din fața obligațiilor militare din armata ungară.

În legătură cu efectele acestui decret de amnistie, agenții noștri, din teritoriul cedat, ne raportează următoarele:

1. În urma publicării decretului de amnistiere, au început a se reîntoarce în teritoriul cedat, unii dintre refugiații români.

Apar și se prezintă autorităților mai ales acei ce nu s-au refugiat, ci au stat ascunși prin păduri. Dintre aceștia mulți declară că au fost refugiați în România deși în realitate nu au fost.

2. Față de acest decret de amnistie, intelectualii români din Ardealul cedat și mai ales preoții, îndeamnă populația românească din Ardealul cedat ca să facă atenți pe refugiații români aflați în România, deoarece înapoindu-se în teritoriul cedat vor fi imediat concentrați, în serviciul la unitățile de lucru maghiare, unde vor fi supuși unui tratament cât se poate de greu.

ȘEFUL CENTRULUI C.

ss indescifrabil

Ștampilat,

A.M.R., fond 5417, dos.914 p.75

DECLARAȚIE

Subsemantul Stroble Gheorghe asupra celor ce se întâmplă în teritoriul cedat Ungariei, declar următoarele:

Bisericile ortodoxe sunt închise definitiv, iar pe greco-catolici îi forțază să vorbească în limba maghiară.

În orice fel de școală s-a interzis de a se mai vorbi românește, orice materie se predă, trebuie predată numai în limba maghiară.

Toți funcționarii români au fost licențiați din serviciu, puțini români care au mai rămas în serviciu trebuie să vorbească și să scrie numai în ungurește, iar leafa o primește pe jumătatea unui funcționar ungar, la fel și muncitorii români primesc pe zi jumătate din cât primește un muncitor ungar.

Pentru orice fel de băcănie, cârciumă, cooperativă și alt fel de negoț, s-a luat dreptul de a mai ține de români, puținii români care mai țin asemenea negoțuri sunt românii invalizi care au luptat în războiul mondial în armata Austro-Ungară.

La fel românii nu mai au dreptul de a mai ține orice fel de fabrică ca: fabrică de cherestea sau fabrică industrială. Impozitul este încă odată și ceva ca în România, iar dacă nu ai bani să plătești îți ridică imediat ceva în valoarea plății, fără să te mai păsuiască.

Nu se mai capătă de lucru deloc, foarte puțin se mai lucrează pe la șosele, orice lucrare s-a întrerupt din cauză că nu se mai capătă de lucru.

Pe săptămână se capătă de om: 1 kg. de mălai, 3 kg cartofi, petrol $\frac{1}{2}$ l pe lună, zahăr nu se capătă numai dacă sunt copii mici și sunt bolnavi. Această cauză determină pe foarte mulți oameni săraci să fugă în România.

Foarte mulți români se află azi prin diferite închisori. Dacă un ungar, care a trăit sub România, a avut pică pe un român l-a pârât la autoritățile militare maghiare și fără judecată l-au băgat la închisoare. De exemplu: Ofrim Alexandru din Satu

Mare, care trăia la Sighet, se află la închisoare, unde nu se știe cine a fost pârât că *e mare român*; Jucan Găvrilă din Sighet, la fel; Coman Ștefan, de fel din Poeni de Sub-Munte, Timiș Vasile, Raita din Vișeu de Sus și alții sunt băgați la închisoare pe motiv național. Buju Ioan, Holici Dumitru și Brumaru se află la închisoarea din Sighet, ceilalți nu știm unde se află. Pe muntele Prislop se fac barăci, tranșee și un drum care merge spre Polonia. În Borșa se face o cazarmă și un aeroport. Pe Prislop se mai află un depozit de muniții.

Ss Stroble Gheorghe

Pentru conformitate,
Plt. Maj. St. Antonescu

A.M.R., *fond 5417*, dos. 914 p.87

5.

S.S.I., 7.02 1944

NOTĂ

UNGARIA – PRIGOANA ÎMPOTRIVA INTELLECTUALILOR ROMÂNI

Autoritățile ungare continuă să șicaneze intelectualii români rămași în Transilvania de Nord. Astfel, în urma Deciziei nr. 141/1944 a subprefectului județului Bistrița-Năsăud d-nei Iuliana Tișcă în etate de 63 de ani, fiica d-lui dr. Mureșanu din Năsăud i s-a fixat domiciliu forțat în comuna Ardan județul Năsăud, fiind obligată a se prezenta de două ori pe săptămână la autoritățile locale din comuna Șieu, situată la o depărtare de 6 km de Ardan.

Cu toate că, conform legiurilor ungurești în vigoare, măsura internării sau a fixării domiciliului forțat este de competența primului-pretor în prima instanță, fixarea domiciliului obligatoriu s-a dispus de subprefect.

De altfel această măsură, după cum a declarat prim-pretorul plasei Năsăud, este o măsură de retorsiune și se pretextează că ea a fost luată pentru că autoritățile românești din Orșova ar fi fixat încă din 31 August 1941 domiciliu forțat unguoroaicei Tabian Ibolya. În realitate d-na în cauză ocupă o locuință mare împreună cu tatăl său în etate de 92 ani de profesiune medic și un frate al ei de 57 ani, iar prim-pretorul plasei Năsăud urmând a fi scos în curând la pensie, intenționează să se mute în această locuință.

COMUNICAT ȘI: MIN. AF. EXT.; PROPAGANDEI

Sursa de încredere

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.90-91

Facsimil din cercetarea comună a morții lui **Irimuş Dumitru**, și
maltratarea altor **6 români** semnat de grănicerii români și unguri 1943

Copie.

Proces-verbal.

Astăzi anul una mie nouă sute patruzeci și trei Luna Martie ziua 11. la ora 15 după ora românească la punctul bariera de pe șoseaua Geaca-Sucutard.

Obiect: Cercetarea cazului a șase refugiați români cari au fost maltratați pe teritoriul maghiar și unul din ei cu numele Irimuş Dumitru a murit în urma maltrătarilor.

Sunt prezenți:

Din partea română
Căp.Florescu Victor
Locot.Anastasiu Mihai
Botezan Ioan dactilograf

Din partea maghiară:
Căp.Abrudnyai Aladar
Plot.Maior Ștefan
Plot.Nagy Bela dactilograf.
Plot.Somodi Albert tolmaci.

Traterea :

I. Expunerea Comandantului Companiei Grăniceri român

În ziua de 10 Martie la ora 6 dimineața, s'a prezentat la pichetul român din Geaca, cinci refugiați care au declarat următoarele:

a/,Refugiatal Ignea Vasile de ani 20 domiciliat în comuna Poiana Blenoi Jud.Someș, a fost refugiat în România la data de 5 mai 1942 până la 22 Octombrie 1942, când din nou a plecat în Ungaria intenționând să vinde averea ce o avea acolo. La două zile după ce a ajuns pe teritoriul maghiar, a fost arestat de jandarmii maghiari și dus la Dej. La Dej a fost judecat de Tribunal pentru trecerea clandestină și pedepsit la trei luni închisoare. La 26 Ianuarie 1943 a fost eliberat și a intrat slugă la un proprietar român din Căpâlna Jud.Someș. La data de 5 Martie a fost arestat din nou, condus la Dej de aci la Gherla și în urmă adus la Sucutard și dat în primire la grăniceri. Din ziua de 7 Martie până la 9 Martie 1943 a fost ținut la pichetul din Sucutard și pus la muncă, dându-i-se ca mâncare numai ciorbă goală în ziua de 9 Martie spre seară a fost legat de grănicerii maghiari sub supravegherea plutonierului șef de pichet, de mâini, fiind bătăuți necruțându-se cu ciomege, urmele sunt vizibile și astăzi pe tot corpul refugiatului. În urmă a fost legat cu o sfoară de gât împreună cu ceilalți refugiați și trei grăniceri trăgând înapoi de sfoară erau înmănați de silit în număr de 4-6 cu ciomege și paturile de armă fiind siliți să meargă. Când ajunsă la 100 metri gund de ultima casa din Sucutard, au fost îmbrânciți în lac unde au stat 5 minute.

Unul din refugiați cu numele Irimuş Dumitru a căzut de mai multe ori și a fost silit cu ciomegele și cu ~~șabrele~~ paturile de armă, prin lovituri date cu toată puterea să meargă. Noi ceilalți am mai putut merge dar cu mare greutate, grănicerii maghiari nea forțat să ducem și pe tovarășul nostru, care a căzut în nesimțire. Am ridicat dealul spre linia de demarcație, în tot timpul fiind siliți prin bătăie. Ajungând către creastă nu a mai putut merge cu tovarășul nostru și atunci grănicerii maghiari a luat de mâini pe tovarășul Irimuş Dumitru și la târât ducându-l pe teritoriul român, unde a murit.

b/,Refugiatal Popan Gheorghe din comuna Lozna Jud.Someș declară
În ziua de 12 Noiembrie 1942 a trecut în Ungaria, unde a fost arestat și condamnat la 21 zile închisoare. A trecut în Ungaria cu scopul și a și vedea familia care rămăsese pe teritoriul maghiar. În ziua de 8 Martie 1943 a fost arestat de jandarmii maghiari și trimis din post în post la Sucutard, în care timp a fost bătut și în seara de 9 Martie 1943, grănicerii maghiari i-a dus spre frontieră. Înainte de el duce spre frontieră a fost legat de mâini și cu o sfoară grosă împună cu tovarășii lui au fost legați de gât /sunt urme adânci vizibile la mâini și la gât/ fiind bătăuți necruțându-se cu ciomege rupte din gard și fiind împinși cu patul armeei a fost dus că-

tre frontieră. Pe drum spre frontieră, refugiatul declară, că a căzut de mai multe ori, din cauza loviturilor puternice primite cu patul armei și cu ciomege. Pe tovarăgul lui Irimuş Dumitru Teodor, l-a văzut căzând jos în nesimțire și siliți de grăniceri maghiari dus pe brațe până în apropierea de linia de frontieră. La creastă nemi putând duce, am trecut frontiera putând merge, fiind împinși de grănicerii maghiari, iar Irimuş Dumitru, a fost trăsat de grănicerii maghiari pe teritoriul român.

c./Refugiatul Tărnoveanu Vasile, din comuna Urișor Jud. Someș declară că a trecut în Ungaria la 1 Martie 1943, când a fost arestat de jandarmii maghiari și dus din post în post până la punctul de frontieră Sucutard unde a fost prenați la pichetul de grăniceri maghiari.

Declară același lucru ca refugiatul dela punctul a și b.

d./Refugiatul Pocol Vasile din comuna Lozna Mare din Jud. Someș declară că în luna Octomvrie a trecut în Ungaria și a fost arestat de jandarmii maghiari. Fiind dat în judecată a fost condamnat la trei luni închisoare și pus apoi în libertate. În ziua de 8 Martie a fost din nou arestat și dus la pichetul de grăniceri Sucutard unde i-s'a întâmplat același lucru ca și la refugiații de mai sus.

e./Refugiatul Ignea Gavrilă din comuna Poiana Bănoai Jud. Someș a trecut în Ungaria în luna Octomvrie, a fost arestat de jandarmi și trimis în judecată fiind pedepsit cu una lună închisoare în luna Decembrie a fost eliberat din închisoare și la 5 Martie 1943 a fost din nou arestat de jandarmii maghiari, a dus pe refugiu din post în post până la pichetul de grăniceri maghiari din Sucutard, unde a fost maltratată neomenite și ca și refugiații de mai sus.

Partea română prezintă pe rând pe refugiați, pentru ca să se constate loviturile și răniile care sunt pe corpul fiecăruia;

1./Refugiatul Popan Gheorghe: în regiunea omoplatului drept și stâng se găsesc sufuziuni sânghine estinse de culoare roșie-lividă. Ochiul stâng prezintă în unghiul extern o ruptură de vassanghiu mic.

2./Refugiatul Pocol Vasile: în regiunea omoplatului drept și stâng și în regiunea posterioară a brațului stâng se găsesc sufuziuni sânghine de culoare roșie-lividă, aceleași leziuni se găsesc pe ambele fese. Mâna dreaptă este acoperită cu pete de sange și este în întregime tumefiată. În dosul urechei stângi se găsește o districție de epitel de mărimea unei piese de un leu. În jurul gâtului în partea stângă și dreaptă se găsește o districție superficială de epitel pe bază ușor iperemică cu margini regulate de lățimea unui centimetru. La nivelul umărului această leziune este supurată pe o întindere cât un bob de fasole. Pavilionul urechei drepte prezintă două defecte de epitel fiecare de mărimea unui bob de fasole.

3./Refugiatul Ignea Gavrilă: Fiecare păroasă a capului prezintă în regiunea occipitală dreaptă trei soluții de continuitate una de 5 cm. altele două de câte 2 cm. lungime li circa 3 milimetrii adâncime cu marginile neregulate. Regiunea maxilarului superior stâng buza stângă și orbita stângă sunt în întregime tumefiate, orbita stângă prezintă o culoare roșie lividă. Partea dorsală a toracelui este în întregime marcată de culoare roșie lividă având în partea omoplatului și în regiunea ultimelor coaste două pete mari de culoare vânătă aproape neagră, partea stângă a toracelui și brațul stâng prezintă sufuziuni sânghine de culoare roșie lividă.

4./Refugiatul Ignea Vasile: prezintă pe omoplatul drept și stâng sufuziuni sânghine estinse de culoare lividă alternând cu pete mari de culoare vânătă aproape neagră având și câteva districțiuni de epitel de mărimea bobelor de mazăre. Ambele brațe prezintă în regiunea posterioară sufuziuni sânghine de culoare lividă.

5./Refugiatul Tărnoveanu Vasile: prezintă în regiunea ambelor omoplate a ambelor brațe în partea posterioară și pe ambele fese sufuziuni sânghine estinse de culoare lividă, pielea păroasă a capului prezintă în regiunea occipitală cam în mijloc un hematom cu un diametru de 5-6 centimetri având în partea superioară o mică districție de epitel.

Ambii medici /de partea română Dr.Al.Busitia med.circ.Mociu și de partea maghiară Cap.med. Dr.Barbie Janos/constată că leziunile descrise mai sus provin din cauza lovirii cu oareșcari obiecte contondente.

Timpu necesar vindecării a acestor leziuni este de aproximativ de 14 zile.

Leziunile și cauza morții refugiatului Irinaș Dumitru, se stabilesc prin proces verbal medico-legal, făcut de medicul român și medicul maghiar, ce se va anexa.

În concluzie din cele de mai sus rezultă următoarele:

Refugiații români arătați mai sus în cuprinsul procesului verbal au fost arestați de jandarmii maghiari și dați pe mâna pichetului de grăniceri maghiari din Sucutard, pentru a fi trecuți în mod forțat în România. Deși conform declarației lor, refugiații au trecut clandestin frontiera, totuși fiecare în parte au fost judecați de Tribunalul maghiar și pedepsiți ca atare. Grănicerii maghiari în ziua de 9 pe seară, în mod neomenos, a legat de mâini și pe toți refugiații la un loc de gât și împingându-i cu armele au fost așezăți către linia de demarcație. Departe de mintea omenească ca un om să poată fi bătut când nu este nici infractor sau asupra lui nu planează nici o suspiciune oarecare.

Morțea lui Irinaș Dumitru, arată până unde a mers, lipsa de omenie a grănicerilor maghiari.

Conform protocolului dela Cluj, aceasta este încadrată în următorul caz: Răniri grave pentru cei cinci refugiați și lovituri cauzate de moarte pentru refugiatul Irinaș Dumitru.

Partea română conform protocolului cere despăgubiri, pentru leziunile cari le au cinci din refugiați și care după părerea doctorilor, îi face să nu mai fie buni de muncă timp de 14 zile.

Pentru refugiatul Irinaș Dumitru, care a fost omorât din cauza oruntelor maltratări, suferite din partea grănicerilor maghiari, cere despăgubiri, al cărui quantum se va stabili de organele superioare.

II. Expunerea comandantului Companiei Grăniceri maghiari:

Am ascultat declarația celor trei grăniceri maghiari și anume: Cap. Albert Alois, soldat Abruden Ghroghs, și soldat Török Bela.

Pe baza declarațiilor acestora și a șefului de pichet vă aduc la cunoștință următoarele:

a/. În ziua de 9 Martie 1943 circa la ora 19 șeful pichetului a aflat că în apropierea comunei Lacu la marginea pădurii, se află oameni străini de comună. Șeful pichetului credea că este probabil să fie indivizi cari doresc să treacă frontiera clandestin/căci în trecut s'a întâmplat aceasta de mai multe ori/din această cauză a fost trimiși acei trei nonvezi mai sus amintiți ca să descopere și să prindă pe indivizii necunoscuți.

Cei trei nonvezi la circa ora 20 și 30 au prins în pădure 6 cetățeni cari mergeau spre frontieră. Șeful patrului a luat hotărârea să-i escorteze la pichet, însă pe drum cei primii nu au vrut să meargă liniștiți ba unul dintre ei au scutit la șeful patrului și i-a prins arma. Tot în momentul aceluiașorizonierii, s'au împrăștiat, iar grănicerii neștiind ce să se facă momentan cu puștile luate depe umăr, prin bătăie au vrut să oprească pe prizonieri. Alungând pe aceștia până la frontieră însă aceștia au trecut frontiera și nu i-au mai putut urmări.-

Grănicerii maghiari după aceasta au mers la pichet unde au raportat cazul șefului pichetului.

b/. N'am cunoștință de aceia că refugiații români amintiți la începutul procesului verbal că ar fi fost prinși de jandarmii maghiari și predați pichetului din Sucutard.

Nici nu e probabil că șeful pichetului ar fi vrut să-i forțeze peștr frontieră, căci după cum însă au declarat au mai trecut fără escortă dintre parte în altă în trecut.

Probabil că leziunile constatate de medici, n'au fost pricinuite toate de grănicerii maghiari fiindcă grănicerii maghiari nu au putut armai au vrut să oprească fuga răniților. Leziunile celelate constatate pot proveni și dela alte persoane din interiorul țării și e probabil că refugiații tocmai din această chestiune au vrut

treacă frontiera clandestin.

Refugiații români toți au trecut frontiera clandestin.

Din această cauză și fiind influențați de împrejurări, în fapt comandanților de grăniceri români pe teritoriu român au făcut declarații ca să fie în favoarea lor.

Că patrula maghiară pe prizonierii prinși iar fi legat sau despre aceia nu am cunoștință dacă nonvezii cu ocaziunea audierii lor au spus că ai n'au legat pe nimeni.

Grănicerii maghiari până în prezent nu au fost niciodată neomenoși chiar și în prezent nu au putut să fie neomenoși, căci maltratarea lor presupusă poate să fie în urma opunerii lor.

Cu privire la despăgubirea cerută de partea română nu sunt competent să dau răspuns cu atât mai mult întrucât din declarația refugiaților reiese că deși sunt de naționalitate română totuși sunt cetățeni maghiari. Deci după părerea mea Statul maghiar nu poate plăti despăgubiri cetățenilor maghiari refugiați în România.

În cazul lui Irimuș care a murit se rezolvă ca mai sus.

c/, Rog pe Dl. Comandant al Companiei de grăniceri români ca să-mi dea lămuriri cu privire la aceia că grănicerii români în ziua de 10 Martie 1943 ora 22 deose au tras focul de armă pe teritoriul maghiar și d ce au făcut prin aceia incident de frontieră?

III. Răspunsul Comandantului Companiei române la punctul 2 de expunerea maghiară:

Partea maghiară arată la aliniatul a. că a audiat trei grăniceri maghiari și aduce pentru partea română, argumente, pentru a susține și arată cazul favorabil pentru partea maghiară.

Este neaverosibil faptul că din declarația lor reiese contrari și anume: că: Refugiații au fost aduși de jandarmii maghiari din interiorul țării și predați pentru a fi trecuți linia de demarcație fortificată în România.

Refugiații au stat la pichetul maghiar 2 zile, în care timp, șeful pichetului i-a pus la muncă fără a le da drept mâncare decât ciorbă gălă.

În ziua de 9 Martie la ora 19 au fost legați de mâini, aceeași o repet, pentru a întări afirmația mea dela punctul l. ambii medici au constatat la mâini urme de frângere, idem și la gât de mărimea un cm.

Grănicerii maghiari sub asistența șefului de pichet au maltrat pe indivizii amintiți mai sus și nu după cum se arată de partea maghiară precum că șeful de pichet, ar fi fost anunțat ulterior.

Cred că este un vor de plam, adus grănicelor maghiari înarmate, aceia că, unul din indivizi s'ar fepezit să pună mâna pe armă.

Un om neînarmat nu poate staca un ostaș armat și altă contra-zicere care ne arată că argumentele și starea de fapt arătate de partea maghiară nu este decât o înșenare. Cred că afirmația Dlui Comandant al Companiei de grăniceri maghiară la punctul b. alin. 3 este în contradicție cu cele constatate de medici. Leziunile celor cinci indivizi au fost numai de circa 2 zile, întrucât culoarea lor era lividă dacă ar fi fost vechi, culoarea lor trebuia să fie verde. După cum au declarat cei în cauză, în interiorul țării nu au fost bătuiți sau maltratați de jandarmii maghiari.

Comandantul Companiei Grăniceri maghiari caută denegială a arăta că indivizii au fost bătuiți, numai prin faptul că nu sau supus și sau înprăștiat.

Fiind duși la pichet după cum arată mai sus partea maghiară, de ce nu au fost dați pe mâna jandarmilor maghiari, pentru a suferi rigurile legii în privința încercării de trecere clandestină și au procedat în felul necunoscut cum au procedat.

Cum justifică Dl. Comandant al Companiei de grăniceri maghiari moartea lui Irimuș Dumitru din ziua de 10 Martie, a murit care de moarte naturală, sau un bolit cerec a căzut pe capul lui?

Poate că l. Căpitan la fața locului a observat urme dela linia de demarcație până la locul unde a căzut mort, aceasta ne indică că suszusul a căzut în nesimțire în urma bătăii și grănicerii maghiari, danau-și seama de fapta lor abominabilă, i'au tras pe teritoriul român astfel crezând că totul va fi într-o în necunoscut.

În ziua de 10 Martie 1943 la ora 10 am anunțat prin scrisoare partea maghiară de cele întâmplate și pare curios că am primit răspunsul în ziua de 11 la ora 13.30 cu puțin înainte de a se prezenta Comisia Italo-Germană.

Cred cele afirmate de Comandantul Companiei maghiare, aceia că nici odată grănicerii maghiari nu au maltratat sau nu s'a purtat neomenos, dar în faptul în speță să mă ierte dar nu pot fi de aciași și părere. Medicii în actul medico-legal la concluziuni spun: Irimuş Dumitru a murit din cauza unei comotii produse de lovitură.

Iar la punctul 5 din expunerea mea dela punctul I, constatată că leziunile sunt produse din cauza lovirii cu carecare obiecte conținătoare.

Deci prin faptul că leziunile așa de mari provin din lovitură și loviturile fiind date de grănicerii maghiari, este imposibil unui om care a văzut acest spectacol urât și dureros să poată constata altceva decât că este necavalaresc și neuman.

Partea română, intrucît cetățenii în cauză au trecut pe teritoriul român își pierd de drept c tățenia maghiară, declarându-se refugiați și luând de drept și de fapt cetățenia română.

Cererea de despăgubiri este justificată intrucît indivizii în urma rănilor căpătate, nu mai sunt capabili de muncă mult timp.

Cuantumul despăgubirilor pentru toți se va stabili ulterior de organele competente.

b/, la punctul c dela punctul II. răspund următoarele:

Grănicerii maghiari în noaptea de 10/11 la ora 23.30 în număr de 6 au încălcat înarmați teritoriul român, cu intenția de a ridica cadavrul refugiatului Irimuş Dumitru mort la 8 metri de linia demarcației pe teritoriul român.

Conform protocolului dela Cluj în caz de moarte în ori ce diferent de frontieră, cadavrul se păzește până la intrunirea comisiei angustatoare.

Bantinelele romane văzând intenția grănicerilor maghiari și dându-și seama că grănicerii maghiari vor să vină la cadavru, au dat foc când aceștia se găseau pe teritoriul român. Grănicerii maghiari, în această acțiune au fost sprijiniți de alți grăniceri maghiari cari erau instalați pe creasta dela marginea pădurii pe teritoriul maghiar.

Prin acest fapt grănicerii maghiari se fac vinovați de încălcare înarmați a teritoriului român și atac cu focuri asupra teritoriului român.

Din cele arătate la litera b, se constată încă odată că, grănicerii maghiari, au vrut să-și facă un alibi, prin ridicarea cadavrului și ascunderea lui, după ce au văzut că partea română a fost sesizată.

IV. Răspunsul Comandantului Companiei Grănicerii maghiari: La punctul III.

Nu am avut intenția ca să arăt cazul întâmplat în favoarea noastră numai am predat faptele întâmplare ce le-am constatat după audierea indivizilor.

Nu primesc declarațiile refugiaților precum nu primesc nici Dl. Comandant al Companiei de grăniceri români declarațiile nonvezilor.

Deci susțin și pe mai departe cele arătate la punctul II. ca rezultat al cercetărilor maghiare.

Trebuie să mă refer la câteva puncte al Comandantului Grănicerilor români.

Primesc constatările medicilor, dar nu primesc aceia că toate leziunile sunt pricinuite de nonvezi. Repet ca dela nonvezi provin numai loviturile de pușcă.

Refuz afirmația că nonvezii, s'au folosit armele fără motiv față de oameni ne înarmați. Regulamentul nostru prescrie căci dacă nu poate să mențină în ordine pe cei escortați atunci poate folosi arma. Și în cazul prezent acelaș lucru s'a făcut cu atât mai mult ca prinșierii s'au opus și au vrut să fugă.

Refuz exprimarea de "Uncherare". Suntem ostași și nu suntem

actori. Faptele constatate le comunică pe scurt și de aceea mi-ar plăcea de acum să evităm discuția prea lungă.

Că leziunile ce culoare au, a fost constatată de medici. Inșă notez că loviturile cele de două zile nu provin dela honvezii deoarece aceia numai în 9 s'au întâlnit cu refugiații.

Patruia maghiară, n'a putut să dea pe refugiați jandarmilor maghiari oăci aceștia s'au împrăștiat și au fugit peste graniță.

Cauza morții lui Irimuș Dumitru e constatată de medici, din nou a discuta despre aceasta nu se poate.

Rog pe Dl. Comandant al Companiei de grăniceri români ca să evite exprimarea de "bolid ceresc" și exprimări asemănătoare, oăci cu aceasta pierde seriozitatea tratării.

Dl. Căpitan din situația cadavrului precum și a locului trage concluziuni foarte interesante. Constată că honvezii maghiari l'au tarat peste frontieră. Dar la aceasta eu întreb: din ce cauza l'ar fi tarat honvezii cadavrul pe teritoriul român, dacă ar fi vrut să-l ascundă ?

Sau cum se poate închipui că honvezii au crezut că prin ascundea rea cadavrului total merge în necunoscut.

Deci nu primesc afirmația aceasta.

Prin scrisoarea din 10 a Comandantului Companiei de grăniceri români de aceia nu am răspuns, oăci și aici arăt scrisoarea în original/ în aceia scrisoarea a fost scrisă că în caz că nu mă pot prezenta atunci trimiteți răspuns. Inșă eu am putut să mă prezint deci era inutil să scriu ca viu. Ulterior am dat răspuns la urgența inutilă.

La procesul verbal român pagina 5 răspund în următoarele: Privitor la cazul de moarte rog pe Dl. Căpitan ca cu tragerile de concluziuni să lăsașă comandanților superiori.

Notez inșă că desbrăcarea cadavrului și situația curioasă la fața locului se contrazice cu protocolul dela Cluj după care toate armele ori corpurile delictive trebuie să rămână în situația lor originală.

Rog pe Dl. Căpitan să nu folosească față de noi maghiari cuvântul de "necavaleresc", oăci acest cuvânt i-l găsim vătămător și i-l refuz.

Cu privire la despăgubire și mai departe declar că numai Comandamentul superior e competent a se declara.

În noaptea de 10 spre 11 ora 23.30 cei 6 honvezii maghiari amintiți de Comandantul Companiei grănicerășii români nu a înocălat teritoriul român nici mai înainte nici mai târziu.

Nici un soldat maghiar în aceia noapte nu a venit mai înainte dela postul fix maghiar.

Întreb: de ce am vrut să-l furăm cadavrul când Comandantul Companiei grăniceri români până acum a afirmat că honvezii maghiari l-au tarat cadavrul pe teritoriul românesc?

Noi nu am vrut nici să-l furăm nici să-l tarăm. Deci aceasta nu este un motiv ca grănicerii români să tragă cu pușca mitralieră pe teritoriul maghiar.

Ființa totuși au tras trebuie să constat că grănicerii români au comis incident cu focuri de armă contra teritoriului maghiar.

Din partea maghiară în momentul tragerii cu pușca mitralieră numai doi honvezii au fost la postul fix. Numai la zgomotul focului de armă /cîna o jumătate de oră/a sosit acolo înocă o patrulă maghiară ca să constate cauza focului de armă. Dar deoarece pe când au sosit, focul de armă a încetat, n'am putut să constate mai nou, inșă din cauza siguranței au rămas la postul fix.

Grănicerii maghiari deci, n'au comis incident cu focuri de armă, n'au vrut să ascundă nici un fel de corp delict, inșă români cu focul mitralieră au comis incident de focuri de armă.

V. Răspunsul Comandantului Companiei grăniceri români la punctul III.

a/. Partea maghiară respinge declarațiile refugiaților, /.

./.

- O insinuantă atitudine față de Comandamentele aliante din România.

Scopurile acestor manevre politice sunt :

- a să pună minoritatea maghiară la adăpost de consecințele atitudinilor atroce pe care ungurii le-au avut față de elementul românesc în Ardealul de Nord, după cum s'a arătat mai sus:

- a submina încrederea elementului românesc în îndeplinirea idealurilor naționale, urmărite cu atâtea gerle, de atâtea timp:

- a discredita poporul Român în fața aliaților săi, prezentându-l ca pe o ironie a soartei și ca pe un popor intolerant și răzbanător.

Elementele dubioase și oportuniste, cari în trecut au acționat numai pentru iridentismul maghiar, continuă activitatea lor dăunătoare țării și guvernului; utilizează ca mijloace: falsificarea și falsificarea adevărului sub toate formele, corupția, demagogia și chiar violența.

Opunându-se cu forța, instalării autorităților românești și unelind pe lângă Comandamentele sovietice reușesc să obțină ca în Noembrie 1944 organele administrative române să fie evacuate.

Conducerea administrativă maghiară reinstalată în Ardeal, începe seria persecuțiilor necruțătoare împotriva elementului românesc:

Românii cari prin diferite informații au ajutat operațiunile trupelor sovieto-române în Ardeal, sunt arestați și internați în închisoarea Sf. Gheorghe.

În comuna Zagon Jud. Trei Scaune sunt arestați ilegal și maltratați 29 de români.

Autoritățile române în curs de evacuare sunt ultragiutate și atacate cu armele.

Tricolorul românesc este pângărit și națiunea română insultată.-

Limba română este interzisă în instituțiile publice. În județul Mureș s'a dispus ca întreaga corespondență

%

dar, totuși a asistat împreună cu medicul când sau văzut leziunile pe corpul refugiaților aceste leziuni vorbesc fără ca refugiații să mai spună ceva.

b/, Partea maghiară acceptă numai loviturile date cu patul șaghi armat, totuși dacă aceste lovituri au fost date de honvezi se poate să știe că și pe celelalte să le fi dat în continuare.

c/, Nu am fost înțeles de partea maghiară atunci când am spus că un om născut nu poate ataca un om înarmat" aceasta este ceva real și vine în avantajul refugiaților. Respung afirmația maghiară pentru a doua oră precum că un om fără apărare poate fi lovit chiar cu arma.

d/, Am întrebuințat cuvântul "închinare" prin faptul că, nu au fost arătate faptele cum ele sau produs în mod natural și s'a cautat ca prin aranjarea după un calcul anumit să se ajungă la o oarecare stare de fapt.

e/, Din cuprinsul procesului verbal am înțeles că refugiații au fost aduși spre pichet și după aceea la frontiera.

f/, Partea română păstrează toată seriozitatea, mai ales fiind în cauză indivizii de origine română, dar nu și poate explica după toate întrebările care poate fi moartea lui Irimuş Dumitru, dacă nu sunt grănicerii maghiari,

g/, Grănicerii maghiari au tărat cadavrul lui Irimuş Dumitru și mai târziu în noaptea de 10/11, dându-și seama că noi am fost sesizați, au căutat să fure cadavrul pentru al scunde.

h/, Cadavrul a fost lăsat de grănicerii români în situația în care s'a găsit. Faptul că a avut lipsă o opinea și pantalonii a fost în jos se datorește tăririi lui de către grănicerii maghiari.

i/, Întreb pe Comandantul Companiei maghiar: Cum se poate numi un șaghi om care atacă pe altul cu mâinile legate. Dacă primesc un răspuns, îmi retrag cuvântul "necavaleresc".

j/, Susțin și pe mai departe cu toată tăria că în noaptea de 10/spre 11 o patrulă de 6 honvezi au înclăcat înarmați peritorul român, cu intenția vădită de a ridica cadavrul. Grănicerii români cari erau sentinela în număr de 2 au tras asupra grănicerilor maghiari când acestea au încălcat teritoriul român.

k/, Fără curios că partea maghiară admite că a venit o patrulă după alta și aceasta numai pentru a masca efectivul pe care l'a avut de fapt patrula.

l/, Susțin în totul cele expuse în cuprinsul procesului verbal. Observ, că între expansiunea română și maghiară există contradicții și nu putem ajunge la o înțelegere, întreb partea maghiară care este ultimul cuvânt.

VI. Răspunsul Comandantului Companiei maghiar:

Îau la cunoștință punctele de mai sus și nu doresc să mai fac vreo observație.

La întrebarea dela punctul i. răspunsul meu e: Dacă cineva bate pe un om cu mâinile legate, acela intradevăr e "necavaleresc".

La punctul m: și eu susțin cu totul toate cele cuprinse în procesul verbal și recomand ca procesul verbal după încheierea să fie înaintat Comandanților superiori spre lichidare definitivă.

Procesul verbal sa încheiat la ora 24.30 în comuna Geaca ambele părți primesc câte un exemplar din procesul verbal.

Drept pentru care s'a încheiat prezentul proces verbal care după cetire s'a semnat de cei în drept..

Din partea română:

Cpt.șs. Florescu Victor
Locot./șs/. Anastasiu Mihai.
/șs/. Botezan Ioan

Din partea maghiară:

Cpt.șs. Abrudbanyai Aladar.
Flot./șs/. Maior Ștefan
Flot./șs/. Somodi Albert
Flot./șs/. Nagz Bela.

Pentru conformitate.

[Handwritten signature]

ACT MEDICO-LEGAL

Subsemnatul dr. Alexandru Busitia, medic al Circ. Mociu, invitat fiind de Plotonul Grăniceri Pază 1/5 Mociu cu adresa nr.2186/10.03 1943 de a face autopsia cadavrului Irimuş Dumitru, m-am deplasat La frontiera maghiară în comuna Geaca unde împreună cu dl. medic cpt. Din armata maghiară dr. Ioan Barbie am procedat la facerea acestei autopsii și am constatat cel ce urmează;

1. Individul care urmează a fi autopsiat este de circa 164 cm lungime, având îmbrăcăminte o haină de pănură cu pete de sânge extinse, cioreci de pănură, un sfeter, cămașă, izmene și opinci.

2. Cadavrul este slab dezvoltat și slab hrănit, are pielea foarte palidă, se găsesc pe cadavru pete foarte întinse pe obrazul stâng și brațul stâng, rigiditate cadavrică generală.

3. Regiunea cefei este foarte murdară cu sânge pe partea păroasă a capului în partea stângă posterioară se găsește soluție de continuitate 1 cm lungime cu margini neregulate cu adâncime până la os. Aceași leziune se găsește în linia mediană circa 1 cm sub locul fontanei mici. În vârful calotei în partea posterioară sub pila păroasă a capului se găsește la palpețe un hematom de mărimea unei palme de bărbat, la presiune se evacuează sânge lichid din leziunile descrise. La secționarea pielii capului găsim că acest hematom este între pielea păroasă a capului și calotă, de grosimea unui deget. Descoperim calota găsim că ea nu prezintă fracturi, după deschiderea calotei găsim că meningele este epidemic, creierul este epidemic, tumefiat. Baza craniului nu prezintă leziuni.

4. Gâtul nu prezintă schimbări care ar denota prezența leziunilor externe.

5. Toracele este astenic. Brațul stâng și ambele omoplat-uri prezintă sufuziuni sângeroase extinse de culoare lividă. După deschiderea toracelui găsim că plămânul drept este liber în lobul superior și mijlociu găsim câțiva noduli tuberculoși de mărimea bobului de mazăre. Plămânul stâng este în întregime aderat, prezintă nodozități numeroase mai mici și mai mari în lobul inferior, iar în lobul superior se găsesc numeroși noduli gazeificați.

6. Musculatura inimii este flască, cavitățile sunt goale și fără modificări patologice.

7. Splina de mărime mijlocie, prezintă doi noduli gazeificați de mărimea unui bob de mazăre.

8. Din partea celorlalte organe n-am găsit modificări patologice.

CONCLUZIUNI: Leziunile descrise la punctul 3 și 5 provin din lovituri cu obiecte contondente. Cauza probabilă a morții este o comotie

cerebrală sau un șoc, provenite din cauza loviturilor. În mod singuratic nici una din leziuni n-ar fi fost mortală. Probabil a contribuit la cauza morții tuberculoza pulmonară gravă constatată la individul autopsiat, și astenia generală consecutivă a acestei tuberculoze.

Notăm că individul autopsiat este în vârstă de 24 de ani, identitatea lui a fost stabilită de către martorii amintiți în procesul-verbal de desbatere.

Geaca, 11 Martie 1942

Medicul Circ. Mociu

Dr. /ss/ Alexandru Busitia

Medic căpitan honved

Dr. /ss/Joan Barbie

Pentru conformitate,

/ss indescifrabil + parafa/

A.M.R., *fond 5417*, dos. 914, p.111

8.

Sursa C.C. Diversi agenți

Valoarea sursei: de încredere

Nota informativă nr.855/14.01 1944

Amnistierea delictelor militare în Ungaria

Cu nota informativă nr.785/ 14.12 1943, am raportat că Regentul Ungariei cu ocazia zilei numelui (16.12 0943) a acordat printr-un decret o largă amnistie pentru delictele militare, cuprinzând aici și elementul românesc din Ardealul cedat, care a dezertat sau s-a refugiat în România din fața obligațiilor militare din armata ungară.

În legătură cu efectele acestui decret de amnistie, agenții noștri, din teritoriul cedat, ne raportează următoarele:

3. În urma publicării decretului de amnistiere, au început a se reîntoarce în teritoriul cedat, unii dintre refugiații români.

Apar și se prezintă autorităților mai ales acei ce nu s-au refugiat, ci au stat ascunși prin păduri. Dintre aceștia mulți declară că au fost refugiați în România deși în realitate nu au fost.

4. Față de acest decret de amnistie, intelectualii români din Ardealul cedat și mai ales preoții, îndeamnă populația românească din Ardealul cedat ca să facă atenți pe refugiații români aflați în România, deoarece înapoiindu-se în teritoriul cedat vor fi imediat concentrați, în serviciul la unitățile de lucru maghiare, unde vor fi supuși unui tratament cât se poate de greu.

ȘEFUL CENTRULUI C.

Ștampilat, COLONEL, ss indescifrabil

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.75

ATROCITĂȚI UNGUREȘTI ÎN ARDEALUL OCUPAT

Cu tot angajamentul solemn luat de Guvernul ungar prin arbitrajul de la Viena, de a asimila în totul cu ceilalți supuși maghiari minoritatea română care dobânda naționalitatea ungară prin acel document, - imediat ce trupele ungare au trecut frontiera și pe măsură ce ele înaintau, au pornit prigoana organizată contra populației românești din teritoriile ocupate.

Bande înarmate, constituite cu știrea și asentimentul Guvernului și a autorităților maghiare, din membrii organizațiilor Rongyos Garda, Front harcósok și Levente, au pornit teroarea, prin arestări pentru delictе imaginare, cu bătăi și schingiuri, devastări de locuințe și execuții, amenințări și expulzări. Populația îngrozită căuta scăpare în păduri, ca în vremurile năvălirilor barbare și numeroși fugari erau vânați de teroriști și de soldații dina armata regulată maghiară, pe când încercau să se refugieze în România.

Semnalăm alăturat aici, o serie de cazuri concrete, care pe lângă toată vigilența autorităților maghiare, au ajuns la cunoștința noastră, culese fiind la fața locului de către informatori de bună credință.

A.M.R., *fond 5417*, dos. 921, f. 3-268

10.

SECRET
Sursa C.C.
R.811 bis.

Valoarea sursei: art. presă

NOTĂ INFORMATIVĂ NR. 664

Tratamentului românesc – 9.11 1943

Înaintăm alăturat, în original și traducere, un articol de presă apărut în ziarul militar ungar „Magyr Katonaşag” din 30.10 1943, din care rezultă următoarele informații în legătură cu tratamentul elementului românesc din teritoriul cedat din Ardeal:

Preoții români din Maramureş Duca Ioan și Pop Alexandru au fost trimiși în judecată pentru agitații împotriva națiunii ungare și instituției premilitare fiind acuzați:

- Preot Duca Ioan, în luna noiembrie 1941 ar fi declarat că tineretul român nu este obligat să respecte instrucțiunile comandanților premilitari, ar fi interzis tineretului salutul unguresc „viitor mai frumos” și ar fi întrerupt cântatul în biserică a imnului național unguresc sub motivul că în biserică nu se poate în limbă străină;

- Preotul Pop Alexandru, ar fi spus învățătorului ungur Szentpeteri, că la excursiuni copii români să cânte numai românește.

Pentru judecarea acestor procese, completul de judecată al Tribunalului Debrețin a ținut ședința deplasându-se al Sighet. Preotul Duca Ioan a fost condamnat 6 luni închisoare și 3 ani pierderea drepturilor civile și de profesiune, iar preotul Pop Alexandru a fost achitat din lipsă de probe.

Șeful Centrului, Col. ss. ștampilă

A.M.R., *fond 5417*, dos.914, p.92

11.

S.S.I. 7.02 1944

NOTĂ

UNGARIA – PRIGOANA ÎMPOTRIVA INTELLECTUALILOR ROMÂNI

Autoritățile ungare continuă să șicaneze intelectualii români rămași în Transilvania de Nord. Astfel, în urma Deciziei nr. 141/1944 a subprefectului județului Bistrița-Năsăud d-nei Iuliana Țișcă în etate de 63 de ani, fiica d-lui dr. Mureșanu din Năsăud i s-a fixat domiciliu forțat în comuna Ardan județul Năsăud, fiind obligată a se prezenta de două ori pe săptămână la autoritățile locale din comuna Șieu, situată la o depărtare de 6 km de Ardan.

Cu toate că, conform legiurilor ungurești în vigoare, măsura internării sau a fixării domiciliului forțat este de competența primului-pretor în prima instanță, fixarea domiciliului obligatoriu s-a dispus de subprefect.

Dealtfel această măsură, după cum a declarat prim-pretorul plasei Năsăud, este o măsură de retorsiune și se pretextează că ea a fost luată pentru că autoritățile românești din Orșova ar fi fixat încă din 31 August 1941 domiciliu forțat ungueroaicei Tabian Ibolya. În realitate d-na în cauză ocupă o locuință mare împreună cu tatăl său în etate de 92 ani de profesiune medic și un frate al ei de 57 ani, iar prim-pretorul plasei Năsăud urmând a fi scos în curând la pensie, intenționează să se mute în această locuință.

COMUNICAT ȘI: MIN. AF. EXT.; PROPAGANDEI

Sursa de încredere

A.M.R., *fond 5417*, dos. 914, p. 90-91

DARE DE SEAMĂ
asupra reclamațiilor românești și maghiare înaintate
Comisiei Germane de ofițeri din Brașov

În cursul anului 1943 s-au înaintat Comisiei prin delegatul M.St.M. pentru anchetarea și soluționarea, un număr de 246 plângeri românești, cu subiecte variate, astfel cum se arată mai jos.

Paralel cu această activitate, delegatul M.St.M. a primit prin Comisie, pentru cercetare și informarea Comisiei, un număr de 83 cazuri maghiare, petrecute pe teritoriul Român. O parte din răspunsurile date Comisiei, în cazuri maghiare de oarecare importanță, au fost comunicate la timp, atât Ministerului Af. Străine, Direcțiunea Politică, cât și M.St.M.S.II-a.

Pentru o parte din răspunsuri, s-au cerut în prealabil instrucțiuni de la aceleași autorități.

În afară de această activitate arătată mai sus, delegatul M.St.M. a mai întocmit pentru Comisie diverse lucrări, în scopul de a informa și a crea o dispozițiune favorabilă, în profitul cauzei românești.

I. PLÂNGERI ROMÂNEȘTI

Se încadrează în 4 categorii, astfel:

A. STAREA ECONOMICĂ ȘI MATERIALĂ

Potrivit unui cunoscut principiu maghiar în materie de politică internă administrativă, minoritățile și în special românii, trebuie reduși la ultima expresie economică. Aplicarea celor mai variate metode a început imediat ce au intrat în posesia Ardealului de Nord și a continuat în cursul anului 1943, după cum se demonstrează prin cazurile arătate mai jos:

a) Deposedări:

Numărul de 14 cazuri arătat în situație este desigur infim pe lângă realitate. Prin ordonanța ministerială maghiară Nr. 1440-1941, s-a obținut un efect pustiitor din punct de vedere economic majoritatea bunurilor românești dobândite sub regimul românesc, trecând în patrimoniul elementului maghiar, la prețul la care au fost dobândite cu ani în urmă.

Pământurile date țărănilor în urma reformei agrare, au trecut din nou la fostul latifundiar.

În zona C.F. Deda-Sărățel, s-au expropriat pământurile pe baza unei ordonanțe ministeriale, exproprieri care au depășit necesitatea. S-a profitat de această ocazie pentru a se face colonizări sub pretext că se clădește pentru funcționarii C.F. Nici până astăzi cei dăunați nu au fost despăgubiți.

b) Rechiziții de vite

Și prin această măsură, elementul românesc a fost greu încercat.

Deși ungerii au arătat că măsura este generală și atinge în egală măsură populațiile indiferent de origine etnică, totuși constatările noastre au putut preciza că:

- la început rechizițiile s-au făcut numai de la români,
- ulterior s-au luat vite și de la unguri însă într-o măsură mai mică și fără a prejudicia starea economică a ungerului.
- ungerii au fost avantajați la prețuri, fiindcă „întâmplător” vacile lor erau mai grase și deci clasate în categoria I-II-a, pe când acele ale românilor erau de regulă slabe.

c) Tabere de muncă-munci forțate

Pentru a mări și mai mult mizeria economică a românilor gospodăriile au fost lipsite de brațele valide de muncă. Circa 80.000 români au fost duși să lucreze în mine, păduri, cariere, fabrici etc.

Au fost constituiți în unități de lucru formate numai din români și supuși unui regim special.

Au lucrat cu hainele proprii până la totala lor uzură și fără posibilitatea de înlocuire din cauza lipsei de resurse materiale.

Pe timpul muncilor agricole au fost luați până și copiii și femeile ca să lucreze pe moșiile latifundiarilor, în timp ce ogoarele românești rămâneau nelucrate.

Consecințele economice ce rezultă din această măsură luată de unguri nu mai au nevoie de nici un comentariu. De altfel guvernul român a fost sesizat și s-au făcut intervențiile diplomatice necesare, pentru remedierea situației.

d. Concedieri din serviciu, retrageri de brevete și licențe, retrageri de pensii

În aceste cazuri, ungerii au procedat fără nici un fel de considerație, avântându-se la maximum elementul unguresc.

Motivele pentru care au fost dați afară din slujbă, sau li s-au retras pensiile au fost date prin sentințe judecătorești în unele cazuri din care reținem:

B. Nedemn de a primi pensie de la statul maghiar ca unul ce a fost subofițer în armata română, provenit din fosta armată maghiară. Cazul plotonerului major Gligor sau „a fost mare român pe timpul stăpânirii românești”.

e. Administrarea de averi

Pentru administrarea averilor românilor refugiați, acolo unde aceștia nu și-au numit un administrator cu procură legală, statul maghiar a numit curatori din oficiu.

Nu cunoaștem cazul în care vreo avere românească rămasă în Ardealul de Nord să producă venituri ci dimpotrivă, datoriile către stat se acumulează în așa măsură, încât aceste averi vor trece prin licitații, în curând, în mâna statului maghiar.

Cităm cazul tipic al Societății curat românești „Sovata”, administrată de un funcționar de la primăria Budapesta.

Modul cum este administrată această societate a făcut obiectul protestului acționarilor ei, transmis autorităților române cu documentarea necesară, cât și Comisiei Germane de Ofițeri din Brașov, prin delegatul M.St.M.

Ceea ce urmăresc ungurii prin acest procedeu, apare limpede. Prin aducerea acestei averi românești în stare de faliment, vor putea ușor să intre în posesia ei. Cazul se repetă în prezent cu Societatea de gaz metan din Tg.Mureș.

f. Lipsa mijloacelor de trai.

Ca o consecință a celor arătate în capitolele precedente posibilitățile de trai pentru populația românească din Ardealul de Nord sunt reduse la ultima expresie.

Dacă adăugăm la aceasta și rechizițiile de cereale, de lână, de produse gospodărești, raționalizarea la maximum a alimentelor 160-200 gr. pe zi pâine sau mămligă, avem imaginea completă a vieții românilor.

La o primă cercetare în acest domeniu s-ar părea că măsura este generală atât pentru români cât și pentru unguri, adevărul însă este că ungurii primesc cantități mai mari din toate produsele alimentare și sunt avantați sub toate formele.

Ca o consecință acestei stări de lucruri, refugiații continuă a îngroșa rândurile, părăsind și ce brumă le-a mai rămas. Și cu aceasta țelurile urmărite de unguri sunt atinse.

C. Persecuții

Se pare că în urma anchetei ministeriale Henke-Ruggeri din vara anului 1942, omorurile, maltratarile etc., s-au mai stăvilit.

Am spus se pare pentru că realitatea este totuși alta, în sensul că autoritățile maghiare au luat toate măsurile ca acte de asemenea natură să fie cu grijă mascate. Iar când ele devin cunoscute, aduc scuza pornirii firești a populației maghiare care a suferit jugul românesc atâta vreme.

Astfel, se bate prin sate, se insultă, se aduc jigniri sentimentelor românești și în special se bate și se dau pedepse grele în armată și în formațiile de muncă. Aceasta este încă unul din motivele refugierii a sute și sute de români, lunar.

În ceea ce privește *Dreptatea* în fața instanțelor judecătorești maghiare, aceasta aproape nu există. Din informațiile pe care le-am cules de la refugiați, rezultă că în procesele românești pledează numai avocați români, care de regulă pierd procesele, neputând lupta cu nici un fel de argument împotriva solidarității și șovinismului maghiar pentru înfrângerea căruia nu există nici o lege și nici un principiu de drept.

D. Situația culturală și națională

Acest capitol fiind bine cunoscut de autoritățile românești nu mă voi referi decât la cazurile de maghiarizări și convertiri.

Desigur în acest domeniu, cazurile aduse nouă la cunoștință sunt puține, dar în realitate numărul lor este mare și va mai crește.

Din câte cunoaștem, sistemul prin care ungurii reușesc să atragă spre maghiarizare și schimbare de religie nu s-a schimbat. Reducerea celui vizat la cea mai neagră mizerie, amenințare, falsificarea de acte puse alături de mirajul unor avantaje imediate ca, desconcentrări, posibilități de muncă și trai mai bun etc., dau rezultate.

E. Tratatamentul în armată

Armata este instituția în sânul căreia ungurii au găsit posibilitatea de a-și vărsa tot veninul ura împotriva elementului românesc.

Deși Domnul Col. V. Kenschitaki a declarat că nu va lua act niciodată de declarațiile dezertorilor, totuși acesta fiind deocamdată singura sursă de documentare, i-am făcut un memoriu, invitându-l să pășească spre documentare și concluzii și în acest domeniu. Fiindcă într-adevăr, tragedia românilor, numai aici o poate citi.

O mare parte din refugiați, sunt dezertori din armata maghiară sau alte formațiuni militare de muncă. Declarațiile lor arată categoric, că regimul de bătaie, pedepse grave, insulte și jignirea sentimentului național, duce la disperare, iar ungurii îl practică sigur fiindcă nici un for străin nu va păși la o anchetă în armată, iar în caz că totuși cineva se va interesa de soarta românilor din armată (maghiară-n.n.), acei care ar dori să declare ceva, se vor reține de teama răzbunărilor imediate.

F. Incidente de frontieră și pe zona de 5 km

Capitolul cel mai important și luat îndeaproape considerarea de Comisie, este acel al incidentelor de frontieră, ca unul care exprimă mai complet situația și sentimentele reciproce ale celor două state, aflate într-o stare continuă de încordare politică. Cum am mai arătat și în raportul meu, grija Comisiei este ca aceste încordări politice să nu-i urmeze pe neașteptate un conflict armat, atât de nepotrivit pentru germani în situația actuală.

Într-adevăr, din anchetele făcute pe teren, Comisia și-a făcut în primul rând impresia, că la frontieră domnește o atmosferă de încordare, de pândă și de revanșe, care nu așteaptă decât ocazia care să dea naștere la conflicte mai serioase. Că martorii ambelor părți fac tot posibilul ca adevărații provocatori să nu poată fi identificați, o parte ocupând cu toată tăria pe cealaltă, aducând în sprijin dovezi contradictorii, astfel încât până la urmă lucrurile rămân tot nelămurite.

Din numeroasele cazuri anchetate, s-a putut totuși constata că majoritatea incidentelor au fost provocate de unguri și organizate astfel încât totuși, la o cercetare din partea Comisiei, lucrurile să rămână tot nelămurite și atribuite stări de spirit de la frontieră. Cu această ocazie am de remarcat că majoritatea incidentelor au avut loc pe frontieră muntoasă, începând de la Întorsura Buzăului spre Est și Nord, în lunile de vară și au avut ca țel capturarea de grăniceri români pentru informații. În lunile de încordare iulie-august sau represalii pentru grăniceri sau jandarmi unguri capturați pe teritoriul nostru.

În incidentele care au avut loc pe noua frontieră indicată de Dictatul de la Viena, ungurii au susținut cu tărie că vina se datorează numai românilor care nu voiesc să materializeze pe teren frontiera, lăsând la aprecierea grănicerilor traseul ei imaginar. Punctul de vedere unguresc a fost susținut și de Domnul Col. Kenschitzki în care sens a făcut o intervenție scrisă. Evident nu s-a putut ține seamă de această intervenție și am rămas în aceeași situație, dictat de interesele naționale românești.

În urma anchetelor făcute cu ocazia incidentelor de frontieră Domnul Col. Kenschitzki mi-a mărturisit că în fața probelor aduse de cele două părți pentru stabilirea provocatorului, probe care sunt întotdeauna contradictorii, Domnia sa se găsește în imposibilitate de a stabili adevărul și rămâne cu convingerea că șefii de sectoare pe frontieră sunt ei înșiși mistificați prin declarațiile subalternilor care caută să-și ascundă vina. În consecință nu-i rămâne decât să raporteze faptul în sine arătând drept cauză starea continuă de iritare la frontiera româno-maghiare.

Zona de 5 km.

În zona de 5 km incidentele au fost relativ puțin numeroase. Dintre acestea am atribuit importanța maximă cazurilor în care ungurii au căutat să procure informații de la locuitorii de pe teritoriul românesc. În unele din aceste cazuri au recurs chiar la maltratări.

Concluzie

Din izvoarele care ne-au stat la îndemână dintre care, în primul rând, declarațiile refugiaților am căutat să fac o cât mai succintă expunere asupra stărilor și tratamentului românilor din Ardealul din Nord.

Situația lor nu s-a îmbunătățit, ci dimpotrivă s-a înrăutățit.

Dacă cineva ar privi superficial situația, ar putea rămâne într-adevăr cu impresia că „lucrurile s-au mai liniștit”, că „merge mai bine aceasta numai fiindcă nu se mai aude de omoruri și de schingiurii ca în anii trecuți. Se poate că din acest punct de vedere ar avea dreptate. Cercetătorului mai atent, fără a avea prea multe documente în mână, nu i-ar scăpa faptul că acum merge mai rău. Schingiuirile morale și despuierea de bunuri s-au metodizat, s-au legiferat, s-au generalizat și s-au camuflat pe cât posibil.

Rezultatele scontate vor fi mai sigure.

Delegatul Marelui Stat Major

Lt. Colonel

Enescu Ioan

13.

REGISTRATURA SPECIALĂ
BIHOR

LEGIUNEA DE JANDARMI

PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.137

din 6 Decembrie 1940

Clasificarea Informației: SIGURĂ

Izvorul de unde s-a primit: prin agenți acoperiți acoperiți

1. Autoritățile ungare au luat măsuri ca toți locuitorii care au mai mulți porci, să-i anunțe la primăriile comunale. Porcii cei mai grași se ridică de la proprietarii din teritoriul cedat și se trimit în interiorul Ungariei. Pentru consum se lasă locuitorilor un singur porc sub 70 kg.

2. Casele subofițerilor, funcționarilor civili și chiar ale ofițerilor, cari au rămas nevândute până în prezent în Oradea, au fost puse la dispoziție de către autoritățile ungare, ofițerilor, subofițerilor și funcționarilor unguri.

3. Pe întreg teritoriul Ungariei, autoritățile ungare au luat măsuri să se ia tot pământul de la românii cari au luptat în războiul mondial contra Austro-Ungariei, și cari au fost împrăprietăriți prin reforma agrară.

Românilor cari în războiul mondial au luptat alături de Armata Austro-Ungară li se lasă spre folosință numai câte două jugăre din întreaga proprietate. Restul se va preda vechilor latifundiari unguri.

4. Evreii din teritoriile cedate Ungariei desfășoară o vie propagandă comunistă în rândurile locuitorilor români, spunând că numai Rusia îi va scoate pe ei din greutățile de trai de azi.

Informațiile primite prin agenți acoperiți

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI BIHOR

Locot.colonel, Gh.Bucșa. L.S.ss indescifrabil

AN-DJBh., fond Prefectura jud.Bihor Biroul Statistic Militar, pachet II,
acte conform registrului nr. de bază 230/1940, f.2

14.

REGISTRATURA SPECIALĂ

LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR

PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.142

din 20 Decembrie 1940

CLASIFICAREA INFORMAȚIEI: SIGURĂ

IZVORUL DE UNDE S-A PRIMIT: prin agenți permanenți și acoperiți

1. Persecuțiile în teritoriile cedate Ungariei continuă cu scopul de a sili pe români să-și părăsească domiciliile lipsindu-se de tot avutul lor și să treacă în România. Prigoana s-a extins și asupra muncitorilor români din fabrici precum și asupra celor angajați la diferiți meseriași unguri, astfel toți

sunt dați afară din serviciu, spunându-li-se că ungurii au răbdat destul timp de 20 ani.

2. S-au luat măsuri pentru închiderea prăvăliilor românilor pe care le vând cu prețuri derizorii comercianților unguri. În Oradea, autoritățile ungare au vândut forțat prăvălia de coloniale a fostului deputat Andru care valora suma de 1.550.000 lei, unui vânzător ungur fost în serviciul susnumitului deputat. Pentru această prăvălie i s-a plătit numai 150.000 lei.

COMANDANTUL LEGIUNEI DE JANDARMI BIHOR

Locot.colonel, Gh.Bucșa, L.S.ss indescifrabil

AN-DJBh., *fond Prefectura jud.Bihor*, Biroul Statistic Militar, pachet II acte conform registrului nr. de bază 247/1940

15.

REGISTRATURA SPECIALĂ LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR
ROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.143

din 23 Decembrie 1940

1. În Ungaria greutatea de trai se resimt în proporții tot mai mari de la o zi la alta. În Ungaria, autoritățile ungare, au dat dispoziție restaurantelor ca în zilele de Luni, Miercuri și Vineri să servească numai câte un fel de mâncare. O persoană primește numai 100 grame pâine făcute din făină neagră și amestecată cu făină de mălai.

2. În teritoriile cedate Ungariei, funcționarii români sunt înlocuiți cu funcționari unguri aduși din diferite regiuni din interiorul Ungariei, iar parte din ei sunt concediați, iar parte din ei sunt numiți în funcțiuni mai mici. Aceste înlocuiri dau naștere la mari nemulțumiri.

3. Se continuă cu îndepărtarea locuitorilor români din toate serviciile, astfel, în ziua de 10 Decembrie 1940, locuitorii Popovici Vasile și Popovici Moise din comuna Voivozi, muncitori la fabrica de cărămidă „Kopos” din apropierea comunei Seleuș, au fost dați afară din serviciu fără a li se plăti vre-un ban pe timpul celor două luni cât au muncit în această fabrică. De la data de când au fost dați afară din serviciu au fost în continuu torturați și nemaiputând suporta asupririle au trecut în România printr-o pădure prin dreptul comunei Chijic-Bihor.

4. Evreii din teritoriile cedate Ungariei desfășoară o vie propagandă comunistă în rândurile locuitorilor români, spunând că numai Rusia îi va scoate pe ei din greutatea de trai de azi.

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI BIHOR

Lt.col, Gh.Bucșa – L.S.ss indescifrabil, Pentru conformitate, Șef de cabinet,
Ss indescifrabil

AN-DJBh., *fond Prefectura jud.Bihor* Biroul Statistic Militar, pachet II acte conform registrului nr. de bază 250/1940, f. 3

---

16. DOMNULE PREȘEDINTE, ONORAT TRIBUNAL AL POPORULUI,

Subsemnata Parohie ortodoxă română din Sălard, reprezentată prin preot Ioan Foltiș, domiciliat în Sălard, în procesul pornit contra lui Dr. Zuranyi Vilhelm și soției, pentru demolarea bisericii ortodoxe române din comuna Sălard, avem onoarea a vă înainta prezentul:

M e m o r i u

Pe care, vă rugăm, să binevoiți a-l lua în considerare și în baza celor expuse – să binevoiți a-i condamna pe Dr. Zuranyi Vilhelm, Barat Alexandru, Bartach Iosif, Bartos Adorjan, în solidar cu: Biserica reformată din Sălard, Comuna politică Sălard și Prefectura Bihor la plata sumei de 1.000.000.000 lei, un miliard lei, costul unei biserici similare cu cea care a fost demolată.

Declarăm că ne constituim parte civilă cu un miliard.

Istoricul cauzei:

În toamna anului 1940, imediat ce armata ungurească a ocupat teritoriile cedate Ungariei prin dictatul de la Viena, au început contra populației românești prigoanele cele mai aprige în scopul desnaționalizării sau măcar a alungării lor.

În comuna, Sălard, în fruntea acestei mișcări se aflau: notar Dr. Zuranyi Vilhelm, primarul Barat Alexandru, preotul reformat Szenye și ajutați de Bartach Iosif, Bartos Adorjan și alții.

Hotărâți să demoleze biserica ortodoxă română din Sălard au inventat următoarea stratagemă: într-o noapte din jumătatea a doua a lunii noiembrie, au transportat toate țiglele de pe acoperișul bisericii. Apoi, în ziua următoare, au difuzat în comună vestea că în cazul că românii nu se vor îngriji, imediat, de acoperirea bisericii lor, vor ordona demolarea ei fiindcă nu o pot lăsa să se distrugă de ploii. Sărmanii români ! Au ajuns la mila preamilostivilor lor ocrotitori Unguri !

Dar Românii au înțeles imediat stratagama și în aceeași zi s-au prezentat la Primărie: Drâmba Teodor, episcopul bisericii și Chira N., care au declarat în fața notarului Dr. Zuranyi și a primarului Barat că ei se obligă personal să acopere biserica ortodoxă română cu țiglele necesare și a o îngriji mereu, pe cheltuiala lor.

Această declarație a avut efectul unei bombe! Întreg planul se putea nărui! De aceea au recurs la măsuri mai puțin diplomatice și anume, i-au dat afară pe Drâmba și pe Chira, amenințându-i cu deportarea în lagăr de concentrare în cazul că mai îndrăznesc a se amesteca în această chestiune.

A doua zi, duminică 24 noiembrie 1940, notarul a dat porunca să fie de față la primărie, după masă la orele 4, toți românii ortodocși la o consfătuire. La această consfătuire a fost de față abia câțiva capi de familie

din cei 60 câți existau în Sălard. Neașteptând ca să se prezinte mai mulți, Zuranyi le-a pus în vedere că toți aceia cari nu vor să se oblige la întreținerea preotului și bisericii precum și la plata „multor cheltuieli”, urmează să iscălească imediat pe o cerere deja formulată de ei.

Oamenii au cerut timp de gândire și pentru a lua sfatul Sfintei Episcopii, deci nu au iscălit. Totuși un asemenea act există ! Este însă iscălit de către oameni de altă credință, catolici sau reformați ! Până aici a mers prefăcătoria acestor oameni cari nu s-au dat îndărăt de la nici un act murdar pentru a-și ajunge scopul. În anexăm sub A./

Nu știm când a fost fabricat acel act. Poate în aceeași zi, poate dinainte, fapt este că în noaptea acelei zile, Negruț Iosif a fost arestat (era cantorul bisericii și cunoștea perfect inventarul bisericii, iar de la Bot Iosif au fost luate cheile cu forța. În aceeași noapte a și început demolarea bisericii. Acel zidar ungar care a zidit-o Bimbo, a fost însărcinat cu munca nocturnă a demolării. Drimba Teodor, episcopul bisericii, același care s-a angajat să îngrijească biserica pe cont propriu, a avut curajul să se ducă acolo și să-l întrebe pe Bimbo din a cui ordin demolează biserica ortodoxă. Bimbo i-a răspuns laconic. Tu ești minoritar. Astăzi vei vedea ce te așteaptă. Trebuie să accentuăm că Sălardul, în vremea aceea, era ocupat încă de trupe ungurești și arestările curgeau lanț, iar maltrătarile erau la ordinea zilei. Totuși Drimba a avut curajul să ne anunțe la Oradea.

Prea Sfinția Sa episcopul erau deja expulzați din Ungaria dar vicarul a făcut imediat intervenții orale și apoi intervenții scrise prin petițiunea pe care o anexăm în copie sub B.

Intervenția aceasta a avut rezultatul pe care-l vom arăta mai jos. A treia zi, după începerea demolării, au apărut și hienele dornice să se înfrupte din ruinele bietei noastre biserici din Sălard și anume biserica reformată din Kovesegyhaza (pe atunci îi zicea Kovesegyhaza) ne-a cerut printr-o cerere și să-i donăm „*clopotul cel mare de care are nevoie mica lor biserică*”, dat fiind că cele 20-25 familii din câte se compune parohia lor, n-au fonduri pentru a-și cumpăra unul din cauza anilor răi și a încercărilor prin cari au trecut în ultimii ani. Anexăm în copie sub C. această cerere pentru a vă inveda cum știau să ne pălmuiască simțul național și cum știau să învenineze rana acești oameni, care totuși se pretindeau de cultură milenară.

Vă rugăm să încercați a vă transpune în locul nostru pentru a înțelege imensa noastră durere în fața acestei nemaipomenite impertinențe!. Când biserica din Sălard era demolată și 60 familii românești rămăneau fără biserică, vine parohia dușmanilor compusă abia din 20-25 familii, să ceară ca să i se „doneze” clopotul cel mare, pe care și-au pus ochii din primele zile ale lui septembrie 1940, ba în plus mai adaugă că din cauza diferitelor încercări prin cari au trecut în anii trecuți (adică în anii de administrație românească) nu au fonduri. În același timp ne mai și jignesc în simțul nostru național. Toate acestea, din sadismul propriu lor !

A apărut apoi și justificarea scrisă, a actului demolării bisericii noastre. O anexăm în copie, pentru a înțelege ușor manevrele făcute de dr. Zuranyi V. Și soții. Consiliul comunal din Sălard, stabilește că din vreme ce li s-a donat lor, biserica, o demolează și donează materialul provenit din biserica parohiei reformate din localitatea, pe atunci îi zicea (Alsotulfalu), clopotul și mobilierul interior parohiei romano-catolice din Sălard, iar gardul de cărămizi parohiei reformate din Sălard.

Este oare nevoie să întrebăm dacă un doctor în drept cum era dr. Zuranyi V. știa sau ba, că o parohie nu este reprezentată prin oameni de religie străină și nici chiar de oameni ortodoxi din comună ci de anumite organe legale? Mai era nevoie să întrebe pe orice om simplu care i-ar fi putut spune că o biserică nu se poate demola numai prin ordine administrative date de o comună ? Evident că nu !

Oricât ar face azi pe prostul, tocmai atât de neștiutor nu putea să fie. Clarificarea de altfel a venit abia peste 6 săptămâni, când Prefectura Județului Bihor Oradea, cu iscălitura d-lui Cziffra Coloman, (care era rudă cu dr. Zuranyi și al cărui fiu era preot în Sălard, deci, au lucrat în familie) ne comunică faptul că în urma cercetărilor, găsește bine făcute actele de vandalism ale lui Zuranyi și se întemeiază și Dsa pe declarația fabricată de dr. Zuranyi și iscălită de câțiva inși de religie reformată sau romană-catolică.

Iată că nici prefectul doctor în drept Cziffra Coloman nu mai are cunoștințele juridice elementare și nici măcar bunul simț elementar care îți dă să deduci că o biserică nu se poate demola la simpla porunca a unui primar comunal chiar dacă este asistat de notar dr. în drept de la Budapesta sau Szegedin.

Acest act pe care-l anexăm, sub D, arată însă clar că manevra a fost concepută cu asentimentul prefecturii Oradea și dă pe față sistemul cu care a început administrația de pomină a „Ungariei milenare” în Ardealul de Nord.

Consiliul eparhial al Vicariatului din Oradea, a înfierat actul prin adresa Nr.41/941 anexată și a declarat că va cere drepturile organelor în drept. Dar dreptate încă nici până azi nu s-a făcut.

Chestiunea este în mâinile dumneavoastră ! De la dumneavoastră așteptăm dreptatea care a întârziat a veni.

În concluzie:

I.Cerem audierea martorilor: Arhimandrit Ioan Dinu, domiciliat în Oradea, str. Episcop Ciorogariu (Iosif Atila) Nr.3.consilier Evuțianu Ioan, domiciliat în Oradea, str. Episcop Ciorogariu (Iosif Atila) Nr.6. Preot Oros Gavril, domiciliat în comuna Ciuhoi – Bihor. Chira N., domiciliat în comuna Sălard – Bihor. Negruț Iosif, domiciliat în comuna Sălard – Bihor. Bimbo Andrei, zidar domiciliat în comuna Sălard – Bihor.

II. Cerem aplicarea sechestrului penal asupra averii acestor cinci inculpați. Vrem obligarea în mod solidar la plata cheltuielilor de rezidire a bisericii din Sălard în suma de 1.000.000.000, adică un miliard lei următorilor: 1. Dr. Zuranyi Vilhelm; 2. Barat Alexandru; 3. Bartos Ardojan;

4. Bartoch Iosif; 5. Preot Szenyessi N. precum și 6. Biserica Reformată din Sălard. 7.Comuna Politică din Sălard, cu executarea de la contribuții a locuitorilor ortodoxi, 8.Prefectura județului Bihor. Cerem aplicarea sechestrului penal și asupra averilor celor sub 6, 7 și 8.
Cu stimă.

AN-DJBh., fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Dosar nr.4/1940-48, f.11 – 13.

17.
REGISTRATURA POLIȚIEI ORADEA ÎN BEIUȘ
NOTĂ INFORMATIVĂ No.4
din 19 septembrie 1940

Pe teritoriul cedat Ungariei, toate formele și denumirea străzilor au fost schimbate imediat, astfel și comercianții români au fost obligați să-și schimbe de îndată firma și inscripțiile din prăvălii. Este semnificativ că ungerii au recurs la acest procedeu, deși ei au fost aceia cari după 20 de ani de regim românesc, au refuzat să se conformeze unor dispozițiuni similare, protestând chiar și la Liga Națiunilor. În Oradea, bulevardul Regele Ferdinand a fost numit Hoty Miklos ut, Piața Mihai Viteazul Musolinii tér, altele au fost numite după numele cancelarului Hitler, a prim-ministrului Tekely, etc. Tot asemenea întreaga populație, sub teroarea gărzilor naționale, a fost obligată să confecționeze drapele naționale chiar pentru ziua intrării trupelor maghiare.

Membrii gărzilor naționale maghiare, în unire cu autoritățile militare maghiare, nu admit sub nici o formă să se vorbească în limba română. Acei cari sunt auziți că discută în această limbă, sunt duși la poliție sub pretextul de a fi cercetați, unde sunt crunt bătuți și eliberați după câteva zile, când sunt avertizați în mod discret ca să nu părăsească țara, căci în caz contrar vor fi din nou arestați.

Românilor li se atribuie epitetul de valah puturos și acei cari au curajul să riposteze că sunt români, au aceeași soartă ca și cei arătați mai sus.

CHESTOR, Traian Meseșian, L.S. ss indescifrabil

Șeful Poliției de siguranță, Silviu Borza ss indescifrabil

Comunicat: Direcțiunei Generale a Pol. București

Inspectoratului de Pol. Someș, Alba Iulia

Delegatului M.St.Major

Prefectura Județului Bihor – Beiuș

Brigada 3-a Mixtă M-te Beiuș

18. NOTĂ INFORMATIVĂ

COPIE/4.10 1944

În urma schimbărilor de regim din România, în Ardealul de Nord, s-au luat următoarele măsuri:

1. În noaptea de 23 spre 24 august, pe la orele 1, s-au prezentat la consulatul Oradea poliția maghiară și declarat că oficiul și toți membrii săi sunt sub pază polițienească. Nimeni nu va putea părăsi localul consulatului și nici un străin nu va putea intra la oficiu.

Membrii Consulatului cari locuiau în oraș, sau se aflau în deplasare, au fost aduși la consulat de către organele forței militare publice. Legăturile telefonice ne-au fost imediat tăiate. Joi în 24 august la orele 5 a trebuit să se predea poliției automobilele oficiului și ale membrilor Consulatului.

În ziua de 25 august, la orele 11 s-au ridicat aparatele de radio. La poarta de intrare s-a postat o puternică echipă polițienească. Toate aceste măsuri au continuat în ziua de 26, sâmbătă, până la orele 12.30, când s-au ridicat cu excepția restituirii aparatelor de radio, automobilelor și telefoanelor. Menționăm că regimul în acest interval a fost corect și civilizat membrii consulatului având posibilitatea de a lucra.

2. În dimineața zilei de 24 august, organele polițienești au ridicat de la domiciliile lor pe toți frunțașii români și i-au condus la poliție, de unde apoi la Oradea i-au internat la Episcopia Română Unită sub pază. Aici se aflau I.P.S. lor episcopii Dr. Iuliu Hosu și Dr. Ioan Suci, capii bisericii ortodoxe Române: P.C. Arhimandrit Ioan Dinu, Consilier Ioan Evuțian, precum și toți membrii capitolului greco-catolic, Dr. Gavrilă Stan, rectorul Academiei Teologice. De asemenea toți preoții ortodocși români din Oradea. Unii dintre frunțașii din Oradea s-au ascuns.

De la sate au fost aduși aproape toți preoții români și frunțașii satelor, chiar și frunțașii mai de frunte, cari se aflau în comune. Preoților de la sate, cu excepția câtorva, li s-a dat drumul în ziua de 23 august, fiind puși sub pază polițienească în comunele proprii.

3. În ziua de 26 august, la orele 3, Consulul general Dl. Marina, de data aceasta singur, a fost pus din nou sub pază polițienească neavând voie să ia contact cu nimeni și nici să părăsească localul oficiului.

4. În celelalte regiuni din circumscripția Consulatului General Oradea s-a procedat aproape la fel.

a). La Sighet, toți frunțașii români, unii cu soțiile ec. Prof. Iuliu Epure, au fost închiși în închisorile Tribunalului. Frunțașii din comune la fel.

b). La Satu-Mare au fost închiși toți intelectualii români, inclusiv preoții în frunte cu protopopul dr. Ioan Dragomir. Din comune au fost ridicații și unii dintre preoți.

c). La Baia-Mare I.P.S. Episcopul Dr. Alexandru Rusu este sub pază polițienească, în edificiul Episcopiei. Intelectualii și preoții închiși.

d). În județul Sălaj, s-au luat aceleași măsuri. Intelectualii românii și unii dintre preoți închiși.

I.P.S. S. Episcopul Dr. Iuliu Hosu, a fost dus de la Oradea la reședința sa din Cluj, în ziua de 25 August.

5. Băncile românești din județele Maramureș, Sălaj, Satu Mare și Banca Românească de la Oradea, aproape nu funcționează, întreg personalul lor, fiind arestat.

6. În multe comune, ca și în Biserica Ortodoxă română din Oradea, Duminică (27 august) nu s-a oficiat slujba religioasă, preoții fiind arestați.

7. În comuna Alparea la castelul Bercheș de la calea ferată în partea dreaptă a liniei socotită de la Oradea spre București la 500 metri de calea ferată se găsește un mare depozit de muniții.

8. Între Dej și Apahida, se găsesc trupe ungurești pe la Gherla și înaintea de Gherla în apropiere de cale ferată și prin comuni.

9. Cheferiștii români cari au făcut serviciul pe linia Aiud-Palanca au fost retrași de Nemți la stația de frontieră Palanca și Nemții au garantat trecerea lor prin Ungaria în România, pe la Brașov, când au fost să meargă la Brașov, au spus că ne trece pe la Cluj și tot nu ne-au trecut, apoi ne-a dus la Oradea și de la Oradea la Debrețin în Ungaria, am fost peste 1000 de cheferiști între care au fost șefi de gară impiegați picheri, au mai fost un colonel, doi căpitani, doi maiori din Satul Major din Slănic, jud. Bacău și familii întregi cu copii și femei.

10. Trupe Ungurești și Germane se găsesc în regiunea Oradea, Băile Felix și în regiunea Marghita.

Declarate de Sime Florian, șef de echipă C.F.R. din Săcădat

Culese de Serg. Malița Nicolae, refugiat.

AN-DJBh. *fond Prefectura jud. Bihor, corespondență confidențială*, Dos. VII / 110/1944, f. 19-20

19.

MARELE STAT MAJOR 23 iulie 1942

Secția Operațiilor Nr.309 403

CONFIDENȚIAL PERSONAL, pentru uz strict al domnului general comandant

Marele Stat Major

Către,

Domnul general de corp de armată Macici Nicolae,

Comandantul Armatei 1

I. Grosul armatei române este angajat în operațiuni pe Frontul de Est. În această situație, în eventualitatea unei agresiuni din partea Ungariei, s-ar putea dispune inițial de circa 9 mari unități, întărite cu batalioane de infanterie, mitraliere și unități de artilerie neîndivizionate, rămase pe teritori după plecarea eșalonului 2.

II.În prezent, Ungaria dispune încă în interior de circa 23 mari unități. Dislocarea actuală a forțelor ungare la frontieră noastră și posibilitatea de a mobiliza și concentra mari unități la frontieră camuflat²¹², ar permite Ungariei să execute un atac bruscat, prin surprindere.

III. În cazul unui conflict cu Ungaria, intențiunea noastră este de a NU CEDA ARDEALUL. În acest scop, dat fiind superioritatea de forțe a armatei ungare la începutul operațiunilor, vom căuta: Inițial, să uzăm și să întârziem cât mai mult înaintarea inamicului, interzicându-i pătrunderea la sud și est de Carpați. Se va păstra în orice caz regiunea DEVA-ORĂȘTIE-HAȚEG în vederea trecerii la contraofensivă. Ulterior, pe măsură ce vom recupera alte forțe din acelea aflate la est de Nistru, se va trece la contraofensivă, în condițiunile ce urmează a se preciza în raport de situație, cu scopul de a distinge armata ungară.

IV.Misiuni

Armata 1 va opera la sud-vest de linia COVASNA - RÂMNICU SĂRAT (ambele inclusiv)

a). Într-o primă serie de operațiuni, armata va acoperi teritoriul, căutând să uzeze și să întârzie pe inamic, cât mai mult, pe direcțiile ce conduc către defileele Carpaților.

b). Va opri, în orice caz, pătrunderea inamicului la dus de Carpații Meridionali, stăpânind în ordin de urgență defileele din regiunile: Brașov, Sibiu, Munții Semenicului și Cernei. Va păstra un cap de pod pe Mureș, în zona Deva-Orăștie, sprijinit pe Munții Poiana Ruscăi și ai Sebeșului. Va lupta cât mai mult timp în masivul Bihorului, în scopul de a atrage și a menține pătrunderile pe văile Crișurilor și pe direcția CLUJ – SIBIU.

c). Operațiunile de la punctele „a” și „b” de mai sus au drept scop să dea posibilitatea grosului forțelor noastre de a trece la contraofensivă, în special în defileul Mureșului (regiunea Orăștie) spre est, concomitent cu acțiuni ofensive din celelalte defilee.

2. Divizia 8 Infanterie va apăra Carpații Orientali.

V. Conducerea operațiunilor

1. Armata va fi în măsura ca, în orice moment, cu unitățile aflate pe teritoriu să facă față unui atac bruscat. Operațiunile de acoperire, duse cu scopul de a întârzia și uza pe inamic, precum și operațiunile de oprire vor fi organizate, încât fiecare mănunchi de comunicațiuni care conduce către defileele Carpaților să fie conduse de către o mare unitate.

Este de tot interesul ca, în organizarea operațiunilor de uzare și întârziere a inamicului, să se întreprindă un număr limitat de mici unități dar cât mai mobile. Se va avea grijă constantă de a le putea recupera pentru apărarea defileelor.

La acțiunea de întârziere și uzare a inamicului, va trebuie să contribuie, într-o cât mai largă măsură, întreaga populație românească pe

---

²¹² Pretextul instrucției

teritoriu, organizată pe baza indicațiilor din Instrucțiunile anexă. Acțiunea forțelor destinate să apere masivul Bihorului, sprijinite de populația din zonă, va fi astfel organizată ca să reziste până la sacrificiu total.

2. În operațiunile de apărare a Carpaților Meridionali, prezintă o mare deosebită importanță defileele care permit accesul către zona Poliești – București.

VI. Lucrări defensive.

1. În scopul de a realiza o întârziere cât mai mare pe direcțiile de pătrundere ale inamicului, se vor recunoaște, începând de la frontieră, punctele care urmează a fi organizate cu lucrări de campanie. De asemenea se vor preciza regiunile care pot fi minate, distrugeri de pregătit, obstacole anticar de amenajat etc.

2. Pe poziția de rezistență a armatei se vor face recunoașterile în vederea organizării ei la momentul oportun, și se vor stabili depozitele de materiale necesare.

VII. Prescripțiuni

1. Toate studiile de birou și lucrările pregătitoare se vor întocmi la Marele Stat Major.

2. La recunoașteri vor lua parte și ofițerii de la Secția 3 din Marele Stat Major.

3. La recunoașterile ce se vor face pentru stabilirea pe teren a lucrărilor de campanie necesare, va participa și generalul Zaharescu, comandantul Geniului.

Șeful Marelui stat major , General Ilie Șteflea

A.M.R. *fond M.St.M.*, dos.725, f.3-6

20.

Nu te voi uita, Ardeal!

„Ca părinte sufletesc al poporului, cunoscând tainele sufletului românesc de pe aceste plaiuri ardelene, în numele acestui popor și în fața altarului acestei biserici care e biserica mamă a tuturor bisericilor din Mitropolia Ardealului, fac mărturisire solemnă și hotărâtă de a nu pierde din vedere nicio clipă idealul ce avem de realizat și jertfa să aducem pentru el, zicând psalmul: De te voi uita, Ardeal, uitată fie dreapta mea. Să se lipească limba mea de cerul gurii mele, dacă nu-mi voi aduce aminte de tine, dacă nu voi pune Ardealul în fruntea bucuriei mele”

Mitropolitul Nicolae Bălan– *Mântuiește Doamne poporul Tău*, Sibiu, 1945

MĂRTURII DE FAMILIE DIN VREMEA OCUPAȚIEI HORTHYSTE

Tata:

Moșincat D.

**Vasile – premilitar la Horthy
1942-1944 – în detașamente de muncă din Ungaria**

MINISTERUL FORTELOR ARMATE ALE R.P.R.		PARTICIPAREA ÎN RĂZBOI		
LIVRET MILITAR		31. De când până când	32. În ce unitate	33. În ce funcție
1. Numele de familie	BLIDERAN	02.01.43	Est. R. A. E. Măg	prisoner
2. Prenumele tatălui	VASILE	20.01.45	cazut prizonier	
3. Prenumele	IOAN			
4. Data nașterii	27. iulie 19... (ziua, luna, anul)			
5. Locul nașterii	com. Vezendia - Făcșin Raion Carei, Regiunea Buzău			
6. Naționalitatea	român			
7. Starea familială	căsătorit			
8. Specialitatea (ocuparea în viața civilă)	Agricultor			
SERIA Fu Nr. 010858				

9. Nr. spec. militare 85 133	10. Grupa 1-9	19. Ce limbi străine cunoaște: maghiara
	11. Categoria 1-a instruit	20. Eliberat de Comisariatul militar al raionului (orasului) CAREI
	12. Arma [redacted]	
13. Denumirea specialității militare [redacted]		
14. Corpul Soldatului		
15. Gradul Soldat		
16. Calificarea de funcție [redacted]		
17. Cînd și în ce unitate a depus jurămintul		
18. STUDII:		
a) generale: 7 cl. elementare		
b) politice:		
c) militare:		
Semnătura posesorului: Blideran Ioan		Data: 19.03.59
Comisarul militar al raionului (orasului): CAREI		Completat de: St. Hagiș
I. S. [Signature]		CAREI
		(Semnătura)

INSEMNĂRI REFERITOARE LA INCORPORARE ȘI LĂSARE LA VATRĂ		
21. De către ce comisariat militar a fost încorporat și cînd 05.10.1942 - Armata Maghiară		
22. Hotărîrea comisiei de încorporare bun pot. generic		
23. Cînd a fost lăsat la vatră		
24. Starea sănătății la lăsarea la vatră		
25. Data		
26. Denumirea unităților și formațiilor		
27. Funcția		
05.10.42	R. 7 Pi. Maghiară	prizonier
02.01.43	plăcut pe front	-

Socrul: Blideran V. Ioan
soldat 1942-1943; 1943-1945 pe front cu R. 7 Pi. de honvezi
căzut prizonier: 20.01 / 20.11 1945 din armata lui Horthy

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Alin Spânu, *Suferințele bisericilor naționale din Oradea în timpul ocupației Horthyste (septembrie 1940 – septembrie 1944)*, în *Pietre de hotar*, nr7, p.104
- Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938-1940)*, Editura Politică, București, 1970
- Grigore Bartoș, *Protestul românilor împotriva Dictatului de la Viena*, în *Pietre de hotar*, vol. 7, p.89
- Botoran, Constantin, „*Ungaria Mare*”, o himeră a propagandei revizioniste maghiare, în *Anuarul Institutului pentru studii politice de apărare și istorie militară*, București, 1997, p. 238-248
- Berindei, Dan, *Un an fatidic în destinele României -1940*, în *Academica*, 2000, nr. 10-11, p. 10-11
- Buzatu, Gheorghe, *România între Ultimatum și Dictat (1940)*, în *Identitate națională și spirit european*, București, 2003, p. 441-452
- Bolovan, Sorina; Bolovan, Ioan, *Inițiative românești privind problemele schimbului de populație în primii ani ai celui de al doilea război mondial (1939-1941) în România și relațiile internaționale în secolul XX*, Cluj-Napoca, 2000, p. 90-116
- Bolovan, Ioan, *Reflecții pe marginea negocierilor româno-maghiare din vara anului 1940*, în *Aradul cultural*, 2000, p. 21-24
- Botoran, Constantin, *Perfidia rusească și Dictatul de la Viena*, în *Revista de istorie militară*, 1995, nr. 1, p. 31-35
- Calafeteanu, Ion, *Revizionismul ungar și România*, București, Editura Enciclopedică, 1995
- Chiriac, Florin, *Revizionism maghiar sub semnul crucii*, în *Dosarele istoriei*, 2002, nr. 11, p. 31-37
- Chira, Ioan, *Rugul durerii. Ocupația ungară horthystă. Mărturii și adevăruri, septembrie 1940-octombrie 1940*, Oradea, Editura Anotimp-Aboddaba, 2001
- Ciornei, Liviu, *România în fața agresiunii externe*, în *Revista de istorie militară*, 1999, nr. 2, p. 29-33
- Ciupercă, I. „*Observații asupra revizionismului ca provocare pentru România interbelică*”, în *In onorem Ioan Caproșu*, Iași, 2002, p. 502-519
- Constantiniu, Florin, *Dictatul de la Viena în contextul relațiilor germano-sovietice*, în *Revista de istorie militară*, 2000, nr.4, p.1-4
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997
- Dragomir, Silviu, *La Transylvanie avant et apres l'Arbitrage de Vienne*.
- Dobre, Florica, Manea, Vasilica, Nicolescu, Lenuța, *Armata română de la ultimatum la dictat. Anul 1940*, vol. I, București, Editura Europa Nova, 2000
- Dobrinescu, Florin Valeriu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947)*, *Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, Editura Viitorul Românesc, București, 1996
- Drecin, Mihai, *Revizionismul maghiar la granița de vest a României (1938-1940)*, în *Pietre de hotar*, vol. 1, Editura GP, Oradea, 1998, p. 143-150.
- Dușu, Alesandru D., *Tragedie, umilință, speranță. 1940: din vară până în toamnă*, în *Dosarele istoriei*, 2000, nr. 6, p. 48-53
- Dușu, Alesandru, Botoran, Constantin, Retegan, Mihai, *Transilvania în evoluția relațiilor româno – ungare. O abordare mai puțin cunoscută*, București, Editura Militară, 1993
- Dușu, Alesandru D., *Maiestate! Țara se prăbușește. Încă din 1934 g-ralul Ion Antonescu denunța putregaiul regimului carlist*, în *Dosarele istoriei*, nr. 5, p. 57-60

- Duțu Alesandru, Situația și contextul istoric din august 1940, în *ART-EMIS*, 30 august 2017N. Iorga, *În lupta cu absurdul revizionism maghiar*, Editura Globus, București, 1991
- Fătu Mihai, Musat Mircea, Lustig Oliver, Ardeleanu Ion, Bodea Gheorghe, Vajda Ludovic, Teroarea hortysto-fascista în nord-vestul României, Ed. POLITICA, 1985.
- Gocioman, Aurel, *România și revizionismul maghiar*, Cluj-Napoca, Clusium, 1996
- Giurcă, Ion, *Anul 1940, drama României Mari*, București, Editura Pro Transilvania, 2000
- Carol al II-lea, *Cuvântările regelui Carol al II-lea (1930-1940)*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1940
- Ion, Giurcă, Aspecte privind evacuarea teritoriilor cedate URSS în anul 1940, în *Retrăiri istorice în secolul XXI*, Ed. Kartha-Grafic, 2015, p.220
- Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Institutul European, Iași, 1998.
- Cornel Grad, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția Armatei Române*, Ed. Limes, Zalău, 2000.
- Idem, *Iunie-septembrie 1940: cea mai neagră vară a României din secolul XX* (partea I), în *Limes-Archeus*, 2000, 3, nr. 1-2, p. 7-45.
- *Ibidem* (continuare partea a II-a) în *Limes*, 2000, 3, nr. 3-4, p. 7-45.
- Idem, *Ultimatumul sovietic și Diktatul de la Viena (30 august 1940) - consecințe politico-diplomatice ale Pactului Ribbentrop-Molotov. Încercare de analiză comparată*, în AMP, 1992, 16, p. 449-454; Bibliogr. Ist. Rom., VIII, 5930.
- Idem, *Guvernul român și Diktatul de la Viena*, în ActaMP, 1993, 17, p. 241-270 ; Bibliogr. Ist. Rom., VIII, 5929.
- Idem, *Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940*, în ActaMP, 1995, 19, p. 325-358 (în colab. C.I. Stan și D.E. Goron; Bibliogr. Ist. Rom., IX, 9737.
- Idem, *Consecințele și învățămintele Diktatului de la Viena, în lumina unor documente inedite: Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în AMP, 1985, 9, p. 533-573; Bibliogr. Ist. Rom., VIII, 8422.
- Idem, *Starea de spirit a armatei române în timpul evacuării teritoriului vremelnic cedat prin Diktatul de la Viena*, în AMP, 1986, 10, p. 389-405; Bibliogr. Ist. Rom., VIII, 8423.
- Ion Teodor, Guț, *Revizionismul și Dictatul de la Viena. Implicații asupra județului Bihor*, Cluj-Napoca, Editura IDC Press, 2002
- Hristom, Iorgulescu, Situația bisericii ortodoxe române în teritoriile desprinse de România Mare după anul 1940, în *Retrăiri istorice în secolul XXI*, Ed. Kartha-Grafic, 2015, p.301
- Lăcustă, Ioan, *Dictatul de la Viena, cenzura și 3 septembrie 1940*, în *Magazin istoric*, 1998, nr. 9, p. 16-18
- Lungu, Corneliu Mihai, Negreanu, Ioana Alexandra, *România și jocul Marilor Puteri: 1939-1940*, cu introducere de Dinu C. Giurescu, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2003
- Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940*, București, Editura Enciclopedică, 1991.
- Maticescu, Olimpiu, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
- Marinescu, C. Gh., *Revizionismul ungar și România în contextul politicii Marilor Puteri*, în *Europa XXI*, 1994-1995, p. 250-262
- Marinescu, Aurel Sergiu, *O contribuție la Istoria Exilului Românesc*
- Marinescu, C. Gh., *Revizionismul ungar și România în contextul politicii Marilor Puteri*, în *Europa XXI*, 1994-1995, p. 250-262
- Marinescu, Aurel Sergiu, *O contribuție la Istoria Exilului Românesc*

- M. Mușat, I. Ardeleanu, *35 de ani de la marile manifestatii populare îndreptate împotriva Dictatului de la Viena*, în *Anale de istorie*, nr. 4/1975.
- Moisuc, Viorica, *Politica externă a României în epoca revizionismului și revanșardismului. De la un război la altul, în Dosarele istoriei*, 2002, nr. 3, p. 31-36
- Moisuc, Viorica, *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*, ediția a III-a, București, Editura Fundației României de Măine, 2007
- Moisuc, Viorica, - *Adevărurile dureroase ale istoriei naționale - septembrie 1940*, Discursul din Senatul României, din 11.09 2006
- Moldovan, Silviu B, *România Mare: iluzia „situației ireversibile”*, în *Dosarele istoriei*, 2002, nr. 11, p. 52-55
- Moșincat, Constantin, *Revizionismul ungar din perioada interbelică, demascat de presa bihoreană, în Omagiul istoricului militar Jipa Rotaru*, Constanța, 2001, p. 237-24
- Moșincat, Constantin, *Aspecte ale activității comisiei mixte româno-ungare pentru evacuarea Ardealului cedat (septembrie 1940)*, în *România în contextul internațional la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Studii și comunicări*, Editura CTEA, București, 2005, p. 377-391
- Moșincat, Constantin, *Primejdia ungurească asupra României Mari*, în *Pietre de hotar*, vol. 2, Editura GP, Oradea, 1999, p. 580 – 586
- Moșincat, Constantin, *Apărarea frontul de vest și evacuarea unităților din zona fortificațiilor reflectate în documente inedite*, în *Pietre de hotar*, vol. 5, Editura Tipo MC, Oradea 2005, p. 151 – 166
- Moșincat, Constantin, *Informativ și contrainformativ în preajma Ultimatumului sovietic, din 26 iunie 1940 și a Dictatului de la Viena, din 30 august 1940*, în *Aletheia*, 1994, nr. 4, p. 28-32
- Moșincat, Constantin, *Politica revizionistă ungară în documente și în presa bihoreană a perioadei interbelice*, în *Revista de istorie contemporană*, 2006, nr. 2, p. 52-66
- Moșincat, Constantin, *Planul de campanie „Avram Iancu” - 1939/1940*, în *Cetatea Bihariei*, 2005, nr. 3, p. 56-61
- Moșincat, Constantin, *Politica de apărare a vestului României (1930-1940)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007
- Moșincat, Constantin, *Politica de apărare a vestului României (1930-1940). Documente*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007
- Moșincat, Constantin, *Semnături decisive pentru politica de apărare a vestului României (1930-1940)*. Editura Tipo MC, Oradea, 2007
- Moșincat, Constantin, Țărău, Augustin, *Evacuarea nord-vestului Transilvaniei și consecințele acesteia asupra județului Bihor*, Editura Tipo MC, Oradea, 2005
- Marinescu, Aurel Sergiu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, Ed. Vremea, 2000.
- M. Mușat, I. Ardeleanu, "35 de ani de la marile manifestatii populare îndreptate împotriva Dictatului de la Viena", în "Anale de istorie", nr. 4/1975.
- Mălin, emil, Bocșa, *Plânge Ardealul-Mărturii de epocă sespre Dictatul de la Viena*, Ed. Elikon, Cluj-Napoca, 2011, cu prefață de Mircea Popa
- Mustață, Constantin, *Teroare în Ardeal*, Ed. Roza Vânturilor, vol.1, 2008, vol.2, 2009, vol.3, 2011
- Mureșanu, Camil, *Opinia publică din Transilvania și Dictatul de la Viena*, în *Acta Musei Napocensis*, 1995, nr. 2, p. 63-67
- Petru, Pah, *Dezmembrarea României în vara anului 1940. Drama României Mari, în Retrăiri istorice în secolul XXI*, Ed. Kartha-Grafic, 2015, p.190
- Nistor, Ioan Silviu, *Dictatul de la Viena în istorie și actualitate*, în *Cetatea*, 2000, nr. 9, p. 1-3

- Mihai Retegan, *În balanța forțelor*, Editura Semne, București, 1997
- Jița, Rotaru, *România anului 1940 – o corabie fără cârmaci, în centrul furtunii, în Retrăiri istorice în secolul XXI*, Ed. Kartha-Grafic, 2015, p.147
- Aurică, Simion, *De la răscoala lui Horia la Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Aurică, Simion, *Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj, 1972
- Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Ioan, Scurtu, Hlihor, Constantin, *Anul 1940. – Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, Editura AISM, 1992
- Ioan Scurtu, Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, *Istoria Românilor între anii 1918–1940*.
- Raoul Șorban, , *Fantasma imperiului ungar și Casa Europei. Maghiaromania în doctrina ungarismului*, Editura Globus, București, 1990
- Radu, Theodoru, Urmașii lui Attila, Editura Lucman, București,1999
- Ottmar, Trașcă, *Planul de atac al armatei maghiare împotriva României din 23 August 1940*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1999-2000, p. 219-230
- Ottmar, Trașcă, *Stenogramele Consiliului de Miniștri al Ungariei, din 22, 28, 29 și 31 august 1940 referitoare la cel de al doilea Arbitraj de la Viena*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1998, p. 177-200
- Petre, Țurlea, *Români și unguri 1940/2011*, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2011
- Gabriel, Țepelea, *Călătorii interioare*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998
- Vasile, Vesa, *Dictatul din august 1940. Cedare sau rezistență?*, în *Academica*, 2000, nr. 10-11, p. 15, 48
- *Martiri români din Transilvania*, <http://www.martiriromani.com>

Cuprins

Cuvânt înainte sau despre ce să ținem minte, prof. univ. dr. Mihai DRECIN	p.5
Introducere lămuritoare	p.9
Blocul revizionist european între 1930 – 1940	p.13
Expansiunea germană spre gurile Dunării.....	p.31
Frontul fortificat fe Vest (1930 - 1940)	p.41
Evacuarea Basarabiei	p.53
Evacuarea unităților de pe linia fortificată	p.61
Comisia mixtă româno - maghiară de aplicare a „arbitrajului” de la Viena	p.69
Comisia mixtă germano-italiană	p.89
1940 - rapturi teritoriale. Bilanț	p.99
Dictatul de la Viena. Confesiuni	p.115
Prigoana bisericilor românești sub administrație horthystă (1940-1945)	p.139
Documente	p.169
Bibliografie selectivă	p.203

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
S.C.MARLECO S.R.L. - EDITURA TIPO MC
STR. TUDOR VLADIMIRESCU NR.1, Ap. 13,
TEL/FAX : 0359 411 574
E-mail: marleco2012@yahoo.ro

DIRECTOR: *Dr. Constantin MOȘINCAT*
Formatare text: *Voichița Maria*
Coperta: *Costel Cărăianul*
Format: *15x21cm*
Bun de tipar: **30.08 2017**
Hârtie offset: *80 g/mp*
Tipar : **MARLECO**